

Svenska Linnésällskapets Årsskrift

Årgång 1988–1989

SVENSKA
LINNÉSÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG 1988–1989

YEARBOOK OF THE
SWEDISH LINNAEUS SOCIETY

UPPSALA 1989

EDITOR
GUNNAR BROBERG
UPPSALA

*Svenska Linnésällskapet stiftades den 23 maj 1917
och dess årsskrift utkom första gången 1918*

ISSN 0375-2038

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1989

INNEHÅLL

ROLF EDBERG, Han tillhör världen	7
BENGT LÖFSTEDT, Zitate bei Linné	15
PER HULTQVIST, I Linnés efterföljd. Samuel Liljeblad och hans resa i Dalsland 1797	25
SVEN FRANSSON, Claës Gustaf Myrin, en levnadsteckning	55
ERIK HAMBERG, Michael Denis – En Linné i biblioteket?	83
ERIC JOHANNESSON, Blomsterkungen i republiken USA. Om Linnéstatyn i Chica- go 1891	101
<i>Smärre meddelanden</i>	
SVEN WIDMALM, Banks' biography	115
GUNNAR BROBERG, Folk och Fauna: Dansk etnozologi	116
ÖRJAN NILSSON, Laestadius trädgård	117
BENGT JONSELL, The Linnean Society of London 200 years	118
ROLAND MOBERG, I Linnés fotspår till Lappland 1988	119
GUNNAR BROBERG, Diverse notiser och recensioner	120
<i>Svenska Linnésällskapets egna angelägenheter</i>	
BENGT JONSELL, Magnus Fries in memoriam	123
ROLAND MOBERG, Sällskapets verksamhet åren 1987–88	125
Svenska Linnésällskapets styrelse 1989	127

ROLF EDBERG

Han tillhör världen

För den som visserligen sedan ungdomen räknat Linné som en av sina husgudar men alls inte är någon linnéexpert känns det något pretentiöst att tala inför detta sällskap på 280-årsdagen av hans födelse – en dag »just i den vackraste våren, då göken utropat sommaren». Det är ju samtidigt också 70 år sedan detta sällskap bildades med uppgift att sprida och fördjupa kunskapen om Linné.

Detta dubbeljubileum och de 210 år som fick förflyta från det Linné föddes tills ett sällskap ägnat hans minne konstituerades kan emellertid också ge en lekman anledning till vissa funderingar.

Hur svensk var Linné? Och vilken andel hade detta land i att han blev den Linné som samtid och eftervärld lärde känna?

Vi ser hur han växer upp i den av fadern kärleksfullt vårdade örtagården med blomstren vid Stenbrohult och på Möckelns stränder som sina lek-syskon. Vi finner en envis kärlek och en intressekoncentration på Floras rike, en lust att »gå ibland blomstren» som inte lämnar någon större plats för andra intressen.

Vi tycker oss se en ung man med en självsäker charm och med en osynlig slagruta som leder honom till de rätta gynnarna, till Johan Rothman i Växjö, den förste som ser att den unge mannens svaghet också är hans styrka, till Kilian Stobaeus i Luns, som lär honom vetenskaplig skepsis, till Olof Celsius och Olof Rudbeck dy, den uppländska lärdomsstadens dominanter, som tar honom till sig just när han skuldsatt och svulten överväger att återvända till prästhemmet i Småland. Till detta ska också läggas den oskiljaktiga vänskapen under uppsalaåren med en annan och jämnårig prästson, den snillrike norr-länningen och zoologen Petrus Artedi, som genom en ny metod att indela fiskarna gav Linné »anledning våga något liknande för örternas vidkommande», för att citera en annan av hans vänner. Det har, och sannolikt på goda grunder, antagits att Rothman och Artedi betytt mer för Linné och det system han kom att utforma än man i allmänhet insett.

Det har sagts att om inte Linné mött detta följe av gynnare skulle han ändå i kraft av sitt geni ha blivit den Linné vi kommit att känna. »Han hade självfallet ändå blivit den han blev», skrev den formidabile lärdomshistorikern Sten Lindroth i »Svensk lärdomshistoria». Och på tal om den roll Artedi kan ha

spelat för tillkomsten av Linnés växt- och djursystem fortsätter Lindroth: »Det egensinniga snillet Linné hade naturligtvis ändå funnit sin väg. . .»

Det är möjligt, kanske t. o. m. sannolikt, att det blivit så. Det är man böjd att tro när man erinrar sig ett ungt och vaket intellekts oerhörda kraftprov då han redan som 23-åring blev färdig med sitt sexualsystem med växterna indelade i klasser efter antalet ståndare och då han redan i ett tidigt utkast till *Fundamenta Botanica* kunde med ungdomlig frejdighet förklara: »Ty när jag först ransakade naturen siälf och såg henne sträfwä mot Autorers mening, ty aflade jag alla praejudicier, blev en scepticus och tviflade om alt, då öppnades först ögonen, då kunne jag först märka sanningen.» Han är redan nu ute för att störta auktoriteter och beredd på mothugg: »Gack uht min lilla Book och submittera dig hela världens omdöme. . . Jag will säga dig förruth . . . hwad swårigheter du måste undergå. Ty du blifwer illa liden hos alla Botanici, som något wärk utgifwet, emedan jag wett att din mening är emot deras.»

Man möter hos en ung man som aldrig avlagt någon botanisk examen en glödande tro på den egna förmågan och den självsäkra charm, som redan öppnat och i fortsättningen skulle öppna så många dörrar för honom.

Ändå undrar jag lite kätterskt om inte Lindroths »självfallet» och »naturligtvis» är lite väl starka ord när han vill visa att Linné under alla förhållanden skulle blivit den han blev.

En viktig länk i den hart när osannolika kedjan av rätta personer och händelser som bildar berättelsen om den unge Linné är den lapplandsresa som han inspirerades till genom den händelsvisa bekantskapen med Olof Rudbeck. Lapplandsresan blev hans pass till Europa. Vilken Linné skulle vi mött utan hollandsåren?

I Sverige hade han under åren 1731–35 gjort upprepade men fåfänga försök att få några av sina arbeten utgivna från trycket. Enligt Malmeström gick därvid en del manuskript förlorade, som vi gärna velat ha bevarade. När Linné kom till Holland 1735 hade han ett 30-tal opublicerade manuskript och utkast i bagaget, därav manus och utkast till nästan alla de stora verk som gjorde honom till botanikens reformator.

Syftet med hollandsvistelsen var väl att för utkomsten skull få en snabb doktorsgrad i Harderwijk, som med samma oförvillade affärssinne sålde rökt sill, blåbär och examina, men framför allt att få ut sina skrifter och få dem »submitterade hela världens omdöme».

Utan ett skickligt PR-bruk av den exotiska lapplandsresan och utan åren i Holland är det inte osannolikt att han stannat som ett provinsgeni i den svenska utkanten, kanske med sitt märkliga sexualsystem betraktad som en särling vars hugskott inte varit helt fria från bisarrerier. Någon annan skulle följt tidens rop efter någon form av system för naturens riken, men något sexualsystem hade det säkert inte blivit. Det var ett barn av Linnés ingenium.

När man erinrar sig den häftiga kritik som några av samtidens främsta

naturalister riktade mot sexualsystemet – Buffon i Paris, Haller i Göttingen, Dillenius i Oxford, Siegesbeck i S:t Petersburg – frestas man tro att utan den plattform och utan de inflytelserika vänner han skaffat sig i Holland skulle hans system inte fått sin internationella genomslagskraft, hur logiskt det än byggts upp och hur fängslande det än var i sin originalitet.

Uppsala i all ära, men det låg i tidigt 1700-tal i periferin av det vetenskapliga Europa och man kan i efterhand undra om det varit möjligt att från Fyris och Svartbäcken framgångsrikt föra en kamp mot Europas auktoriteter – all frejdig kamplust till trots.

Om frågan lämnas obesvarad huruvida Linné på andra vägar kunde nått fram till världsberömmelse, är det inte svårt att se att som händelserna utvecklades var det Holland som gjorde honom till europé. Här i Europas ledande handelsnation med vindfyllda segel på traderna till de båda Indierna och med köpmannamagnater som tog hem skeppslaster av sällsamheter från Insulind och Kaplandet, Levanten och Surinam fann han en miljö som förlöste vad han burit på och gav förhoppningarnas segel vind.

När reskassan var slut och han också här övervägde att återvända hem fann han med sin slagruta vägen till nya gynnare, som han vann genom sin utstrålning, självtillit och kunskaper.

Senatorn och naturalisten Gronovius, som såg det geniala i hans system och inte skydde några mödor för att bättra hans latin och skaffa fram pengar och tryckare så att den vidunderliga och epokgörande *Systema Naturae*, hans lyckokast, kunde komma ut. Den unge begåvade botanikprofessorn Burman som i utbyte mot att Linné ordnade hans ceylonska flora efter sitt system hjälpte till att befodra så väsentliga skrifter som *Fundamenta Botanica* och *Biblioteca Botanica* till trycket. Clifford, den stormrike direktören i Ostindiska kompaniet, som gjorde honom till prefekt över de överdådiga orangeri- och menagerianläggningar till vilka stycken av Afrika, Asien och Amerika flyttats över. Och slutligen fursten bland tidens lärda i medicin och naturhistoria Boerhaave, som likt en gammaltestamentlig patriark gav den unge Linné välsignelsen som sin efterföljare.

Tre otroliga år, då han efter verksamhetsfyllda dagar fortsatte att förlusta sig i sena timmar genom att en ström av nya tryckfärdiga manuskript, »att Nätterna icke måtte gå fruktlösa förbi». Tre år, då han förutom en rad småskrifter publicerade åtta böcker, bland dem de centrala verk som inledde det linneanska tidevarvet. Bland andra också hans *Flora Lapponica* med glimtar från hans exotiska strapatser, i högan Nord.

Ihållande som dunket på en lapptrumma hamrade han i skrift efter skrift fram sina teser på ett sätt som överväldigade samtiden – i år av överdådig skaparkraft och i en prestation som han själv beskrev som »knappt menskilig».

Linné kom till Holland som en fattig student. Han lämnade landet som den nya fursten i Floras rike. Hans holländska gynnare försökte hålla honom kvar,

lockade med flera intressanta platser. Frankrike frestade med medlemskap i sin vetenskapsakademi, med årlig pension och utsikt till lysande karriär. T. o. m. den främste rivalen, den mångkunnige Haller, ville se honom som sin efterträdare i Göttingen; det ska vi strax komma tillbaka till.

Hemkomsten till Sverige – så mycket annorlunda. Det dröjde innan ryktbarheten från Europa hann ikapp honom. Vi ska låta ett par tidsvittnen berätta. »Han märkte snart till sin stora förvåning, att han var mera främmande hemma än på utländsk botten», var arikiatern Abraham Bäckes vittnesbörd i åminnelsetalet i Vetenskapsakademien över vännen. En av hans tidigaste biografier, tysken Stoecker skrev 1792 i *Leben des Ritters Carl von Linné*: »Färd och respekterad utomlands var han nu främling i sitt hemland och utsattes för klander och hån. Vintern 1738 frös de lagrar han samlat i Holland.» »Jag var ett åtlöje för alla för min botaniks skull», skrev Linné själv senare till Haller.

Då hade Haller sänt honom sitt nyss omnämnda erbjudande om lärostolen i Göttingen. Det hade skickats med en präst som tagit hela nio månader på sig innan han överlämnade brevet. Hade brevet nått fram innan Linné hunnit skaffa sig en läkarpraktik bland stockholmska ungherrar med galanta sjukdomar är det möjligt att han accepterat. Wilfrid Blunt drar i sin magnifika Linnébiografi slutsatsen: »Sverige kan kanske tacka en resande tysk prästs senfärdighet för att Linné stannade i Sverige.»

Den senfärdigheten var möjligen en av de många lyckliga omständigheterna för Linné själv på hans väg. Att den i så fall också var lyckosam för Sverige är inte svårt att se. När inte Linné återvände till Europa kom Europa till oss.

När stockholmsparentesen var slut och han kunde återvända till »den älskligaste av vetenskaper», nu som Rudbecks efterträdare, var det inte bara svenska studenter som samlades kring katedern i Gustavianums stora sal eller sökte sig till de mera intima kollegierna på Hammarby. På ett sätt som aldrig tidigare blev Uppsala en vallfartsort för botanikstuderande från andra och rikare kulturländer. Linné ägnade mycken tid och intresse åt sina utländska disciplinar. Medan de svenska studenterna skulle föra hans entusiastiska intresse för naturens arter och under till landsortskatedrar, läkarhem och prästgårdar, skulle de utländska sprida hans rykte och lära till andra lärostolar i Europa.

Ingen svensk har heller haft så många kontakter med det intellektuella Europa som denne självlärd professor, som enligt egen utsägo »hwarken lärde Engelska, eller Fransyska, eller Tyska, eller Lapska, icke en gång Holändska» men som ändå kom »allestädes fram väl och lyckeligen» med sin småländska och sitt »svartbäckslatin». I den utförligaste av sina levnadsbeskrivningar räknar han upp ett 70-tal naturalister i andra länder som han brevväxlar med och ett 20-tal akademier och andra lärda sällskap i olika länder som gjort honom till ledamot. Genom denna enorma korrespondens kunde han få plantor, frön och rotstockar till den Botaniska trädgården som

han från vanskötsel förvandlat till en av Europas främsta, han kunde öka sina egna samlingar samtidigt som han fortsatt kunde vägleda sina lärjungar på olika breddgrader och vaka över spridningen av sin lära i världen. Det museum han anlagt vid det vackra och älskade hemmet i Hammarby fylls med herbarier, insekter och snäckor – det är världen som speglar sig i Hammarby.

Efter hollandsresan med dess korta avstickare till England och Frankrike reste Linné aldrig utanför Sveriges gränser. Han gjorde sina resor i de svenska landskapen, banbrytande också de och med berättelser som för sentida läsare behållit sin friskhet och charm genom glädjen i iakttagandet, åskådligheten i detaljer och musten och poesin i språket. I landskapsresorna är han genuint svenskarnas.

Men landskapsresorna gav ju också modellen för en reseverksamhet i globalt format och på sitt område utan motsvarighet i något annat land. En del av världshistoriens stora resenärer har rest genom andra. Henrik Sjöfaren bordade aldrig ett skepp utan dirigerade sina kaptener till ständigt nya okända mål från örnnästet på Sagres. Från prefekthuset vid Svartbäcksgatan och från Hammarby dirigerade Linné sina apostlar ut över globen för att de till egen berömmelse och mästartens ära skulle beskriva och hemföra främmande örter, insekter och fyrfotadjur.

Det blev en häpnadsväckande expansion i den nya havshandelns kölvatten. Som politisk stormakt hade ju Sverige brutit samman, nu blev det i stället till en tid en stormakt inom naturforskningen. Femton–sexton linneaner reste ut till olika världsdelar, i iver och under nästan otroliga vedermödor för att tjäna vetenskapen. Och allt detta är en mans verk.

Linné pungslår kungahus och akademier, vittjar egna och vänners fickor för att finansiera expeditionerna, förmår Ostasiatiska kompaniet anställa hans adepter som skeppsläkare, fartygspräster och superkagörer för att de ska komma ut. Själv följer han apostlagärningarna med gränslös entusiasm, otåligt väntande på rapporterna som »en brud äfter kl 1 på natten». Bengt Jonsell har i ett föredrag vid XII internationella botanistkongressen i Leningrad, återgivet i Vetenskapsakademiens utsökta essäsamling »Utur stubbotan rot» vid 200-årsminnet av Linnés död, givit en rad belysande och intressanta interiörer från Linnés förbindelser under 40 år med den Kejsarliga ryska akademien i S:t Petersburg och hans ansträngningar att genom olika källor berika de uppsalienska samlingarna inte minst med sibiriska rariteter. Katarina II sände bl. a. en del frön till den del av Botanikan som kom att kallas Sibirien. Några av de sibiriska växter som Linné planterade vid sitt privata museum lär alltjämt finnas på Hammarbys sluttningar.

Genom sin älsklingslärjunge Daniel Solander, prästson från Piteå, och en av sina engelska proselyter, den stenrike naturentusiasten Joseph Banks nådde han Söderhavet och Australien under Cooks första världsomsegling. Det är sällsamt att i dag ströva i Botany Bay och stanna inför stenminariten som rests

till Solanders minne och söka sig ut till udden som bär hans namn. Stillheten under de höga träden och källan ur vilken matroserna drack sig otörstiga måste ge nästan samma upplevelse nu som då, medan besökets följder i övrigt blev en våldsam förvandling av kontinenten. Solanders resa och senare Anders Sparrmans deltagande i Cooks andra världsomsegling satte ett mönster som kom att följas: i fortsättningen blev det rutin att en naturalist skulle följa med på brittiska flottans forskningsseglatser. Så skedde vid en ny historisk världsomsegling när en ung naturalist vid namn Charles Darwin mönstrade på briggen *Beagle*.

Naturligtvis betraktades Linné som en vetenskapens storman i sin samtids Sverige. Själv tyckte han sig emellertid stundom snava över avundens snubbeltrådar och möta motstånd, som när teologiska fakulteten censurerade det underbara talet »Om undran inför Naturen» och när ständerna förbjöd tryckning av böcker utomlands – han var ju den ende som tryckte böcker i annat land.

Hans kraft och entusiasm spred ju sina verkningar långt in i framtiden. Han blir inspirator för det stora intresset i detta land för naturalhistoria. Hur många generationer svenska skolungdomar har inte med portör över axeln jagat rara örter i markerna, räknat ståndare även sedan sexualsystemet kommit ur ropet och lärt sig de binära latinska namn som han likt en andre Adam givit växter och djur.

Ändå dröjde det rundlig tid innan han kanoniserades, och när så skedde omgavs hans bild av ett romantiskt skimmer och idealiserande retorik. Det var som om nationen velat be om tillgift för tidigare försummelser – ett psykologiskt fenomen som inte är obekant i andra sammanhang. Det är först vår egen tids linnéforskning som givit en nyanserad bild av en allt annat än okomplicerad människa.

Även sedan han helgonförklarats har landet varit egendomligt trögt med att ta till sig hans verk. Hans anteckningar från lapplandsresan gavs ut 80 år efter det engelsmännen översatt och publicerat dem, hans lappländska flora som tryckts i Holland då han vistades där kom ut i hyfsad svensk översättning i början av detta sekel, manuskriptet till dalaressan behövde 150 år för att nå tryckpressen, och hans svenska flora kom ut på svenska först i fjol. Det dröjde till 1917 innan han fick sitt eget sällskap på svensk botten.

På den internationella arenan har Linné varit och är alltjämt en central gestalt jämförbar med Newton och Darwin. Det finns globala kulturkartor på vilka Linné ensam eller i sällskap med Birgitta och Swedenborg står som Sveriges bidrag till världen.

Tidigt hade Linné erövrat det pragmatiska England, snabbare och grundligare än han erövrade Sverige. Den engelska entusiasmen över Linné nådde sin höjd när Solander och Banks efter världsomseglingen övertog de ledande posterna i Royal Society. Det sas exempelvis om Joseph Hooker, en av örikets

många resande naturalister och Darwins förtrogne, att han fötts med ett herbariepapper i munnen och en liten volym Linnaeus i handen. I en del familjer användes Linnaeus t. o. m. som förnamn.

Det kan därför tyckas följdriktigt när Banks skyddsling James Edward Smith efter Linnés död förvärvade hans efterlämnade samlingar besluten att ägna sitt liv åt att vårda dem.

Det uppfattades som ett helgerån, när Linnés änka och döttrar lät skeppa över hans livsverks samlingar till England i 20 likkistliknande lårar där några tusen brev stoppats in för att fylla tomrummen. Transaktionen blev oavsiktligt lyckosam. Kring samlingarna i London byggdes Linnean Society upp med Smith som president så länge han levde och som en högborg för linneansk forskning till vilken forskare från hela världen kunde söka sig. Sverige gjorde en nationalförlust, vetenskapen en vinning. Den centrala plats Sverige en tid haft inom internationell naturforskning hade varit knuten till Linnés person; efter hans död föll landet tillbaka i sin relativa avlägsenhet vid den baltiska havsfickan. I England som havsförbindelsernas och naturvetenskapernas centrum kunde Linné bli en fortsatt inspiration till den öppenhet för nya rön som varit en del av hans storhet som vetenskapsman. Det var till Linnean Society Darwin sökte sig första gången han besökte London, det var där hans och Wallace presentation av teorin om det naturliga urvalet skedde.

Visst har mycket av ställets ande dröjt sig kvar på den plats där vi nu samlats. Visst kan man tycka sig se arkiatern där han i dagbräckningen vandrar över till sina studenter för att ge dem en ny uppbyggelse i botanikens huvudstycken eller sakta sugande på långpipan lyssnar till de spröda glas-klockor som hängts upp i träden som och vinden gav rörelse och ljud.

Men det är i Burlington House innanför Piccadillys larmande londontrafik-som man kommer honom närmast. Där Linnean Societys bombsäkra valv lever han på ett sällsamt sätt i sitt verk, i herbariet som han började samla som ung student i Lund och som med sina så småningom 14 000 plantor växte till århundradets främsta, i alla monstrar med fjärilar, snäckor och fiskar hopbragta av hans egen samlariver och genom apostlagärningarna, i hans bibliotek med de egna originalutgåvorna av böcker som gav människan en djupare kunskap om hennes värld och kanske allra främst i den fina pikturen i manuskripten främst från de svenska landskapsresorna.

När man sitter där i valvet och bläddrar i hans anteckningar från resorna i Lappland och Skåne, Östersjöns storöar och Västergötland känner man hur innerligt svensk han i roten var och undrar om det inte var hans egen lycka att han fick göra sin gärning utifrån den svenska miljön och inte lät sig lockas av frestande anbud från andra håll.

Men framför allt känner man som på ingen annan plats hur suverän självklart hans livsverk går över alla gränser. Han tillhör världen.

Summary:

HE BELONGS TO THE WORLD

By

ROLF EDBERG

The author gives a survey of Linnæus' scientific accomplishments, stressing both the Swedish components and international pre-requisites.

Författarens adress: Landshövding, F. D. Rolf Edberg, Hagtornsgatan 5,
S-652 30 Karlstad

Zitate bei Linné

John Lewis Heller hat im Sammelband *Studies in Linnaean Method and Nomenclature* (Marburger Schriften zur Medizingeschichte, Frankfurt 1983) einen Aufsatz mit dem Titel „Classical Poetry in the *Systema Naturae* of Linnaeus“ (S. 205 ff.) veröffentlicht. Der Titel ist insofern irreführend, als nicht nur *Systema Naturae*, sondern auch *Lapplandsresan*, *Flora Lapponica*, *Hortus Cliffordianus* und *Calendarium Florae* untersucht werden. Die Arbeit wurde dadurch erleichtert, dass Linné mehrfach selbst angibt, woher seine Zitate stammen¹. Es ist wertvoll, Linnés Zitate aus klassischer Poesie, die in diesen Schriften auftreten, bequem zusammengefasst zu haben. Diese Untersuchung müsste erweitert werden, so dass auch Zitate aus der antiken Komödie, der Bibel und anderer lateinischer Prosa sowie zitierte klassische und mittelalterliche Sprichwörter berücksichtigt werden.

In diesem Aufsatz habe ich ein Zitatinventar der folgenden Schriften Linnés aufgenommen: *Bref och skrifvelser af och till Linné I* 1–8 (hrsg. v. Th. M. Fries, Uppsala 1907–1922); *II* 1 (hrsg. v. J. M. Hulth, Uppsala 1916) und *II* 2 (hrsg. v. A. Hj. Uggla, Uppsala 1943) (abgekürzt: *Bref*); *Diaeta naturalis* (v. J. 1733, hrsg. v. A. Hj. Uggla, Uppsala 1958; in einer Mischung von Schwedisch und Latein abgefasst; abgekürzt: *Diaeta*); *Fauna Succica* (Stockholm 1761; Latein; abgekürzt: *Fauna*); *Flora Lapponica* (Amsterdam 1737, Facsimileausgabe Stockholm 1977; Latein; abgekürzt: *Flora*); *Lachesis naturalis* (hrsg. v. A. O. Lindfors, Uppsala 1907; Mischung von Schwedisch und Latein; abgekürzt: *Lachesis*); *Nemesis Divina* (hrsg. v. E. Malmeström und T. Fredbärj, Stockholm 1968; Mischung von Schwedisch und Latein; abgekürzt: *Nemesis*); *Systema Naturae I* (13. Aufl., Wien 1767; Latein; abgekürzt: *Systema*). Ferner habe ich Linnés Reiseberichte auf Zitate hin untersucht (sie sind auf Schwedisch geschrieben, aber enthalten mehrere Wörter und Ausdrücke sowie botanische und zoologische Beschreibungen auf Latein); die folgenden werden unten erwähnt: *Dalaresan* (v. J. 1734; hrsg. v. A. Hj. Uggla u. a., Uppsala 1953), *Lapplandsresan* (v. J. 1732; hrsg. v. M. von Platen und C.-O. von Sydow, Stockholm 1977), *Wästgötaresan* (v. J. 1746; hrsg. v. N. Beckman, Uppsala 1928).

Die Editoren der Reiseberichte haben in Kommentaren das Latein übersetzt und die Zitate, soweit es ihnen möglich war, identifiziert, aber Uggla hat merkwürdigerweise seiner Erstaussage der *Diaeta* keinen Quellenapparat

beigefügt, und auch bei dem Neudruck der Flora wurden die Zitate nicht identifiziert. Dass in der Ausgabe der Nemesis die Zitate ungenügend berücksichtigt wurden, bemerkt Håkanson, Svenska Linnésällskapets årsskrift (abgekürzt: SLÅ) 1982–3 S. 93 ff². Auch die Editoren der Briefe und der Lachesis haben mehrere Zitate unidentifiziert gelassen. Um die Arbeit eventueller künftiger Editoren der genannten Schriften zu erleichtern, werde ich die von mir gefundenen Quellen der Zitate verzeichnen; was von Linné selbst eindeutig identifiziert wurde, habe ich nicht aufgenommen, und natürlich wiederhole ich nicht die von Heller a. O., Håkanson a. O. und den Editoren verzeichneten Quellenangaben. Heller hat sich dankenswerterweise darum bemüht festzustellen, ob der von Linné zitierte Text von dem in den heutigen Ausgaben anerkannten abweicht und wie die Abweichungen zu erklären sind; hier muss ich leider aus Platzgründen vorläufig aus derartige Untersuchungen verzichten.

Bref. I 2. S. 163 Nr. 279 *aliquid haeret*: s. Büchmann³ 427. – S. 164 Nr. 279 *virtus apud nos laudatur et alget*: vgl. Iuv. 1,74. – S. 169 Nr. 281 *natura non facit saltus*: s. Büchmann 427 f. – S. 211 Nr. 317 *ex ungue leonem*: s. Büchmann 336. – S. 312 Nr. 403 *en quo discordia cives perduxit miseros*: Verg. ecl. 1,71 f. – S. 342 Nr. 433 *mus miser est, antro qui non gaudet pluribus uno*: Walther¹ Nr. 15767 (wie der Herausgeber bemerkt, ist die gewöhnliche Form des Sprichworts ... *qui tantum clauditur uno*). – S. 356 Nr. 446 *alterius vires subtrahit alter amor*: Ov. rem. 444.

I 3. 211 Nr. 572 *qui cito dat, bis dat* (auch Bref I 4 S. 193 Nr. 761): Walther Nr. 23944.

I 4. S. 78 Nr. 665 *fata nostra fatua sunt*: woher Linné das Wortspiel hat, bleibt unsicher, aber es ist alt: ThLL 6:1,372,57. – S. 99 Nr. 678 *oderunt peccare boni virtutis amore, / oderunt peccare mali formidine poenae* (auch S. 103 Nr. 679): Walther Nr. 19717. – S. 100 Nr. 678 *patria ubicumque bene* (auch S. 310 Nr. 876): Cic. Tusc. 5,37,108. – S. 106 Nr. 680 *vincenda est omnis fortuna ferendo*: Verg. Aen. 5,710 (*superanda*; hieraus Walther Nr. 9863, wo der Vergilische Ursprung nicht vermerkt ist). – S. 137 Nr. 706 *et nostris melioribus utere fatis*: die drei letzten Worte aus Verg. Aen. 6,546. – S. 140 Nr. 709 *procul a Iove, procul a fulmine vivimus* (auch I 5 S. 91 Nr. 1013): Walther Nr. 22546 b. – S. 191 Nr. 759 *non quae soletur, non quae labentia tarde / tempora narrando fallit amica adest*: Ov. trist. 3,3,11 f. – S. 272 Nr. 839 *per quod quis peccat, per id punitur et idem* (auch anderswo mehrmals): Walther Nr. 21244. – S. 332 Nr. 898 *nec placent lusus, qui placuere quondam*: vgl. Ov. Pont. 1,4,4. – S. 344 Nr. 911 *animula blandula*: Imp. Hadr. carm. fr. 3. – S. 351 Nr. 917 *nihil est ab omni parte beatum*: Hor. carm. 2,16,27 f.

I 5. S. 39 Nr. 963 *crescit fama eundo*: vgl. Verg. Aen. 4, 175. – S. 42 Nr. 967 *optima quaeque dies perit* (das ganze Zitat S. 123 Nr. 1045): Verg. georg. 3,66 f. (*fugit* statt *perit*; von Sen. dial. 10,9,2 zitiert). – S. 43 Nr. 967 *et flos fuit ille*

caducus: Ov. trist. 5,8,19 (*erat* statt *fuit*). – S. 51 Nr. 974 *ne currat ad extremum ridendus et ilia ducat*: Hor. epist. 1,1,9 (in einer Anm. z. St. heisst es zu Unrecht: „Citat ur Horatii epoder“). – S. 71 Nr. 995 *sic itur ad astra*: Verg. Aen. 9,641. – S. 90 Nr. 1012 *O quanta dementia spes longas incoantium*: vgl. Hor. carm. 1,4,15. – S. 137 Nr. 1059 *Mehercle, nullus vitam accepisset, nisi inscio daretur* (auch S. 149 Nr. 1070): vgl. Sen. dial. 6,22,3. – S. 144 Nr. 1064 *tela praevisa minus nocent*: Walther Nr. 31174. – *Vita data est cum exceptione mortis*: Sen. epist. 30,10. – *Ex ipso puncto, quo primam lucem vidimus, iter mortis ingressi sumus*: Sen. dial. 6,21,6. – *Infantiam in se pueritia, pueritiam pubertas, juventutem senectus convertit, sã att ipsa incrementa damna sunt*: Sen. dial. 6,21,7. – *Minorem certe portionem aetas nostra quam partem puncti habet, si tempori comparetur omni*: Sen. dial. 6,21,2. – *Humana omnia brevia et caduca sunt*: Sen. dial. 6,21,1. – *Quotidie morimur ipsi; quavis hora demitur vitae pars*: Sen. epist. 24,20. – *Adultior aetas quod vocatur pauci tantum sunt circuitus annorum*: Sen. dial. 6,11,5 (etwas abweichend). – *Nihil tam fallax est quam vita humana, nihil tam caducum*: Sen. dial. 6,22,3. – S. 149 Nr. 1070 *omnia sternet abducatque aetas*: Sen. dial. 6,26,6 (*secum vetustas* statt *aetas*). – S. 150 Nr. 1070 *ante obitum nemo beatus*: Ov. met. 3,136 f.; vgl. Otto⁵ 229. – *Nos in illam tranquillitatem reponit, in qua antequam nasceremur jacuimus*: Sen. dial. 6,19,5. – S. 182 Nr. 1102 *a teneris assuescere multum est*: Walther Nr. 106. – S. 188 Nr. 1110 *tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet*: Hor. epist. 1,18,84. – S. 210 Nr. 1130 *Heu quanta dementia in sexagesimum annum differre sana consilia et ibi incipere velle quo pauci pervenerunt*: Sen. dial. 10,3,5. – S. 216 Nr. 1137 *Ego vixi et quam dederat fortuna sortem peregi*: Verg. Aen. 4,653 (*cursum* statt *sortem*). – S. 217 Nr. 1138 *pacta fides ubi nunc commissaque dextera dextrae*: Ov. epist. 2,31 (*iura* statt *pacta*). – S. 226 Nr. 1147 *narrare fabulam surdis*: vgl. Ter. Haut. 222 und Otto 335. – S. 268 Nr. 1179 *quot capita, tot sensus*: vgl. Ter. Phorm. 454 und Otto 166 f.

I 6. S. 206 Nr. 1381 *lude, sade Helena hos Ovidii Paris, sed occulte*: Ov. epist. 17,153. – S. 281 Nr. 1431 *tu incede viam vaginaque eripe ensem*: Verg. Aen. 6,260 (*tuque invade* und *ferrum* statt *ensem*).

II 1. S. 147 Nr. 80 *tu ne cede malis*: Verg. Aen. 6,95. – S. 322 Nr. 213 *his ... alta apud me mente reconditis*: Verg. Aen. 1,26 *alta mente*. – S. 329 Nr. 216 *I nunc et veterum nobis exempla virorum, / qui forti tristem mente tulere casum, / refer*: Ov. Pont. 1,3,61 f.

II 2. S. 51 Nr. 304 *hoc opus, hic labor est*: Ov. ars 1,453. – *nec est propheta in patria*: vgl. Matth. 13,57. – S. 55 Nr. 308 *in mora periculum*: s. Büchmann 399. – S. 127 Nr. 357 *sero sapiunt Phryges*: Fest. p. 343 M., Otto 278. – S. 163 Nr. 382 *tempora fallat narrando*: Ov. trist. 3,3,12.

Dalaresan. S. 147 *medium tenuere beati*: Walther Nr. 14571.

Diaeta S. 17 *o mi praeteritos*: Verg. Aen. 8,560. – 33 *Est in iuencis, est in equis patrum / virtus, nec imbellem feroces / progenerant aquile columbam*: Hor.

carm. 4,4,30–32. – 34 *natos ad flumina primum / deferimus, saevoque gelu duramus et undis*: Verg. Aen. 9,603 f. – 40 *Semel insanivimus omnes*: Walther Nr. 27869 d. – 41 *Quamdiu sera venus a veteribus germanis usurparetur, omnisque praeterea lascivia et libido avertetur, tamdiu iuventus eorum erat inexhausta*: vgl. Tac. Germ. 20. – 43 *Utan i warden såsom barn skolen i ej kome i himelriket*: vgl. Luc. 18,17 u. a. – *Sanus homo, qui bene valet et suae spontis est, nullis se obligare legibus debeat, et varium habere vitae genus, modo ruri esse, modo in urbem*: Cels. 1,1,1. – 44 *gutta cavat lapidem*: Ov. Pont. 4,10,5, Walther Nr. 10508. – 47 *Nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbor, / nunc frondent sylvae, nunc formosissima aestas*: Verg. ecl. 3,56 f. (etwas abweichend). – 52 *all Salomons härlige apparatus war ej att likna mot den minsta lilia*: vgl. Matth. 6,28 f. – 66 *nescio qua natale solum dulcedine cunctos / ducit et immemores non sinit esse sui*: Ov. Pont. 1,3,35 f. – 83 *Sperne voluptates, nocet emta dolore voluptas, / blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla. / Interius fucata genas et amicta dolosis / illecebris torvos auro cicumlinit hydros*: Hor. epist. 1,2,55 + Claud. 22,135–7 (auch in Lachesis 139 zitiert). – 86 (und 130) *hinc illae lacrymae*: Ter. Andr. 126. – 91 *Hinc cum Hesiodo: Nil aqua melius mortalibus datum fuisse agnosco*: dies scheint bei Hesiod nicht vorzukommen; vgl. eher Pind. Olymp. 1,1. – 98 *A teneris assuescere multum est*: Walther Nr. 106. – 106 *Consuetudo est quasi altera natura*: vgl. Cic. fin. 5,25,74 (s. auch Otto 90 f.). – 108 *Där mycken omsorg är, är många drömar*: vgl. Eccles. 5,2. – 108 f. *Omnia quae sensu volvuntur vota diurno / tempore nocturno reddit amica quies. / Venator defessa thoro dum membra reponit, / mens tamen ad sylvas at sua lustra redit. / Me quoque musarum studium sub nocte silenti / artibus innumeris sollicitare solet*: Claud. 27,1–4 und 11–12. – 112 *qui liber est lapidem sumat*: vgl. Ioh. 8, 7. – 117 *Tristis spiritus exsiccat ossa*: Prov. 17,22. – 118 *Nec solet in moestos illa venire thoros*: Ov. Pont. 1,10,34. – *Lacrymis adamanta movebis*: Ov. ars 1,659. – 119 *senectus ipsa morbus*: Ter. Phorm. 575. – 123 *feriuntque summos fulmina montes*: Hor. carm. 2,10,11. – 125 *Mors aequo pede pulsat pauperum tabernas / regumque turres*: Hor. carm. 1,4,13 f. – 128 *Lappen . . . wett ofta ej hwad han skall lefwa af dagen äfter, som foglen i luften . . . skär intet, sår intet*: vgl. Matth. 6,26. – 129 *Getae qui nunc Goti quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus exhorruit, Caesar etiam declinavit, relictis vacisque factis sedibus ac totis viribus tuti Romanas ingressi provincias*: Oros. hist. 1,16,2 (*vacuefactisque; toti statt tuti*; auch Lachesis 135 zitiert, wo der Editor zu Unrecht Oribasius statt Orosius als Quelle druckt). – 148 *baccas lapidosaque cornua*: Verg. Aen. 3,649. – *Arbuteos fortus montanaque fraga legebant / et quae deciderant patula Iovis ab arbore glandes*: Ov. met. 1,104. 106 (ohne *ab*). – *Prima Ceres unquam*: Verg. Georg. 1, 147 (ohne *unquam*). – *Prima Ceres homine*: Ov. Fast. 4,401. – 150 *Cum sit anus coniux, cum sint tibi mortua membra, / nil aliud bulbis quam satur esse potes*: Mart. 13,34. – 154 *Balnea, vina, venus corrumpunt corpora nostra. / Restituunt eadem balnea, vina, venus*: Walther Nr. 1923. – 161 *Pinguibus et ficis pastum jecur anseris albi*: Hor.

serm. 2,8,88. – *Adspice quam tumeat magno jecur ansere maius*: Mart. 13,58,1. – 163 *veneri servit amica manus*. / *Hoc nihil esse putas, scelus est, mihi crede, sed ingens*, / *quantum vix animo concipis ipse tuo*, / *ipsam, crede, tibi naturam dicere veram*: Mart. 9,41,2–4.9 (*rerum* statt *veram*). – 165 *et vestes Tyrio sanguine fulgidas* / *alter virgineus nobilitat cruor* / *tum victor madido prosiliat thoro* / *nocturni referens vulnera proelii*: Claud. 14,26–29. – 177 *aut faciem mutes aut sis non dura necesse est*. / *Lis est cum forma magna pudicitiae*: Ov. epist. 16,289 f. – *Ah quoties digitis, quoties ego tecta notavi* / *signa supercilio poene loquente dari*. / *Et soepe extimui, ne vir meus illa videret* / *non satis occultis erubique notis*: Ov. epist. 17,81–84. – *Credere me tamen hoc oculo renuente negavi* / *heu mihi! jam didici, sic quoque posse loqui!*: Ov. epist. 17,89 f. – *Aspicias oculos, mando, frontemque legentis*: / *ex tacito vultu scire futura licet*: Ov. am. 1,11,17 f. – *His ego blanditiis si peccatura fuisset* / *flecterer: his poterant pectora nostra capi*: Ov. epist. 17, 91 f. – 188 *sic diabolus christo: praecipita te deorsum*: vgl. Matth. 4,5 f. – 202 *omnia vana*: Eccles. 1,2.

Fauna. S. 4^v *nomina si perierant, perierat et rerum cognitio* (ähnlich Wästgötarsan XII): vgl. Isid. etym. 1,7,1. – 5^v *Studium quid inutile quaeris?*: Ov. trist. 4,10,21 (*temptas* statt *quaeris*). – 89 (von der Nachtigall) *tanta vox tam parvo in corpore, tantus spiritus*: Plin. nat. 10,81. – *Spiritu prius deficiente quam cantu*: Plin. nat. 10,83⁶.

Flora. S. 133 *per varios casus, per tot discrimina rerum*: Verg. Aen. 1,204. – 159 *latet anguis sub herba*: Verg. ecl. 3,93. – 245 *sine Cerere et Baccho non frigere Venerem vix adsererent ipsi* (ähnlich Lapplandsresan 136): vgl. Ter. eun. 732 und Otto 366. – 269 *avis instar nec sementem facis nec metis*: vgl. Matth. 6,26.

Lachesis. S. 4 *O mi praeteritos referat si Jupiter annos*: Verg. Aen. 8,560. – 5 *Quotidie morimur; quavis hora demitur vitae pars*: Sen. epist. 24,20. – *Vita infiniti temporis nullam partem occupat*: Sen. dial. 6,21,1. – *Agunt suum opus fata, nobis sensim sensum nostrae necis auferunt, quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine latet. Incrementa ipsa damna sunt. Infantem in se pueritia convertit, pueritiam pubertas, juventutem senectus aufert*: Sen. dial. 6,21,7. – *Ex eo die, quo primum lucem vidimus, iter mortis ingressi sumus*: Sen. dial. 6,21,6. – 6 *Natura ubique in finem sui properat; ad originem rerum parce utitur viribus, dispensat se incrementis fallacibus; subito ad ruinam toto impetu venit*: Sen. nat. 3,27,2. – *Nihil est tam fallax quam vita humana, nihil tam insidiosum. Non, mehercle, quisquam accepisset, nisi daretur insciis*: Sen. dial. 6,22,3. – *In hac vita Bella, Pestes, incendia, latrocinia, fures, venena, naufragia, Tyranni, vectigalia, Morbi, laesiones, coeli intemperies, charissimorum acerba desideria*: vgl. Sen. dial. 6,18,8. – *Lacrymae nobis deerint antequam causae dolendi*: Sen. dial. 11,4,3. – *Nulli contigit impune nasci*: Sen. dial. 6,15,4. – 7 *Vixi et quem dederat cursum fortuna peregi*: Verg. Aen. 4,653. – *Minorem portionem aetas nostra quam partem puncti habet, si tempori comparetur omni*: Sen. dial. 6,21,2. – *Humana omnia brevia at caduca sunt*: Sen. dial. 6,21,1. – 8 *Vita data est cum exceptione mortis*:

Sen. epist. 30,10. – *Stultissimus omnium, qui fleverit, quod ante 1000 annos non vixerat; aequae stultus est, qui flet, quod post annos 1000 non vivat*: Sen. epist. 77,11. – *Habebit quisque quantum illi dies prima adscripsit. „trahit suum metasque dati pervenit ad aevi“* (Verg. Aen. 10,472): Sen. dial. 6,21,6.5. – 9 *Mors optimum inventum naturae: Calamitates repellit, Lassitudinem senis terminat; carcere educit; catenas levat*: vgl. Sen. dial. 6,20,1 f. – *Mors omnium dolorum solutio est, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit*: Sen. dial. 6,19,5. – *Non sumus in ullius potestate, si mors in nostra potestate sit*: Sen. epist. 91,21. – *Impares nascimur, pares morimur*: Sen. epist. 91,16. – 11 *Det onda jag icke wille giöra, det giör jag* (auch 24): Rom. 7,19. – 18 *Felix quem faciunt aliena pericula cautum* (auch 20): Walther Nr. 8952. – 20 *Nos quoque floruius, sed flos fuit ille caducus*: Ov. trist. 5,8,19. – *Vitam non accepimus brevem, sed fecimus*: Sen. dial. 10,1,4. – 22 *Saltus non facit* (scil. natura): s. Büchmann 427 f. – *Nunquam per plura* (statt *plera*) *quod potest per pauciora*: Ockham, Quant. 2,28 (ed. Birch S. 318)⁷. – 44 *Senectus ipsa morbus*: Ter. Phorm. 575. – 46 *Consuetudo est altera natura*: Cic. fin. 5,25,74 (ähnlich Bref I 5 S. 191 Nr. 1112); s. Otto 90 f. – 53 *gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo*: s. Büchmann 423. – 106 *Tu, o domitor, Somne malorum, Requies animi, pars humanae melior vitae*: Sen. Herc. f. 1065–67. – 118 *Plenus venter non studet libenter*: Walther Nr. 21595. – 132 *Prima Ceres, homine ad meliora vocato, / mutavit glandes utiliore cibo*: Ov. fast. 4,401 f. – 139 *quod pontus, quod terra, quod educat aer, / poscit et adpositis quaeritur ieiunia mensis, / inque epulis epulas quaerit*: Ov. met. 8,830–32. – 147 *Aspice, quam tumeat magno jecur ansere majus! / Miratus dices: Hoc, rogo, crevit ubi?*: Mart. 13,58 (ich habe nach Mart. die Interpunktion korrigiert). – *Quid dignum tanto tibi ventre gulaque precabor? / Boletum, qualem Claudius edit, edas*: Mart. 1,20,3 f.

Lapplandsresan. 88 *pauper cornua sumit*: Ov. ars 1,239. – 89 *Hinc illae lacrymae*: Ter. Andr. 126. – 104 *asini certe ad lyras*: Otto 41.

Nemesis. 35 *Felix quem faciunt aliena pericula cautum*: Walther Nr. 8952. – 50 *Nil tam sublime est supraque pericula tendit, / quod non sit inferius suppositumque Deo*: Ov. trist. 4,8,47 f. (dasselbe Zitat, und zwar mit einem etwas verschiedenen, dem Text Ovids genauer entsprechenden Wortlaut, steht 87). – 56 *Res Deus nostras celeri citatas / turbine versat*: Sen. Thy. 621 f. – 62 *Dum fueris felix, multos numerabis amicos; / dum fortuna perit, nullus amicus erit*: die Editoren verweisen bezüglich der ersten Zeile auf Ov. trist. 1,9<, 5>, aber Linnés Wortlaut kehrt in einem mittelalterlichen Sprichwort wieder: Walther Nr. 6535; für die zweite Zeile s. Walther Nr. 4157. – 69 *Fac tuum officium taliter qualiter et sta bene cum Domino priore et sine mundum vadere, prout vadat* (auch 97 und Bref I 4 S. 133 Nr. 704): die Editoren vermuten, dass es eine Klostersentenz ist; das ist sehr wohl möglich; bei Luther findet sich oft der Ausdruck *mitte vadere sicut vadit* (z. B. in den Tischreden [Weimarer Ausgabe] Bd. 2 S. 296 Nr. 2018 und Bd. 3 S. 498 Nr. 3661).⁸ – 87 *Qui vult regnare,*

languida regnet manu: Sen. Phoen. 659 (*amari* statt *regnare*). – 89 *Quod sus peccavit luant porcelli* (auch 111 und 113): vgl. Walther Nr. 26060 (... *succula sepe luit*). – 97 *Ludit in humanis divina sapientia rebus*: Ov. Pont. 4,3,49 (*potentia* statt *sapientia*): auch Walther Nr. 14052. – 121 *De male quaesitis non gaudebit primus haeres* (auch 143 und 184): vgl. Walther Nr. 5081 (... *vix gaudet tertius heres*).

Systema. S. 7 unter A 4 *Docuisti me Deus a juventute mea, et usque nunc pronunciabo Mirabilia Tua*: Psalm. 70,17. – 9 unter A 5 *O Jehova! Quam magnifica sunt Tua Opera! Vir insipiens non cognoscit ea, stultus non animadvertit ea. David*⁹: vgl. Psalm. 91,6 f. – 10 und b *Caussa caussarum, Custode Rectoreque universi, mundani hujus operis Domino et Artifice. Vis illud Fatum vocare, non errabis, est ex quo suspensa sunt omnia. Vis illud Naturam vocare, non errabis, est ex quo nata sunt omnia. Vis illud Providentiam vocare recte dices, est cuius consilio mundus actus suos explicat. Senec. quaest. II. 45: Sen. nat. 2,45 (ed. Gercke S. 79,9–16; mit ein paar Umstellungen). – 10 und c *Totus est Sensus, totus Visus, totus Auditus, totus Animae, totus Animi, totus Sui; huius externa indagare non capit humanae conjectura mentis. Exod. XX. 4*: nichts hiervon findet sich im Exodus oder sonstwo in der Bibel, aber der letzte Satz steht bei Plin. nat. 2,1,1. – 10 und e *Hoc sine quo nihil est, quod totum hoc fundavit et condidit, quodque oculos nostros et implet et effugit, cogitatione tantum visendum est; in Sanctiore enim secessu Majestas tanta delituit, nec ulli dat aditum nisi animo. Senec. VII. 31: Sen. nat. 7,30,3 f. (S. 264,24–265,9; Linné hat den Text abgekürzt). – 10 und f *Astra, Elementa, Tellusque... horum inoffensam velocitatem procedere videmus aeternae legis imperio, nec esse temere errantis hunc ordinem, neque quae temere coiverunt tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat (quasi) immotum et circum se properantis caeli fugam spectet. Senec. I. 1: Sen. dial. 1,1,2 (ed. Hermes S. 1,11–2,4). – 11 und g *nec posse sine custode tantum opus stare, nec hunc siderum discursum fortuitu impetus esse, nam quae casus incitat saepe turbari et cito arietare debent. Senec.: Sen. dial. 1,1,2 (S. 1,8–11). – 11 und i *Omnium elementorum alterni recursus sunt; quicquid alteri perit in alterum transit; alternae sunt vices rerum. Senec. III. 10: Sen. nat. 3,10,3 (S. 102,14 f.; der letzte Satz fehlt bei Sen.). – 11 und k *Omnia adjuvabunt Natura, ut Naturae opera peragantur. Senec. III. 29: Sen. nat., 3,29,4 (S. 133,22 f.). – 12 und l *Non ad unam Natura formam opus suum praestat, sed in ipsa varietate se jactat. Senec. VII. 27: Sen. nat. 7,27,5 (S. 261,16 f.). – 14 *Narrabo mirabilia Tua, Domine, et virtutem Terribilium Tuorum dicant generationes. David*: vgl. Psalm. 144,5 f. – 28 Anm. unter Physiologie *Nudum in nuda humo, natali die abjecit natura ad vagitus statim et ploratum, manibus pedibusque devinciendum, flens Animal ceteris imperaturum; cui scire nihil sine doctrina: non fari, non ingredi, non vesci, non aliud naturae sponte. Plin.: Plin. nat. 7,2–4 (Linné hat den Text abgekürzt). – 28 Anm. unter Physiologie *Vides itaque qualem vitam nobis rerum natura promisit, quae primum nascentium omen fletum esse voluit. Seneca: Sen. dial. 11,4,3 (S.*********

316,1–3). – 28 Anm. unter *Diaeteticae Parvo fames constat, magno fastidium. Opinio immensum desiderat, Natura exiguum et parabile, ergo ad supervacanea sudatur. Senec.*: vgl. Sen. epist. 1,4,10 (ed. Beltrami S. 12,5 f.) *Parabile est, quod natura desiderat, et adpositum: ad supervacua sudatur.* – 28 Anm. unter *Pathologicae Nulli vita fragilior; nulli tot Morbi, tot Curae, tot Pericula. Breve universum utique aevi tempus: Pars aequa morti similis exigitur; nec reputantur Infantiae avari, qui sensu carent; nec Senectae in poenam vivaces; hebescent Sensus, torpent membra, praemoriuntur Visus, Auditus, Incessus, Dentes, Ciborum instrumenta. Plin.* (auch Bref I 1 S. 199 Nr. 304): Plin. nat. 7,167 f. (Linné hat den Text abgekürzt; den ersten Satz habe ich bei Plin. nicht gefunden). – 28 f. Anm. unter *Pathologicae Sic magna pars mortis jam praeteriit, quidquid aetatis retro est, Mors tenet. Totum denique hunc, quem vides, populum, quousque cogitas esse; cito natura revocavit* (für -bit) *et condet; Mors omnes aequae vocat; iratis Diis propitiisque moriendum. Senec.* II. 59: Sen. nat. 2,59,6.4 (S. 90,4–6 bzw. 89,19 f.; Linnés ersten Satz habe ich bei Sen. nicht gefunden). – 30 Anm. unter *Naturaliter Cetera animantia congregari contra dissimilia, at Homini plurima ex homine mala. Plin.*: Plin. nat. 7,5 (Linné hat den Text abgekürzt). – 32 Anm. unter *Theologicae Memento Creatoris tui: Eccles.* 12,1. – 347 *Terribilia sunt opera Tua, o Domine! / In multitudinem virtutis Tuae Te metientur contemptores Tui: Psalm.* 65,3. – 1069 *Mihi contuenti sese persuasit rerum Natura nihil incredibile existimare de ea. Plin.* XI:3: Plin. nat. 11,2,6. – *Vermium genus omne oculis caret. Plin.* vgl. Plin.: nat. 11,52,140.

Wästgötaresan. S. XII *O fortunati nimium bona si sua norint agricolae: Verg.* Georg. 2,458 f. (Linné hat den Wortlaut etwas geändert; das Zitat kommt auch anderswo in seinen Schriften vor). – 205 *ex nihilo nihil fit: Lucr.* 1,205 u. a., s. Büchmann 376. – 294 *ut vidi, obstupui: Ov.* epist. 16,135 (auch met. 7,727).

Anmerkungen

1. Allerdings sind seine Quellenangaben oft kurz und unpräzise, s. unten.
2. Håkanson fügt einige Quellenhinweise hinzu, konzentriert sich aber in erster Linie auf die Verbesserung der schwedischen Übersetzungen aus dem Lateinischen. Es gibt Anderes in der Übersetzung zu korrigieren, z. B. S. 67 *Ergo potest homo patrare facinus, et non. Si patrato iudicatur non potest evitare ...* „men om hon begått ett sådant, kan hon inte komma undan straffet“; das Wort *iudicatur* blieb unübersetzt. S. 153 heisst es nach einem langen Sündenregister *et sexcenta alia*, was durch „och sexhundra andra ting“ übersetzt

wird; natürlich steht *sexcenta* im Sinne von „unzählig“.

3. G. Büchmann, *Geflügelte Worte*, 26. Aufl., Berlin 1918.

4. H. Walther, *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters*, Göttingen 1963–67.

5. A. Otto, *Die Sprichwörter der Römer*, Leipzig 1890 (Neudruck Hildesheim 1965).

6. Zu Linnés Abhängigkeit von Plinius s. K. Hagberg, SLÅ 1962 S. 20 ff. (ganz kurz; eine ausführlichere Behandlung des Themas würde sich lohnen).

7. Auf Englisch heisst dieses Prinzip „Ockhams razor“.

8. Der erste Teil des Zitats auch bei J. Wallenberg, s. *Samlade Skrifter utg. av N. Afzelius* (1928–41) Bd. 2 S. 493.

9. Um einen Eindruck von Linnés Zitierweise zu geben, führe ich hier und im folgenden für *Systema Linnés* Quellenangaben an.

Adress des Verfassers: Professor Bengt Löfstedt, UCLA, 405 Hilgard Ave., Los Angeles CA 90024

PER HULTQVIST

I Linnés efterföljd. Samuel Liljeblad och hans resa i Dalsland 1797

Sveriges Provincier genomletade

År 1800 visste man naturligtvis mycket mer om Sverige och svenskarna än hundra år tidigare. Självklart, men ändå värt några ord till kommentar och förklaring. Den dominerande samhällsekonomiska doktrinen i Sverige som på andra håll var långt fram mot 1700-talets senare del merkantilismen. I statens intresse, främst för att öka dess resurser, grep man in i näringslivet med förbud och tillstånd, kontroller och instruktioner, avgifter, lån och subventioner. En koalition av storföretagare och aristokratiska ämbetsmän med gemensamma intressen i denna interventionism kan urskiljas i hattpartiet. Detta dominerade den politiska scenen fram till 1760-talet. I allt merkantilistiskt tänkande fanns en militärpolitisk aspekt: att ha överblick över och kunna mobilisera landets resurser i ett utrikespolitiskt krisläge. Sverige hade fyra långvariga krigsperioder under århundradet.

Kontroll, interventionism, förutsätter kunskap, överblick. En ström av rutinrapportering i form av t. ex. befolkningsstatistik, landshövdingeberättelser, biskopsvisitationsprotokoll och provinsialläkarrapporter gjordes tillgängliga för de centrala myndigheterna. Ett av storskiftesverksamhetens resultat var en ofantlig samling centralt tillgänglig detaljkunskap om landets bebyggelse, markanvändning och jordbruksproduktion. Ibland, som vi strax skall se exempel på, kompletterades detta informationsflöde genom utsända rapportörer.

Ett annat informationsflöde om landet och dess tillgångar åstadkoms av universitetsvetenskapernas stigande inriktning på nyttighetsmotiverat verklighetsstudium. Sverige hade ju där en internationellt observerad storhetstid kring namn som Linné, Schéele, Bergman, Wargentin. Inte minst omhulldes forskningsresandet, inom och utom landet. Man skulle finna och rapportera nya råvarutillgångar och förädlingsmöjligheter, minska importberoendet och öka »den nationale winsten». Linné och hans lärjungar är förebilderna, inte minst, som vi skall se, för Samuel Liljeblads resa i Dalsland 1797.

Regionalgeografiska beskrivningar av landskap, städer och socknar tar ofta formen av akademiska dissertationer. Efterhand får dessa ett alltmer uttalat ekonomiskt innehåll.

Kanske man kan urskilja ett tredje tillflöde: lustresarna. De tog visserligen vara på och förmedlade åtskillig nyttig information. Främst hade de ändå själva kontrastupplevelsen mot det invanda, nyhetens behag, det som Linné kallade »artigt och kuriöst,» underbart för tanken och känslan, upplevelse-momentet, i sikte. Till dem får man väl räkna t. ex. Abraham Hülphers. I sina väldiga samlingar topografiska litteratursammanställningar, kombinerade med reseintryck, har han också uppmärksammat Dalsland. Typisk är Jonas Carl Linnerhielm – tyvärr aldrig resenär i Dalsland – som har reselandskapets sentimentala och estetiska tillgångar som dominerar i upplevelsen.¹

Några 1700-talsbeskrivningar av Dalsland

Dalsland – långt från landets huvudbygder och huvudleder – uppfattades säkert som perifert av både statsmakter, akademisk forskning och resenärer. Samuel Brings bibliografi över reseskildringar från Sverige – *Itineraria suecana* – förtecknar över tretusen sådana, från Egil Skallagrímssons Värmlandsfärd till Alf Henrikssons och Birger Lundquists Eriksgata. Här får man ett mått på Dalslands relativa ovanlighet som resmål. Några exempel på både resebeskrivningar och de andra ovannämnda genrerna finns dock tillgängliga i tryck för den, som intresserar sig för dalsländskt 1700-tal.

Aubry de La Motraye, Karl XII:s mångåriga *homme d'affaires*, var efter kungens död på resa västerut i Sverige för att få kontakt med regeringen. Åmål blev rastplats för ett par dagar. Han fångslas av vad han ser och hör: för denne kontinentaleuropé har Dal drag av exotism. Vi får några notiser om runstavar och om folkets tro på pygméstora jättar [!]. Dessutom en skildring av hur han reser från Åmål över Vänerns is och inom ett dygn hinner se Mariestad, Skara och Lidköping. Hans skildring av sina resor i bl. a. Sverige kom ut på franska och engelska och i svensk översättning.²

Laurentius N. Hesselgrens *Dissertatio academica de Dalia* (Uppsala 1718) har kvar mycket av genrens under 1600-talet vanliga karaktär av litteraturkompilat, lärdomsprov, retoriskt i stilen och med en myckenhet av historiska jämförelser. Några avsnitt om landskapets bördighet med avscende på åkerjord och betesmarker, om skogar, bergverk, vattendrag och mossar pekar framåt: där finns nyttighetssynpunkter och ett mått av självsyn.³

Av länsstyrelsens rapportering till Stockholm finns exempel återgivna i tryck för vardera av 1750-, 60- och 70-talen. Stramt disponerade efter givna mallar innehåller de en punktvis mycket konkret tillståndsbeskrivning. De problematiserar också förhållandena och föreslår botemedel. Detta är en

konsekvens av statsmakternas och förvaltningens uttalat interventionistiska hållning. Några tämligen kortfattade länsläkarrapporter från århundradets slut håller en professionell ton av tillförsikt. Den svarar illa mot den ungefärliga diagnos och svagt verksamma terapi, som tidens läkarvetenskap kunde åstadkomma. Den veneriska smittans utbredning även på landsbygden betonas emellertid starkt och i mera resignerade tonfall: »som alla år här framträder och visar sig i sin fula och ohyggeliga dräkt. Dalsland, hvilket alltid är dess rätta stamhåld, har icke underlåtit framställa sina uslingar . . . Beklageligt är, att denna smitta skall här i orten vara så mycket kringstridd, och at man aldrig kan vara i stånd henne fullkomligen utrota.» Ibland framträder på en gång generaliserande och moraliserande synpunkter, vilket överhuvud inte är sällsynt i detta slags rapporter. Slagsmål och dryckenskap är »laster som icke sällan utöfvas å Dalsland, men i synnerhet up mot Norrska Gränsen, där Folket äro mäst benägne, at begå de grofvaste excesser och göra alt hvad som ont är».⁴

Det oförlikneliga och otypiska exemplet på en reserapportör i statsnyttans tjänst, utsänd av myndigheterna, är förstås Linné. Hans *Wästgöta-Resa* (1747) berörde Dal under några dagar av återresan. Hans uppgift var att beskriva antikviteter samt seder och bruk men framförallt *Scientia Naturalis*, »namnen och naturen af alla Stenar, Växter och Djur, hon är altså grunden til all den nytta wi få af dessa ting . . .». En dalbo måste beklaga ogynnsamma yttre omständigheter. Linné var trött, utexkurrerad, och regnsommaren fortsatte: »Denna beswärliga resan, genom et dageligt och stadigt regn, bröt nog lusten, och hindrade mig, at se alt, som ses kunnat; men besynnerligen förtryter mig, at jag derföre måste holla Landswägen och lemna åt andra det täcka Dal och Wermeland, som gömmer så många Naturens Skatter» – själv hade han endast »kunnat gå med Skrubh-höfwelen, andra efter mig må nogare öfwerfara alt med Slätt-höfwelen».

Linné kunde på närmaste håll få veta vad som hade måst lämnas. »Resan hade ännu blifwit odrägeligare, om ej Philosophiae Candidaten ERIC GUSTAF LIDBECK, Wermelandus, (som i flere år wid Upsala Academie varit min beständige och idoge Änneswän) af kärlek för Wetenskapen, och at ännu göra sig vidare fullkomlig, hade på egen kostnad gjort mig et nöjsamt sällskap, och därtill lättat min möda wid Protocollets förande och renskrifwande.» Lidbeck, senare professor i botanik i Lund, var född och hade tillbringat sina barndomsår i Dalsland. När Linné kom till Åmål 1746, tog han in hos Lidbecks far – när Samuel Liljebld anlände 51 år senare, blev Lidbecks syster hans värdinna.⁵

Landshövdingen Adolf Mörners (1705–1766) mycket sakligt hållna anteckningar om Dalslands ekonomiska tillgångar från 1750-talet är en variant av genren utsända rapportörer. Han bygger på infordrade uppgifter (nu försvunna), kombinerade med självsyn under tjänsteresor. Mörner var landshöv-

ding i tre län efter varandra och hade ambitionen att överallt skaffa sig detta slags erfarenhetsunderlag för sin ämbetsutövning.⁶

Den s. k. schäferistaten i Kommerskollegium hade till uppgift att stödja fåraveln i riket. Den existerade under några decennier i mitten av århundradet. Schäferiinspektören I. J. Dragman har efterlämnat en innehållsrik rapport om detta arbete i Dalsland (1760) med uppgifter också om tillståndet i bl. a. manufakturerna, sjöfarten och inrikes handeln.⁷

Så till privatresenärerna, dem som reste av lust och nyfikenhet. Daniel Tilas (1712–1772) var bergsvetenskapsman och bergsämbetsman, heraldiker (småningom riksheraldiker), genealog och stor samlare i många vetenskapsgrenar. Hans släkt ledde sitt ursprung tillbaka till 1600-talspräster i Dalsland. Som ledamot av gränskommissionen vid norska gränsen reste han vintern 1749–1750 genom Dalsland från Åmål västerut. Han är intresserad av människor och miljöer och deras egenheter. Skildringen, som alltså för en gångs skull avviker från allfarvägen Åmål–Vänersborg, spelar av intelligens, gemyt och miljökänslighet. Man lever med i vinterresandets strapatser, får några skarpt iakttagna personporträtt och tillträde till två mycket olika dalsländska herremanshem. De skildras med fin åskådlighet och känsla för atmosfären.⁸

Abraham Hülphers (1734–1798), brukspatron och storköpmann, men för eftervärlden mest känd som passionerad topografisk författare, har i sina väldiga samlingar av anteckningar och resedagböcker också texter, som rör Dalsland. Dagboksanteckningar från en resa genom landskapet 1761 har publicerats. Likaså en skildring av Åmål något senare, byggd på litteratursammanställningar och egna reseintryck. Hülphers var, som man kan vänta av hans bakgrund och yrkesintressen, sakinställd och nyttoinriktad.⁹

Arkitekturprofessorn Erik Palmstedt (1741–1803) skrev utförliga resedagböcker från sin studieresa till Paris och Rom 1778–80. Man kan beklaga, att han blir relativt ordknapp, när han kommer tillbaka till Sverige. Avsnittet om Dalsland håller sig efter vanligheten till stora landsvägen Åmål–Vänersborg, har inga bilder och ryms i följande, beklagligt korta citat: detta av en man med sådana stora reseerfarenheter, Bellmans, Joseph Kraus' och Elias Martins umgängesvän.

»Wägen från Wennersborg [norr ut] är god och ser man å önise sidor wakra åkrar men mycket skoglöst, dock börja längre fram gärdesgårdar av trä at gifwa tillkänna det skogen skall nalkas, desse tilltaga i antal ju närmare man kommer Åmål, utan at än någon betydlig skog är synlig. Landhusen äro nu mäst timrade men uthusen af insporrade plankor i stolpar mäst alt med halmtak, ser nog fattigt ut.

Åmål är numera sedan den afbrunnit worden reglerad til gator och torg, men få hus allenast upförde, desse alle timrade af 2ne wåningars högd, så at staden ser mycket öde ut; en Elf går twärt igenom staden och är torget stort och reguliert anlagdt.

Wägen härifrån är jemn och god, skog börjar jemwål något at synas, men knappast ser man den förr än man och blir swidje fall varse, och desse tillstälde på sådane ställen derest man aldrig kan få nytta af jord, ty de äro mäst at se på bergen hwarest sedan träden äro nedfælde och jorden bortbränd, det ohyggeligaste Spectacle af nakna klippor återstår.

Straxt wid Wermelands gränts börjar riktig skogswäg, men swedjefall synas där och hwar; Åkerjord synes wid wägen ganska litet eller intet. Byggnaderne blifwa nu regulierare, men bestå af altför många hus wid hwarje gård; alle hus äro timrade och alle hafwa torftak fallande åt alle 4ra sidor.»¹⁰ Arkitektens yrkesblick gör sig gällande även i dessa tämligen förströdda iakttagelser.

Och därmed är vi i tiden framme vid Samuel Liljeblads reseanteckningar från Dal sommaren 1797. Men först några ord om författaren och hans bakgrund.

Samuel Liljeblad: mannen

Samuel Liljeblad var bondson från Södra Vi i Småland, född 1761. Han fick sitt intresse för naturalhistoria med botanik i centrum väckt i skola och gymnasium. Han uppmuntrades i detta av provinsialläkaren J. O. Hagström i gymnasiestaden Linköping. Denne var en entusiastisk Linnélärjunge. Själv var Liljeblad aldrig i personlig kontakt med Linné, men kan ändå betraktas som en mycket betydelsefull förvaltare och förmedlare av traditionen från denne. I hans studier ingick ett år vid Peter Hernqvists veterinärskola i Skara samt ekonomi, botanik och medicin i Uppsala. Han gjorde betydande insatser som vårdare av Kungl. Vetenskaps-Societetens i Uppsala naturhistoriska museum. Han fick stöd av Linnélärjungen Carl Peter Thunberg, som var botanikprofessor i Uppsala och med vilken han alltid hade goda förbindelser, grundade på gemensamma åsikter och vetenskapliga intressen. Han blev 1790 botanices demonstrator, 1796 adjunkt och 1802 professor i praktisk ekonomi där. Ämnet hade sin tyngdpunkt i jordbrukets praktiskt ekonomiska problem, där botanik och botaniska exkursioner kunde ges en stor plats. Under sina professorsår presiderade han för 23 dissertationer. De var på för tiden vanligt sätt skrivna av honom själv och på svenska, med endast teserna på latin. Detta av princip: de skulle vara tillgängliga även utanför den lärda världen. Död 1815. Under somrarna 1789–99 gjorde han studieresor till de flesta landskapen i Sverige med bl. a. dagboksartade, till större delen otryckta resejournaler som resultat. Det är resan 1797, som uppmärksammas i det följande.¹¹

Liljeblad arbetade i småblåst, mot aktuella tendenser i det vetenskapliga klimatet i Uppsala. En forskare har utförligt diskuterat naturvetenskapens status emot 1700-talets slut under rubriken »reträtt». Det var delvis fråga om personskiften. Den internationellt observerade generationen framstående

svenska naturvetenskapsmän hade i stort sett ersatts med män av mindre lyskraft. Föreläsare för områden som moralfilosofi, teologi, klassiska språk, vitterhet hade känt sig tillbakasatta under naturvetenskapernas blomstrings-tid och ville ta tillbaka sina positioner. Den skandalösa försäljningen av Linnés vetenskapliga kvarlåtenskap till England har tolkats som ett medvetet utslag av detta konkurrenstänkande.

Naturvetenskapen hade ställt ut stora växlar på sin ekonomiska nyttighet. 1760-talets ekonomiska kris aktualiserade frågan hur mycket som infriats, och man var besviken. Naturvetenskaperna kan också sägas ha mist sin ideologiska roll. Dess nyttobegrepp var i merkantilismens anda en ekonomisk statsnytta. Om sociala och moraliska nyttoaspekter hade den inget att säga. Detta kom att uppfattas som för snävt. Dess vetenskapsteoretiska hållning innebar systematiskt och kritiskt studium av empirisk verklighet, iakttagelse av invarianser och därifrån konstaterande av lagbundenheter. Detta tedde sig mindre intressant. Tongivande kretsar hängav sig åt mystik och ockultism, magiska förehavanden och andeskådning. Romantikens och idealismens inriktning på känsla, estetisk upplevelse och fantasi som kunskapsvägar verkade i samma riktning. Liljeblad, Thunberg och andra naturvetenskapsmän fick föra en seg och inte alltid framgångsrik kamp för naturalhistoriens plats på skolschemat och för naturvetenskapernas och den praktiska ekonomins utrymme i de akademiska kurserna. *Biographiskt lexicon* understryker i en annars uppskattande artikel, att »Liljeblad betraktat NaturalHistorien som en vehikel för Ekonomien, och städse mera afsett den materiella nyttan, än vetenskapens rena interesse för sig, vilket man lyckligtvis i våra dagar uppfattat, då allt hvad till den praktiska ekonomien hörer med rätta blifvit till LandtbruksInstituten förvisadt, såsom oförenligt med det vetenskapliga akademiska studiet, som ingalunda kan eller bör bedrivas från nyttans slemma synpunkt». Det sista var motståndarnas principiella ståndpunkt: man kunde rimligtvis inte anse det helt onödigt att teoretiskt bearbeta en näring, som sysselsatte större delen av svenska folket och i motsvarande mån skapade överskott för statsverksamheten inkl. den statliga kulturverksamheten. Men detta skulle alltså rena yrkesundervisningsanstalter sköta. Universiteten skulle förbehållas den rena grundforskningen.¹²

Kanske fanns det ett inslag av social nedlåtenhet i dessa reaktioner. J. F. Neikter var docent i poesi, Skytteansk professor och författare till som ypperliga ansedda skrifter i estetiken, t. ex. *Undersökning om orsakerna till smakens olikhet, upkomst och fall hos särskilde folkslag* (1787). Han sägs ha myntat den flertydiga beteckningen *gödsel-vetenskapen* för bondsonen Liljeblads ämne.¹³ Man kan anföra ett par yttranden i samband med de försök, som gjordes under 1700-talet att lyfta fåraveln i landet. Genom en schäferiskola, med både teoretisk och praktisk utbildning och en organisation av där utbildade provinsialschäfrar skulle man, för att använda ett modernt ord, scientifi-

era näringen. Man hade emellertid rekryteringsproblem. »Med Landets ungdom är gemenligen så beskaffat, at ingen gerna stannar vid sådana syslor, som hafva i följe hvarken särdeles stat eller heder. Större genier trivas icke i mörkret; ty har man i början måst låta sig nöja med de simplare, som i anseende till mindre pund och lyckans förmoner icke varit i stånd, at arbeta sig up i vetenskapen eller vinna anseende hos det betydande folket» (Jonas Alströmer 1759). Kommerskollegium skriver i ett yttrande 1828 om »den mindre aktning, hvori landtbruket stod hos våra förfäder» och om svårigheten att »förmå ynglingar av bättre uppfostran och bildning» att ägna sig åt sådana ting. Den götiska allmogermantiken med utslag som Geijers *Odalbonden* och Almqvists Värmlandsexperiment i lantligt leverne hann inte få genomslag under Liljeblds tid.¹⁴

Liljeblds ämne var således ifrågasatt. Han var dessutom inte kunglig professor, utan hade en donationsprofessur med sämre avlöning än de kungliga kollegerna. Personligen tedde han sig något apart till utseende, klädsel och undervisningsmanér. Detta väckte primitiva reaktioner i hans akademiska omgivning. En anekdotflora växte fram, där han framstår som löjeväckande, klent begåvad och begränsad i sina intressen. Några exempel kan nämnas – i sig torftiga, men av visst intresse som uttryck för dåtida mentaliteter i Uppsala.

Några av dessa omdömen ingår i studentminnen skrivna av personer, som inte intresserade sig för Liljeblds område. De har närmast karaktär av karikatyralbum, med inslag av rancune och med negativa drag väl framhävda hos nästan alla professorerna.¹⁵ Prosten Matthias Floderus skriver bl. a. att Liljebld »kan intet mera än botaniken . . .» och »i consistorio qväser Boethius honom hårdeligen».¹⁶ Det första omdömet är påfallande felaktigt: han hade ju i själva verket mångsidiga studier, stor beresthet och vidsträckta praktiska och sociala erfarenheter – i dessa avseenden rimligen inte underlägsen flertalet av sina kolleger.

Daniel Boethius (1751–1810) var professor i praktisk filosofi. Han hade meriterat sig med djuplodande arbeten om den naturliga sedeläran på religiös grund och påstås mycket ha bidragit till att »väcka ett djupare och renare sedligt medvetande hos vårt folk». Han gjorde sig till Liljeblds främste motståndare i konsistorium och utnyttjade sin intellektuella överlägsenhet till att roa sig på dennes bekostnad, utöva vad som i våra dagar skulle kallas mobbning på arbetsplatsen, i akademiska former. En dag hade Liljebld haft eldsvåda i sitt hus. Boethius beklagade olyckan. Liljebld skall då ha kommit med följande väl kalkylerade svar, i tidstypiska ordalag: »Ja, visst har den varit påkostande, men likväl ett intet mot den smärtande känsla, att dagligen vara föremål för sarkasmer ifrån en kamrat, som man högaktar och önskade kunna älska.» Bernhard von Beskow, som relaterat episoden, uppger att »ifrån detta ögonblick upphörde från Boethius' sida allt skämt över Liljebld».¹⁷

Liljeblad var kurator och senare inspektor i Östgöta nation. God ekonom både för egen och nationens räkning stöttade han studenter ekonomiskt och dessutom med rekommendationer, bland dem J. J. Berzelius. Denna lojalitet tycks inte alltid ha varit återgäldad från studenternas sida. Clas Livijn skriver till Lorenzo Hammarsköld 1805 att han tenderat för Liljeblad och sedan berättat för Benjamin Höijer om vad som förevarit. »Det förde vårt tal vidare på vår Inspector och ämne att skratta åt felades ej.» Höijer föreslog Livijn att skriva en komedi om Liljeblad. Kärlek fick inte fattas i pjäsen. Liljeblads städerska skulle förekomma bland rollerna: »den kunde du föreställa kär i professorn och låta honom försvara sig med ekonomin, och för att göra hennes namn så mycket ömmare, kunde du kalla henne Skinkina. Så der gingo vi på och skrattade bra.» Livijn funderade vidare och tänkte sig en operett i 1 akt, »i vilken man på Goethes manér kunde emellan de oversifierade talen inblanda några niedliche Lieder. Jag meddelar dig detta, ifall du en afton skulle hava humor och vara nog ledig för att på ett par timmar utföra denna plan.»¹⁸ När man läser anekdoterna om Liljeblads löjeväckande framtoning kan man erinra sig, att detta är vad en av universitetets största begåvningar och två förnyare i den svenska vitterheten uppfattade som skrattretande. Bernhard von Beskow igen: »Mycket spe drevs även med botanices professorn Liljeblad; men jag tror, att han var bättre än sitt rykte.»¹⁹

Samuel Liljeblad: verket

Intressantare än Liljeblads personliga egenheter är bedömningen av hans vetenskapliga insatser. En man som väl utnyttjat de gåvor, som blivit honom beskärda, god förvaltare och förmedlare av den linnéanska traditionen, men inte förnyare, det tycks vara den minsta gemensamma nämnaren i den fackmässiga värderingen. Sten Lindroth nämner 1967 hans namn »i en imponerande rad botanister och entomologer» i den efterlinnéanska traditionen fram till Agardh och Elias Fries, men för honom samtidigt till den gustavianiska tidens andrarangsbotanister, som lever i eftervärldens minne genom sin svenska flora: »annars var han långt ifrån känd för snillrikhet». 1981 är Lindroths omdöme mer uppskattande. Han gjorde en välsignelserik insats med sin flora, som alla längtade efter, ett outhärligt redskap för alla svenska fältbotanister, vars roll för den linnéanska traditionens fortlevande knappast kan överskattas: »annars föga märklig».²⁰

Går man från dessa berättande och mer eller mindre subjektiva källor för Liljeblads biografi till lämningarna, hans efterlämnade skrifter, blir intrycket i själva verket respektgivande. Även en icke-botanist kan göra några iakttagelser, som bidrar till detta. Man möter en energisk, klar och konkret veten-

skaplig prosa. Frågor ställs och besvaras tydligt, praktiska erfarenheter och tidigare skrifter på de olika områdena är inarbetade, och hela tiden märks en påfallande inriktning på klara begreppsbestämningar och pedagogiskt verkningfull strukturering av stoffet.

Svenska Ört-slagen (1791) är ett hjälpmedel för botaniska exkursioner, som anger en metod för växternas »indelning och urskiljande». Liljeblad erkänner där sitt beroende av Linné och C. P. Thunberg. I den stora debatten om införande av en naturlig indelning till skillnad från den konstruerade i Linnés sexualsystem, intar Liljeblad en pragmatisk ståndpunkt: detta vore nog önskvärt »men svårigheten att finna den över hela Växtriket, och at göra den tillämplig vid Ungdoms undervisning, är ganska stor». Han minskar dock antalet av Linnés klasser från 24 till 16. Språket är svenska: »om vår Landshushållning skal uphinna sin verkliga högd: bör denna grund-Vettenskap, Naturaliernas kännedom, göras tjenlig at utspridas bland allmänheten». Av Liljeblad nyskapade svenska botaniska termer är ännu i bruk.²¹

Betydelsen av den likaledes svenskspråkiga *Utkast til en svensk flora* (1792, nya uppl. 1798, 1816) har berörts i det föregående. Där sammanfattas den växtkännedom, som Linné sammanställde i arbeten som den latinskspråkiga *Flora Svecica* (1755), i den betecknande nog på modersmålet utgivna *Flora oeconomica*, *Eller Hushålls-Nyttan Af de i Sverige, Wildt växande Örtter* (1749) och i ett antal dissertationer, som behandlade frågan om olika vildväxande örter begärlighet, nytta och skada för betande husdjur.²² Vidare inarbetades de rön på dessa områden, som därefter gjorts: Liljeblad hade själv beskrivit och namngivit ett antal för vetenskapen tidigare okända växter.²³ Floran utmärks av en rutinerad undervisares pedagogiska förmåga. Först en välstrukturerad, klar och konkret introduktion till växternas indelning och byggnad med tecknade illustrationer. Växtbeskrivningarna hålls korta med ett system av tecken och förkortningar. De ger koncisa uppgifter om byggnad och utseende, ett- eller flerårighet, om växten är vildväxande eller planterad, växtmiljö och geografisk utbredning, vanlighet, medicinsk eller annan praktisk användning som t.ex. färgväxt, lokala och dialektala namnvarianter. Ibland hänvisas till tidigare behandling i litteraturen. Alfabetiska register över latinska örtnamn, svenska örtnamn, apoteksnamn, »Provincie-Namn» och ett register över växternas nytta ökar bokens praktiska användbarhet. I det sistnämnda hänvisas man till uppgifter om t.ex. ankors föda, botemedel mot brännsår och boskapssjukdomar, medel att färga och giva god smak åt brännvin, färgväxter, växter som ger anvisning på källådror, som gör kreaturens kött elakt, som utmagrar eller förbättrar jorden. Praktiska anvisningar ges om »örter samlande och inläggning til *Herbarium*» och floran slutar med en förhoppning, som direkt griper tillbaka på Linnés »prästbotanik»: »hvad vore angenämare än at Rikets Ungdom vid Scholor och gymnasier häruti handleddes och under sina lediga sommar-månader gjorde små samlingar på

Fig. 2. En bilaga med detaljbilder av karakteristiska formelement bidrar till att göra Liljeblads flora pedagogiskt effektivt. (Foto Uppsala universitetsbibliotek.)

det de sedan, då de bliva Präster och Allmänhetens Ledare, kunde undervisa sina åhörare i tillämpningen af Skaparens dråpeliga verk!»

En serie dissertationer om djurvärldens indelning, som sammanfattar tidigare handboksuppgifter och Liljeblads egna föreläsningar, visar att han inte var främmande för faunistiken.²⁴ I sin växling mellan understruken systematisering och konkret detaljskildring ger de en uppfattning om Liljeblads ambitioner som vardagsföreläsare på ett elementärt plan. Ibland växer dessa översikter över djurvärlden och artbeskrivningar ut till roande digressioner, som t. ex. en skildring av falkars användning i jakten. Detta var ju dessutom den sortens ekonomiska synpunkt på en djurart, som Liljeblad skulle tillhandahålla.

Andra i dissertationsform publicerade skrifter rör praktiskt ekonomiska problem i jordbruksnäringen. De kan uppfattas som enkla i uppläggningsen och begränsade i ämnesvalet.²⁵ Men enkelhet kan ju vara den skenbara konstlöshet som kommer av att en författare både vill och kan framställa sitt ämne utan att göra det svårare än nödvändigt. Ämnesvalet kan vara värt några ord till kommentar. *Ekonomiska Anmärkningar i afseende på Flyttningstiden för Tjenstefolk* kunde nog uppfattas som låga materier av herrar Boethius, Livijn, Hammarsköld och Neikter. Liljeblads strikt genomförda diskussion av ämnet övertygar läsaren om, att den lagstadda flyttningstidens förläggning till olika delar av jordbrukets arbetsår kunde ha betydande ekonomiska och sociala konsekvenser. Det gällde ju arbetsorganisationen i den näringsgren, som var den numerärt helt dominerande i det svenska näringslivet.

I *Om och huruvida Trädesjord kan umbäras* möter vi en tidig och energisk diskussion av det, som under 1800-talet skulle bli en revolution av det svenska jordbrukets markanvändning. Den självsådda ängsmarken plöjdes upp, besåddes med vallväxter och infördes successivt i ett cirkulationsbruk. *Afhandling om rätta slåttertiden* diskuterar anpassning till jordmån och årets väder och till ängsväxternas tid för frösättning och självsådd, höets fodervärde under olika delar av vegetationsperioden, frågan om att ta en eller två gräskördar, betetrycket på slåtterängarna.

Afhandling om Barrskogens vård och *Afhandling om Löfsamlande för Åkerbruket* kan inte sägas ta upp perifera ämnen. Den handlar om den önskvärda sammansättningen av en jordbrukares skogsbestånd, beroende på klimat och jordmån, om betetryckets inverkan, olika virkessorters användbarhet, frösådd och återplantering efter avverkning, svedjeproblematiken. Träd lämpade för lövbrott anvisas, liksom sättet hur detta bör gå till. Träd med foderlöv »äro grönskande ängar i luften som bergats i århundraden, medan rummet vid deras rot af mossas betäckes och är utan nytta».

I dessa avhandlingar liksom i *Afhandling om Källådrors uptäckande* kan man överallt uppfatta, hur Liljeblad har egna praktiska erfarenheter och självsyn att ta av – delvis inhämtade vid det slags resor vi skall behandla i denna

uppsats. Bland teserna i den sistnämnda avhandlingen möter vi åter ett slags förvissning om en underbart inrättad natur. Man tycker sig förnimma ett eko av Linnés numinösa naturuppfattning: »Där källan flyter klar, plantan växer frodig och skygd kan erhållas mot de kalla vindarne, där har Naturen ämnat boplatser för människor och huskreaturen.» Kapitlen *Om kännetecken till källådror* och *Om Brunnar* – som alltid redigt strukturerade, i tio punkter med underavdelningar – är ett vademecum för brunnsgrävare. Man får lära sig att ge akt på dimstråk och ställen i marken som tjålas senare än andra om vintern, svallis, fläckar av grön växtlighet eller svart, fuktig jord under torkperioder, vilka växter och träd som vill ha mycket vatten och därför kan utmärka var detta finns. Grodor, mygg och daggmaskar skall man också hålla ett öga på. Där ymnig tillgång på sådana är förhanden, där är underjordiskt vatten att förmoda.

Man ser det man vet, heter det. Liljeblad ville lära sina studenter att avläsa naturen. Man påminns om att Liljeblad i Linnés efterföljd lade stor vikt vid exkursioner och hade ett stort tillopp av studenter till dessa. Liksom Linné var han tydligen angelägen om att exkursionerna också skulle vara ett nöje och ett angenämt avbrott i de bokliga studierna. Det har vitnats att även studenter, som inte var speciellt botaniskt intresserade, hade trevnad »af sjelfva kringvandrandet i skogar och ängar, samt af de små middagskollationer, på äggröra med spekmat, filbunke o. s. v., hvilka man derunder stundom intog i en eller annan bättre bondgård».²⁶

I Västmanland och Värmland 1797

Samuel Liljeblad gjorde som nämnts flera omfattande studieresor i Sverige. Resan 1797 gick genom Västmanland, Dalarna, Värmland, Dalsland, Bohuslän och Västergötland. Här publiceras och kommenteras anteckningarna från Dalsland. Av hans dagboksanteckningar från detta år har tidigare de rörande Västmanland och Värmland gjorts tillgängliga i tryck.²⁷ En återblick på dem är en lämplig introduktion till Dalslandsavsnittet. De var ett slags arbetspapper, inte avsedda att publiceras. De skulle användas som minnesanteckningar för användning i undervisning och författarskap.

I det förindustriella Sverige hade en professur i praktisk ekonomi en naturlig tyngdpunkt i botaniken och dess praktiska tillämpningar i jordbruket. Dagboken har iakttagelser om rara växter, ovanligt ståtliga exemplar, oväntade växtställen eller ovanligt stora bestånd. Goda betesväxter, medicinal- och färgväxter får sin särskilda uppmärksamhet enligt linnéansk tradition. Växtlighetens förutsättningar i klimat och jordmån är alltid i blickpunkten. Liljeblad noterar med intresse och uppskattning modernt ängsbruk med återkommande plöjning och insådd av vallväxter. Det hade införts på en del

större gårdar, som hade resurser och experimentlust. Vid Bjurfors mässingsbruk t. ex. tog man i ögonsikte några nyplöjen och artificiella ängar. Genom dem, berättade inspektoren, hade gården fått dubbel avkastning på sju års tid. Förut hade man haft 3 hästar, 7 à 8 fäkreatur »och köptes årligen hö». Nu fanns 7 hästar, 20 fäkreatur, tillräckligt hö och vida mer säd fast på mindre fält, eftersom åkern nu fått bättre gödning och ans. Hos en prost i Värmland prisas ett genomfört växelbruk, som givit gott resultat. Här är Liljeblad i takt med tiden: vallväxtodling och växelbruk var två viktiga inslag i den agrara revolution, som nu inleddes också i Sverige. Vi har sett hur han tar upp dessa frågor i dissertationer under följande år. Men allt var inte positivt. I Västmanland påtalar han exempel på vårdslös djurhållning: här utsläpptes boskapen om våren »modfälld, mager, oren, att man kan vänjas vid honom».

Välgjorda och genomtänkta gårdsgårdar antecknas, bl. a. en sort ställd i diken. De sparade odlingsmark, stod bättre mot snön vintertiden, fredade bättre mot kreatur och klarade rötan lika bra som andra. Det traditionella bondelandskapet med sin uppdelning i åker, äng, hage och utmark fordrade väldiga längder gårdsgårdar. Detta var inget oviktigt föremål för en ekonoms uppmärksamhet. En betydande del av arbetsvolymen i det svenska jordbruket och av virkesuttaget i skogen gick till hägnader.

Jordbruket står således i centrum för Liljeblads intresse. Många andra slags nyttigheter iakttas och beskrivs också med vaken uppmärksamhet och åskådlig precision. Vargskall förekom, efter ludring med döda hästar. En skildring av laxfisket i Klarälven ger en uppfattning om gamla tiders rika bestånd. Vid Katrineberg kunde tas 200 à 300 laxar morgon och afton. Gruvor – särskilt Sala silvergruva – besågs ingående liksom järnbruk och olika slags metall-manufakturer. Tekniska detaljer väckte hans intresse och beskrivs detaljerat. Mineralprover samlades för att skickas hem till Uppsala. Möjligheterna att kanalisera vattendrag i anslutning till Klarälven, Norsälven och Glafs fjorden diskuteras. I det senare fallet gällde det framförallt att underlätta transport av takskeer. Detta var en exploaterbar naturtillgång, som väckte sympati hos Liljeblad. »Skifferbrott är en i senare tider fördelaktig uppfinning för denna orten. Vid Nors kyrka såg jag en stor mängd dylik skiffer upplagd på stranden att användas till den nya kyrkans betäckning. Jag hade redan i Carlstad sett flere hus täckte med skiffer, och nu hörde jag försäkras, att man hade redan 40 à 50 års gamla skiffertak, där skiffern höll sig oförändrad emot luftens åverkan. Ett väl lagt skiffertak ansågs vara det varaktigaste utav alla tak och kan läggas i åtskilliga faconer liksom spåntak, så att det även har utseendet för sig. Skiffern hugges i rutor större och mindre, är silvergrå 1/2 à 1/3 tum tjock. Efter olika storlek betalas 10 à 20 rdr [per] 1 000. Han hämtas från Sillerud socken och Glava. Transporten sades vara svår. Andra skifferbrott berättades vara uppfunna på Dalsland.» Liljeblad återkommer till skiffern i Dalslands-avsnittet.

Resan gav tid för mer än arbete och nyttighetspräglade iakttagelser. Han prisar påfallande ofta skönheten hos landskap och bebyggelse. Apertin beskrivs som ett förträffligt vackert ställe, med konst och natur förenande sig att förnöja åskådaren. »Naturen i sin vildhet och sin odling.» Vid Höglunda gård, med vacker belägenhet, såg han möjligheten att anlägga engelska parker. Liljeblad tycks ha haft en lycklig förmåga att snabbt få god kontakt med människor i sin väg. Persmässan med sin sanling av ståndspersoner började just, när resan passerade Karlstad. »Här blevo spektakler, konserter, assembléer bevistade, i stället för blomsterrika ängar och väl inrättade järn- och manufakturverk.» I Nors socken påminner han sig att rönn, oxel och en är gott till brännvin. Han smakade ortens rönnbärsbrännvin, »behagligt till smaken, ej så rivande som vanligt brännvin». På en bruksgård visade sig värdens syster mycket road av botanik. Hon kände åtskilliga växter och botaniserade med hjälp av Liljeblads *Utkast till en svensk flora*. »Jag behöver ej säga, att *auctor florae* var här väl ansedd. Jag fick sedermera underrättelse, att flere fruntimmer här på orten roade sig med botanik.» Det var av flera skäl naturligt, att Liljeblads informatörer under resan mest tillhörde ståndspersonkategorin. Präster, gods- och bruksägare, militära och civila boställsinnehavare hade de kunskaper och de möjligheter att ta ekonomiska risker, som behövdes för innovationsverksamhet. I Nors socken i Värmland träffade Liljeblad några av ortens notabiliteter, bl. a. herrar Liljestråle, Ehrencrona och Löwenhielm. »Av desse fick jag inhämta landets hushållning . . . De sade att hos allmänheten voro uråldriga plägseder gängse; hos ståndspersoner voro flere förbättringar vidtagne m. m.»

I ett par notiser om gudstjänstbesök skymtar en 1700-talsrationalists syn på kyrkans roll i samhället. Karlstad: »... här liksom i andra städer, där förnämton börjar råda, syntes ej herrskaperna i kyrkan. Hantverkare, handlande och bönder uppfyllde mest kyrkan. Det är en lycka för sederna, att allmogen är så trög att efterapa en del sedvanor.» Nors kyrka: »... anmärktes här som i de flesta landskyrkor, att högre ämnen avhandlas än som kunna fattas och förstås. De lägga tyngre bördor på sina åhörarens axlar än de själva ens med ett finger vilja röra vid.»

Linnés landskapsresor är uppenbarligen den stora förebilden för Liljeblad som för många andra resenärer i det svenska 1700-talet. Någon gång påminner Liljeblad om Linnés lätta, inpressionistiska handlag med texten – »... vid landskyrkorna såg jag bondpigorna bära buketter av *Epilobium angustifolium* . . .» – men ofta om dennes uthålliga upptäckarglädje och mångsidiga intressen. Mästaren åberopas flera gånger. Utförligt och principiellt intressant sker det i skildringen av Karlstads gymnasium. Sedan Linné besökte gymnasiet under västgötaresan 51 år tidigare, hade ett lektorat i naturalhistoria inrättats. Samlingar av växter, fåglar, insekter och snäckor hade skaffats till undervisningen. Linné hade vid sitt besök saknat undervisning i dessa ämnen. På

Fig. 3. Denna akvarell, troligen av A. F. Skjöldebrand o. 1800, illustrerar Liljeblads beskrivning av Apertin i Värmland. (Foto Uppsala universitetsbibliotek.)

det ställe i Västgötaresan som Liljeblad tänker på, noterar Linné detta som en brist. Han ger samtidigt en programförklaring: »Här saknade jag *Historiae Naturalis och Physices Lectoratet*, emedan som jag märkt, att Värmlands studerande i Uppsala äro mer fallne och begivne på detta studium, än någon annor nation. Denna vetenskapen fördriver vidskepelse, och lägger grunden till all privatekonomi och manufakturer, på vilka ett rikets välfärd stöder sig.»²⁸ Liljeblad tillägger, att Linköpings gymnasium, landets största, redan för femtio år sedan hade undervisning i naturalhistoria. Nu hade det frångått denna. Om dagens gymnasium i Karlstad konstaterar han ytterligare, att sedan »grunderna till andra vetenskaper än språk, latin, grekiska och hebreiska börjat läsas, har frekvensen vid skolan och gymnasium tilltagit». Man påminns om några rader av Liljeblads mentor under gymnasieåren i Linköping, provinsialläkaren och Linnélärjungen Johan Otto Hagström. I sin klassiska resebeskrivning *Jemtlands oeconomiska Beskrifning eller Känning, I åktagen på En Resa om sommaren 1749* (1751) heter det: »Om mig den lyckan händt, at jag wid upfostringen i min barndom wid Skolorna blifwit wan at tänka sielf, samt hafwa upmärksamhet på mit eget Fosterland, mer, än pålagd at läsa flere Språk, jämte en hop auctorer om Grekiska och Romerska krigen; då hade Läsaren kunnat förmoda större frukt af denna Resan, och fölgakteligen ett mognare och utförligare arbete, än detta.» Detta faller i linje med Liljeblads kamp för naturalhistorien, som berörts i det föregående.²⁹

Vi har sett, att Liljeblad verkade i ett slags apostolisk succession från Linné. Detta skedde genom den ovan nämnde Linnélärjungen J. O. Hagström under

studieåren i Linköping. Han hade ju också ett förtroendefullt samarbete med sin botanistkollega, den berömde Linnélärjungen C. P. Thunberg. Liljeblad förde traditionen vidare. Under ett par innehållsrika julidagar med besök bl. a. på Apertin utökades resällskapet med bl. a. »stud. Wahlenberg». Det är fråga om den värmlandsfödde Göran Wahlenberg. Denne var född 1780 och botanik- och medicinstuderande i Uppsala sedan 1792 som elev till bl. a. C. P. Thunberg och Liljeblad. Wahlenberg var nu ute på en egen studieresa, som skulle gå längs Klarälvsdalen upp till Transtrandsfjällen för att studera mossor.³⁰

Han skrev historiskt geologiska arbeten liksom skrifter i homeopatisk medicin. Mest rörde han sig på Liljeblads marker. Men han gjorde det med så mycket större arbetsinsats, självständighet, nyskapande förmåga och vetenskapligt erkännande. Han blev en av den vetenskapliga växtgeografins grundläggare: växtarternas geografiska fördelning förklarad av klimat och jordmån. Han gjorde betydande insatser beträffande växternas anatomi och fysiologi. Stort värde hade ett antal regionalfloror, bl. a. en *Flora suecica* (1824–1826), som var ett stort steg framåt. I undervisningen lade han stor vikt vid exkursioner. Allt detta vetenskapliga arbete byggde på ett väldigt deskriptivt material, som samlades under mycket omfattande resor i olika delar av Europa. »Han var en fanatiker och puritan, som levde bara för sin vetenskap», konstaterar Sten Lindroth. Ett framgångsrikt, internationellt uppskattat forskarliv, kan man säga, i princip ägnat samma sorts iakttagelser som han var med om ett par dagar under Liljeblads anspråkslösa linnéanska Värmlandsresa. Wahlenberg uppfattade sig som en Linnés efterföljare men erkände aldrig något lärjungeskap till de lärare, som handlett hans tidiga studier. Bl. a. därför var förhållandet till Thunberg bittert. Liljeblads svenska flora, som en gång var Wahlenbergs introduktion till växtkännedomen, får några nedlåtande kritiska rader i en fotnot till Wahlenbergs motsvarande stora arbete. På en viktig punkt hade Wahlenberg och Liljeblad samma uppfattning. Den förre uttrycker, fast i elegantare formuleringar, samma i grunden resignerade, pragmatiska syn på problemet med den naturliga indelningen av växtriket, som Liljeblad i citatet ovan. Man får nöja sig med en instrumentell hållning. Linnés sexualsystem, om än inte teoretiskt tillfredsställande, är det praktiskt och pedagogiskt lämpligaste.³¹

Liljeblads resa på Dal 1797

Nu får Liljeblad ordet för sin Dalslandsbeskrivning.³²

[1797 24 juli]

Om aftonen kl 10 kommo vi till Åmåls stad – där Magistern Docent Ulrik Åberg tog emot oss med öppna armar och förde oss i sin mors hus. Tacksamheten fordrar att vi hava i beständigt minne den hövlighet oss visades i detta hus.

Följande dagen blev använd till botanisering och vi blevo över 2ne nätter. Vi besågo bergen däromkring. Av växter samlade vi många *lichenes* [lavar], men ingen utmärkt variant. Närmare sjöstranden observerades *Ranunculus reptans* [krypranunkel], *Spergula sagina* [*Sagina procumbens* Linné], *apetala* [krypnarv]. Ingen skillnad från vanlig *sagina procumbens* utom *defectus petulorum* [utan kronblad]. *Arnica montana* [slättergubbe] började på ängsbackar och även *Silene rupestris* [bergglim] att bliva allmänna.

Em blev himlen överhöljd med åskmoln – åskan vart lindrig, men regnet häftigt. Vi hindrades således i våra forskningar och promenader utom staden. Om stadens läge, se Linnæi Wästgöta-Resa. Ehuru den är trångt belägen mellan berg, är den dock rymligt byggd. Har mycket och goda ägor omkring sig. Stadens förnämsta hus och ägor innehas mest av en familj vid namn Åberg. De övriga äro nästan att anse som deras hantverkare. Vi besågo en egendom Nygård, tillhörig vår värdinna. Säd och gräs stod härstädes härligt överallt.

Vår värdinnas hus var gammalt, täckt med takskeer. Sades vara det första hus som på orten blivit täckt med skiffer. Anledningen därtill har dir. Ulfström givit, som talt om takskefertäckning, att hos utlänningar det bruktes, och voro de bästa taken. Fältsekreteraren Åberg, uppmuntrad på sådan underrättelse av sin brorson Anders Åberg (nu borgmästare i Uddevalla), gjorde första försöket, som fullkomligt lyckades och nu blivit för hela orten en förträfflig eftersyn. Således har ett gott råd gjort en förträfflig nytta. Samma man, som givit anledning och fullbordat Strömsholms slussverk, har här väckt uppmärksamheten på ett hustäckningsämne, som blir en beständig nytta för landet.

Den 26 om morgonen anträdde vi resan från Åmål. Dagen var behaglig. Vägen till Torpane gästgivaregård 1 1/4 mil, hård, något backig. Gästgivaregården välbelägen och tämligt byggd. En plog av trä utan järnbill visade, att man började få ont om järn. Hö kördes vid bondgårdarna och sade folket sig hava fått dubbelt hö mot vanligheten. Vägen till Billingsfors bruk (där många manufakturverk äro inrättade) tog av till höger. Vi reste förbi sedan många vackra ängar, även åkerfält. *Vicia faba* [bönvicker] var här sådd på åkerjord. Åter fingo vi skog och backar, men vid Änismskogs kyrka börjades en vacker landsträcka: mer lövskog. Husen voro här brädsagna.

Lunds gästgivaregård, 1 3/8 mil, är medelmåttigt byggd. Nu begynte landet bliva mycket bergigt. 2ne vatten passerades, i synnerhet är Köpmannebron märkvärdig. Dess vatten kommer ända från Norge och är ansenligt – vid överfarten är vattnet delat omkring flera bergholmar. De häromkring belägna Köpmannefjäll har Linné beskrivit i Wästgöta-Resan.

Ett stort antal ämbetsmän och burgna näringsidkare i och omkring Åmål tillhörde under 1700-talet familjen Åberg eller var ingifta i denna släkt. Fyra medlemmar blev borgmästare i staden. Flera var riksdagsmän. Liljeblad motogs av Ulrik Johan Åberg (1773–1845), matematikdocent och *custos machinarum* vid fysiska institutionen i Lund. Han tillhörde där kretsen kring bröderna Tegnér, blev sedermera lektor i Karlstad, kyrkoherde och prost. Värdinnan var hans mor Elsa Beata, f. Lidbeck (1737–1819), änka efter den nämnde fältsekreteraren Fredrik Åberg (1723–1779). Denne var köpman, stadens rikaste man, och hade fått sin förmögenhet legitimerad med en statlig honorabrtitel. Bouppteckningen visar, att affärsverksamhet kunde vara lönande även i tryckta tider och i denna lilla stad: ett hus i staden, herrgården Nygård, bortåt tjugotalet större och mindre andra gårdar i trakten, Glava skifferbruk,

stora tillgångar i ädelmetall, kontanter och skuldfordringar, dessutom ett ståndsmässigt bohag och en kvalificerad boksamling.³³

När Linné kom till Åmål på sin västgötaresa 1746, tog han in i Elsa Lidbecks fars hus. Hon var då nio år gammal. Linnés följeslagare och protokollförare på resan var som nämnts hennes bror Eric Gustaf Lidbeck (1724–1803). Linné togs också emot av dåvarande borgmästaren Petter Åberg, som var hennes sväger.³⁴ Man kan tänka sig att samtalen under Liljeblads vistelse i huset har fallit på Linné och hans resa.

Några generationer Åberg är ett slags småstadselit. Kapitaltillgångar gav makt och tillät en prestigebetonad livsföring. Politiskt engagemang och administrativa uppgifter gav personkontakter, förfarenhet med tidens interventivistiska näringspolitik och motsvarande inflytande. Kulturambitioner kunde som i familjen Åbergs fall yttra sig i ståndsmässig bygghusskap, boksamlingar och akademiska studier. Släktrelationer och giftermålsförbindelser är viktiga.

Det urval av växter, som Liljeblad uppmärksammar vid Åmål är idealtypiskt för en botanist som reser i Linnés tradition. Lavar kunde användas som medicinalväxter, nödbröd och färgämne. *Arnica* var medicinalväxt, ranunkler likaså. Dessa senare kunde också vara skadliga för betande djur.³⁵

Direktören i Bergskollegium Johan Ulfström (1733–1798) är mest känd som upphovsman till Strömsholms kanal. Om han initierat användningen av svensk skiffer till taktäckning, bör han ha en aktad plats i den svenska byggnadsteknikens historia. Inte minst bör han ihågkommas i Dalsland, där skiffertaken är ett vackert och varaktigt inslag i det äldre byggnadsbeståndet. Skiffern har dessutom betytt mycket som inkomstkälla i landskapet. Det gäller handeln med Glava-skiffer över Åmål, senare den omfattande skifferbrytningen i t. ex. Dalskog och Gunnarsnäs socknar. Den fann avsättning långt utanför landskapets gränser. Dalsländska skiffertak till Statens järnvägars stationsbyggnader och till en mängd kyrkor, bl. a. Skara och Linköpings domkyrkor, blev småningom viktiga referensanläggningar.³⁶

Redan från mitten av 1700-talet diskuterades taktäckning med skiffer i Sverige med ledning av utländska erfarenheter. En och annan byggnad i landet var också skiffertäckt, men då med utländsk skiffer. Svenska skifferfynigheter eftersöktes. 1771 rapporteras i Vetenskapsakademien att brytning påbörjats bl. a. i Glava och »at Herr Fält-Sekreteraren Åberg i Åmåls stad nyttjat, vid en byggnad förledet år, Svensk skiffer til täckning».³⁷ Man kan då räkna med att det Åbergska skiffertaket kom från familjens brott i Glava.

Notisen om bönvicker (*Vicia faba*), sådd på åkerjord, är ett exempel på hur Liljeblad utnyttjade sina reseerfarenheter. I dissertationen *Afhandling om och huruvida Trädesjord kan umbäras* diskuterar Liljeblad, om det är lämpligt att i stället för träd på åkern omväxla med alternativ till sädesslagen. Bönor kunde då vara gagneliga. »Härtill kan hälst väljas den sort, som odlas i Dal och Bohus och der kallas allmänt Hästbönor (*Vicia faba equina*).»³⁸

Liljeblads knappa och sakliga beskrivning av Köpmannebrotrakten kan kontrasteras mot en annan, ofta citerad: Ernst Moritz Arndts *Resa genom Sverige år 1804*. Översättningen är gjord av Johan Magnus Stiernstolpe, »ett namn genom sina poesier och sina utmärkta översättningar». Den snarast skärper kontrasten till Liljeblads torra fakticitet. »Min resa genom denna trakt var högst angenäm; i synnerhet var det förtjusande vackert vid Wenerns vik, där man passerar över en lång bro kallad Köpmannabron. Där framtränger ett brusande fall genom en trång bergsöppning ... Stränderna äro på båda sidor mycket höga, isstycken simma i strömmen, en mängd öar framskymta på den stora sjön, där vattnet är rent från is, står det klart och stilla som en spegel, emellan de höga skogbeväxta bergen ... överraskande skönt är detta naturens skådespel. Hjortar betade på andra sidan, fiskare rodde icke långt ifrån oss, och längre bort drogo andra landnot. En vild katt, eller ... kattlo, ett djur som sällan visar sig, sprang över vägen.»³⁹ Hos Arndt, med hans tyska litterära och akademiska bakgrund, finns åtskilligt av det som skulle komma att prägla romantikens och efterromantikens litterära naturskildring i Sverige. Han idealiserar landskapet. Det dramatiseras genom betoningar än på det pittoreska, än på det storvulna. Och det görs till spegel för de egna känslorna. Liljeblads erfarenheter, hans bildningstyp och hans avsikter med sin resa tillstodde inte sådana upplevelser.

Det är egendomligt, att Liljeblad hänvisar till Linnés beskrivning av Köpmannefjäll i Västgötaresan utan att reservera sig. Denna är påtagligt felaktig. Området sägs ligga mellan gästgivargårdarna Mellerud och Lund, »4 mil långt, 12 mil bredt up til Norrige».⁴⁰ Linné räknar med gamla mil à 10,69 km. Verkliga avståndet mellan de två gästgivargårdarna var ca 2 nymil. Längsta avståndet från Köpmannebro till någon punkt på gränsen till Norge är ca 6,5 nymil. Med namnet torde i själva verket ha avsetts det bergiga området mellan de två gästgivargårdarna, några kilometer på ömse sidor om vägen. Det är förvånande, att både Lidbeck, själv dalslänning, och Linné tagit dessa felaktigheter i pennan utan att reagera. Det kan bl. a. innebära, att de rest utan tillgång till översiktskartor. Liljeblad fortsätter:

På andra sidan Köpmannebro tager det så kallade Westgötha Dahl vid och är vida skilt från det andra eller Wermelands Dahl. Det senare är bergigt som Wermeland, men det förre slätt. Stora okultiverade slätter, och, där åker, var mest havre med ogräs beväxt. Mällerud gästgivaregård 1 7/8 mil, låg på en stor slätt, medelmåttigt byggd. Får voro här av tysk ras, mycket små. Vägen till Österby var jämn. Slätterna tilltogo, åkerfälten blevo ringa, med usel havre. Bondgårdarna små, illa byggda.

Frätande jordmån syntes på ett stort svart fält från vägen. Stället var sidlänt. Intet *vegetabile* [som kan växa] fanns i denna jord, och sades den fräta bort omkring sig den andra gräsvallen. Då den är torr blåser den bort som flygsand. Jag tog prov därav. På stället kunde jag ej undersöka densamma. Om ej bommar med diken bliva satta för denna jord, kunde den fördärva hela slätten. Mig tycktes annan jordblandning skulle den upptorka och förbättra. Den brinner nästan som stenkol eller brandskiffer:

förmodligen är den av svavelsyra mycket impregnerad. (Nu liknade det en förödelsens styggelse).

Brålanda kyrka restes förbi som var ringa, liknade mer en lada med fönstergluggar, än kyrka. Österby gästgivaregård, 1 3/4 mil, illa byggd, skoglös. Vi frågade en bonde, som hade 1/8 hemman, om hans hushållning (som var klen). Utsädet i råg visste han ej – sade sig ej måla [mäta] säden. Omkring 3 tunnor havre. Födde en häst, 4 kor, 7 å 8 får. Åkern trädades [trädades] vart femte år.

Vi träffade en annan bonde, som var nämndeman. Han gav oss underrättelse om orten. Påstod att ängarna ej kunde vara bättre. Jag följde honom på en närbelägen äng, och sen jag visat honom, att ängsmarken var uppfylld med kryppil, fann han att ängsmarken borde uppköras; men att man måste så med gräsfrö, för att få bättre grässlåg, var honom en nyhet. Gräset sades vara bättre än vanligt, stod ej bättre än på Upplandsängarna.

Jordmånen var lera. På andra ställen sandjord med mylla. Jorden plöjdes och harvades. Diken voro ej andra än att åkern ryggades från djupa vattenfårar. Sladd och vält var okänt. Gödseln köres ut om våren. Sädesslagen råg, vete, korn, havre och blandsäd, de två senare mest. I de senare åren har man börjat med välska bönor – på åkern. Denna sed hämtad från Bohus. De maldes även till mjöl och bakades bröd därav. En del plantera dem åt kreaturen.

Fållor brukas av en del åkrar. Sådana för får såg jag. De voro nog små. Till gödselns förökande med löv, ris ingen omtanke. Äng och betesmark var ringa, fastän stora fält, så långt ögat kunde se, voro tjänliga till odling.

Hela orten var nu bliven skoglös. Ifrån äldre tider hava dessa orter varit väl skogsbeväxta, som gammalt folk mindes att berätta. Torfskyrd [torvskärning] hade ännu ej börjats, utan ifrån skogstrakten och fjällbygden skaffade man sig ved, fast på 2 å 3 mils avstånd. Gäss ägdes mycket. Fäboskapen var små till växt. Husen låga, osunda. Ingen hushållsanstalt vidtagen till dess upphjälpande av boskapsaveln. Av odjur oroas de mycket. Vargar hava här i senare åren mycket tilltagit. Skallanstalterna klagades över. Björnar voro i skogs- och fjällbygden ej rara [sällsynta]. De sades göra ringa skada emot [i jämförelse med] vargarna. Salpetersjuderi anställes här vart 6, 7 år: klagades över. Skiffer till taktäckning har i senare tider börjat brytas av flera. Lagman Flach nämndes hava funnit ett gott skifferbrott vid Bäckebos hemman i Gunnarnsäs socken. Inga tegelbruk. Skorstenar och spisar voro uselt uppmurade. En del skorstenar voro brädbeslagne.

Bräder äro dyra: 1 riksdaler tolfte för de sämre. Skolverket i klen belägenhet utan socken- eller byskolor. Härav [be]fanns allmogen ganska rå. De kände huvudsakligast vägen till Göteborg, och Uddevalla vid den tid som sill fångas. Dit sker stora utvandringar. Och den lätta dagspenning och stora förtjänst de där få hindra deras omtanke att uppbruka sin egen åker.

Mot aftonen, sedan vi haft svårighet att få hästar, reste vi till Dykälla gästgivaregård 1 [mil]. Vägen var jämn. Utmed [vid] gästgivaregården Österby bodde en [hov]-sekreterare Eklund. Hans egendom syntes mycket förbättrad, med planteringar, stengårdar – även ängslindor [åkrar, lämnade att växa igen med gräs, att bli äng?].

Det är påfallande, hur kritisk Liljeblad blir i tonen, när han kommer till trakterna söder om Köpmannebro, jämfört med tidigare. I Arndts reseskildring är det tvärt om. Detta kan tas som en källkritisk varning mot att alltför tveklöst fästa sig vid resandes snabba intryck. I Liljeblads fall har vi dock att göra med en fackman, en van iakttagare på detta område.

Uttrycket »stora okultiverade slätter» är gåtfullt. Att de icke används till åker är uppenbart, kanske på grund av otillräcklig gödseltillgång? Men är de inte heller tagna i anspråk som naturlig äng, utan ligger helt oanvända? Intressant är upplysningen, att fåren är av tysk ras. Det hade varit det statliga schäferistödets ambition att ersätta de vanliga lantliga svenska fårraserna med finulligare utländska sorter. Fram till slutet av 1760-talet verkade man mycket aktivt för detta, mindre senare. Här fortgick tydligen detta avelsarbete.⁴¹

Fältet med den ofruktbara jordmånen var Skåkeruds mosse i Erikstads socken. Detta är Dalslands kanske mest undersökta och beskrivna trakt. Redan Nils Hesselgreus *Dissertatio academica de Dalia* 1718 berättar, att jorden här är svart och giftig »och vid uppkommen storm liksom snö eller sand föres ut över angränsande ängar och fält och förstör deras avkastning». (Övers.) Schäferiinspektören I. J. Dragman ägnade området ett stort utrymme i sin reserapport från Dalsland 1760. Berzelius' lärjunge Magnus Pontin, sedermera känd läkare, publicerade 1813 den av Liljeblad efterlysta kemiska analysen. En ny sådan föranstaltades av Anders Lignell och publicerades i hans *Beskrifning öfver Grefskapet Dal* 1851. Enligt denna skulle ofruktbarheten berott av stark syrlighet i jorden. Samtidigt tydde en ovanligt hög procent organiska ämnen på ofullständig mullbildning. Kalkning och uppblandning med med underliggande lerlager kunde vara ett botemedel.⁴²

Liljeblad påpekar som så många andra böndernas konservativa brukningsmetoder.⁴³ Man får intressanta detaljuppgifter: gammaldags dränering med ryggnig av åkrarna från grunda sidofårar, utarmade ängar utan plöjning och isåning, sladd och vält okända, men fårfållor, där djuren samlades t. ex. under nätterna till skydd och för att koncentrera gödseln. Likaså karakteristiska uppgifter om det äldre byggnadsskicket. Under det följande århundradet skulle stora förändringar sätta sin prägel på bebyggelsen. Befolkningsexplosionen spred torp och backstugor i sekundära odlingslägen. Lagaskiftena flyttade ut många gårdar till ensamlägen. Den nödtvungna kraftsaneringen på brödsädsodling krävde större logbyggnader. Man kan lägga märke till de positiva omdömena om familjen Åbergs och hovsekreteraren Ekelunds egendomar. På Dal som annorstädes var det possessionater, präster och boställsinnehavare, som stod för nyheterna inom jordbruket. De hade utblicken och kunde ta investeringarna och riskerna med nya metoder. Man påminner sig en liknande reflexion under Värmlandsresan, anförd ovan.

Skogens utödande är ett stående tema i äldre landskapsbeskrivningar från svenska bygder. Det fanns också anledning. Nyodlingar minskade arealerna. Stora svårbekämpade skogsbränder var vanliga. Svedjande förekom allmänt långt in på 1800-talet. Skogsbete höll nere återväxten. Anspråken på skogen var stora. Uppvärmning och matlagning krävde väldiga mängder ved, och mycket av den eldades för kråkorna. Husbygge, gårdesgårdar, fartyg och båtar, vagnar, slädar, husgeråd och redskap, det mesta var av trä. Bast och

näver användes mycket. Lövtäkt till vinterfoder förekom allmänt. Kolningen till bruksnäringens hyttor, ugnar och härdar tog hårt på väldiga kringliggande arealer, inte minst på Dal.

Rovdjursfaran var ständigt aktuell i äldre tid. Dalsland med sina stora skogsområden intill odlingsbygderna ansågs vara »ett näste» för varg och björn. De var framförallt farliga för betesdjuren, men även människor kunde dödas. Steneby dödbok har en notis för den 7 aug. 1731: »begrofs Flickan Borta Johansdotter i Spetthohlet, som d. 3 dito olyckligen invid Torpet af en glupande ulf blef tagen, till skogen buren och ihjälrifven. Dess ålder warandes 12 åhr.» Provinsialschäfrarnas rapporter från mitten av 1700-talet har talrika uppgifter om rivna djur eller ibland hela besättningar av får. Till rovdjurens framfart mot betesdjuren bidrog, att andra byten som älg och rådjur var sällsynta under 1700- och tidigare delen av 1800-talet. Vallgången sköttes ofta av minderåriga barn med skräckfyllda upplevelser av aggressiva rovdjur.⁴⁴ Fram mot mitten av 1800-talet minskades rovdjursplågan: genom ludring, varggårdar, skalljakter, bättre och vanligare skjutvapen, skogarnas tillbakarängande genom uppodling. Men ännu 1812 kunde kyrkoherden i Frändefors rapportera: »Odjurens antal är för vart år olika. De tagas med saxar och i grop. På 4 år har jag i min grop längat 5 vargar och 16 rävar. Andra likaså. På Bolstad är på två år med sax tagna 35 rävar.»⁴⁵ Att dessa tider inte glömts framgår av dagens vargfråga.

Klagomålen över salpetersjuderiet har en lång historia. Den urinbemängda jord, som samlades under ladugårdshusen, betraktades alltsedan Gustaf Vasas tid som regale, alltså kronan tillhörig. Kronans utsända sjudare kom med vissa års mellanrum för att bereda salpeter av denna råvara. Bönderna måste då avstå jorden samt biträda med dagsverken och körslor. Detta besvär minskades och avskaffades småningom med början 1801.⁴⁶

Liljebld uppger som synes, att även bönder på Dal skulle ha gjort ett slags arbetsvandringar till Göteborg och till Uddevalla. Sillfisket nådde under 1790-talet en av sina höjdpunkter. Dalslämmingarnas bidrag till folkanhopningen i Bohuslän under sillfiskeperioderna har inte uppmärksamrats mycket och skulle vara värt en närmare undersökning.

Det är att beklaga, att Liljebld inte besökte den nämnde hovsekreteraren Olof Ekelund (1745–1812) på Sörbyn, och att han var mindre intresserad av personkontakter i Dalsland än tidigare under årets resa. »Denna aktningvärda famlilj var också vida omkring bekant för sin gästfrihet och nästan alla resande togo in hos dem i stället för på den närbelägna gästgifvaregården.» Men vi kan låna några rader av en livligare penna än Liljeblds, som beskriver detta hem och dess ägare. 1874 utkom *En åttiårings minnen* av Aug. Edv. Lilliestierna »f. d. major och postmästare, ridd. af Kongl. Svärdsorden, innehafv. af guldmedalj för tapperhet i fält och Carl Johans-medaljen». Raskt och målande beskriver denne gamle krigare sitt växlingsrika liv. Bl. a. minns han

med stor uppskattning ett besök i detta hem, som han gjorde, nyss hemkommen som ung officer från kriget i Finland 1808–09.⁴⁷

»Den hederlige värden var en mycket enkel man, klädd efter forntidens bruk i skor med stora spännen, blå strumpor omknutna vid knäet med rosenröda band, kortbyxor, en mycket lång väst med 2:ne rader stora förgyllda knappar ... till sist en frack, som hvarken gick igen öfver bröstet eller magen. Håret hade han uppstruket och i en fläta eller så kallad stångpiska. Alla möbler och husgerådssaker voro i mycket gammal stil. --- Servisen var af tenn ... Fönsterrutorna mycket små ... insatta i bly. ... en större spis i hvilken väl kunde rymmas 1/8:dels fann ved. I det stora ekskåpet förvarades alla husets dyrbarheter, hvaribland 1 större silfverkanna, troligen vägande omkring 200 lod, flera större och mindre bägare, kaffekannor, sockeraskar m. m., allt af massivt silfver i prydligt och blankt skick. --- Husmodren skötte sjelf med biträde af döttrarne ... hushållet och alla derinom förefallande göromål, såsom väfnad m. m. ...»

Man kan fråga sig, om denna nytra vardagsrealism i skildringen bara är en funktion av Lilliestiernas utåtriktade personlighet, eller om där också finns influenser från den realistiska tradition, som utvecklades i svensk litteratur från 1830-talet: Almqvist, Fredrika Bremer, Blanche m. fl.

En än mer uttalad kontrast till Liljeblads knappa beskrivningar kan man finna i en nära samtida text med skildringar från sydöstra Dalsland. Det gäller Per Wahlströms *Bref till en vän under en Resa i Landsorterna* (Sthlm 1800). Författaren föddes och tillbringade sina tidiga år på den lilla gården Ållerud i Bolstads socken. Fadern var komminister. Efter studier i Uppsala blev han diplomat med tjänstgöring i Paris, Genua och Livorno, tolk och översättare åt kronprins Karl Johan, chef för ståthållarens kansli i Norge och slutligen kansliråd i Stockholm. Boken är en brevroman av samtida snitt, präglad av Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* och Rousseaus *La nouvelle Héloïse*. Laurence Sternes »sentimentala resor» med sin infallsrika och känslösamma stil finns också i bakgrunden. Författarjaget framställer sig som en Stockholmsflanör på besök i barndomens lantlighet.⁴⁸ Ett mått av realistisk åskådlighet i miljöskildringen ger den ett visst lokal- och släkthistoriskt intresse. Tillgången på bilddokumentation från Dalsland före fotoepoken är mycket knapp.

Ankomsten till barndomshemmet skildras på följande sätt: »hvad är det för en allsmäktig kraft, som vid dylika tillfällen öfverväldigar hela vårt väsende, och gör oss till en oupplöslig gåta för oss sjelfva? --- Men jag måste närmare göra dig bekant med ett ställe, som oaktadt dess verkliga obetydlighet, är oändeligen betydligt för din väns hjerta. Vänta ej en tafla af förvånande behag till teckning och colorit: jag har intet annat att visa dig än naturen, så enkel och vild som hon kommit ur Skaparens hand. — Midt uti en cirkel af behagliga löfängar ser du en liten gård, hvars hus icke pråla med konstens

prydnader, men dock vittna om smak och urskillning hos sin anläggare. Till vänster är en lund af glesa aspar, hvilkas åldriga stammar länge tyckas hafva trotsat stormarnas ras, och till höger höjer sig en blånande fjällrygg öfver den unga löfskogen. Rika och leende sädesfält omgifva gården på alla sidor, och en liten trädgård vidtar vid hufvudbyggnadens ena gavel. Borrtom trädgården är en stor rud-damm, och vid porten skakar en bandhund sin kedja. Framför fönstren stå några lummiga trän, och på ena sidan af byggnaden ser du stammen af en gammal ek, som i sekler prydt detta ställe, men nu står der en bild af förgångelsen och uppmanar till alfvarsamma betraktelser.» Kontrasten till Liljeblads skrivsätt kräver inte mycken kommentar: flanörmentalitet och sentimentalt djupsinne var honom säkert mycket främmande.

Vi låter Liljeblad återta ordet:

Frennefors kyrka restes förbi. Stod under byggnad. Tycktes bliva ganska stor och vacker. Men klagades att byggnaden var för mycket tilltagen, att den var en stor tunga för socknen. Bredvid lågo stora ouppbrukade slätter, med tuvor och ljung fulla. Lite från kyrkan låg prästgården, välbyggd. Om det ej varit så sent på natten, hade jag gärna hälsat på professor Stenberg, som vid jubelfesten mycket talte om sin förbättrade lantushållning. Nu kunde vi ej vara åsyna vittne därtill. Allmänheten nämnde honom som en god advokat. På andra sidan prästgården syntes mer stenkullar, men åter öppnades stora fält, en del med säd, de flesta ödesmål. Kl 11 kommo vi till Dykälla, där vi fingo ett gott natthärbärge. Gästgivaregården var välbyggd.

[27 juli] Följande dagen var regn. Beklagade sig lantmannen för höet, som blev skadat ... Utan hässjor voro de i hela orten. Forsane är en väl belägen egendom gent [mitt] emot gästgivaregården. Här var ock en hälsobrunn, som av ortens herrskaper nyttjades.

Vägen till Wenersborg var i början god och jämn. En ganska stor mosse syntes på vänster hand, Ekenäs mosse kallad. Den var nu ogämlig men kunde giva tillräcklig åker och äng för 1/2 kyrksocken, om den tillbörligen odlades. Sådana sades mig vara många i Dalsland. Denna hade lätt avlopp. Mot Weners stränder började mer berg visa sig. Bergen voro kala. Vägen blev backig i synnerhet nära Wenersborg. 1 1/4 mil.

Staden ...

I Liljeblads noteringar om prosten och titulärprofessorn J. G. Stenberg i Frändefors finns avståndstagande och dolda ironier. »God advokat» skall nog fattas ironiskt. Stenberg drev kyrkobygget mycket självrådigt. Detta och de stora kostnaderna väckte kritik. Han var känd för att ha skaffat sig många motståndare i sitt pastorat. 1799 varnades han av häradsrätten för att mot prästeden ha nyttjat sig till sakdrivare i »sådana tvister, som honom på intet sätt angå».

Han hade varit student i Uppsala och disputerat där. Under en tid var han studentkårens ordförande. Vid jubelfesten i anledning av 200-årsminnet av Uppsala möte 1793 hade han inte utsetts till representant för Karlstads stift av sina ämbetsbröder men infann sig på egen bekostnad. Han uppträdde där i en mötesdebatt om reformer i kyrkans arbete. Han hade inställt fredagspre-

dikningar och flyttat dem till söndagen. »Allmogen, tvungen att nyttja söcknedagen för sin bärgning, samlades icke till kyrkan, och man predikade för klockaren, samt 3 à 4 nära kyrkan boende personer.»⁴⁹ Liljeblad tyckte sig alltså inte se några spår av denna odlarflit. Här liksom tidigare på flera ställen söder om Köpmannebro låg tydligen stora skoglösa arealer improduktiva, »öde», utan regelrätt brukning vare sig som åker eller äng.

Man kan i brist på dokumentation endast ställa frågan, om Liljeblads kyliga inställning till Stenberg också haft en annan bakgrund. Magnus Malmstedt (1724–1798), Anna Maria Lenngrens far, var soldatson från Högsäter i Dalsland. Som latindocent i Uppsala blev han 1753–1755 i en process anklagad för herrnhutiska villoläror. Denna blev till ett slags styrkedemonstration av statskyrkans trosmonopol. Malmstedt framtogs för en tid rätten att undervisa. Några år senare anklagades han för brott mot konventikelpakatet, men frikändes med bl. a. Linnés stöd. Fastän nitisk och skicklig och mycket uppskattad undervisare var hans väg till en professur sedan stängd. Hans yttre villkor förblev mycket blygsamma, och han drabbades av en rad familjesorger. Trots detta utövade han välgörenhet i betydande skala. Han engagerade sig dessutom i Värmlands nation i en långvarig strid för de obemedlade studenternas rättigheter. Stenberg var nationens kurator och hans huvudmotståndare och visade sin ovilja mot honom även senare. Under Liljeblads studentår var Malmstedt känd och respekterad i Uppsala, som akademisk lärare och som en man, som tagit konsekvenserna av sina religiösa och sociala åsikter.⁵⁰ Liljeblads uppfattning av Malmstedts person och dennes kontroverser med statskyrkan och med Stenberg är inte känd. Hans anteckningar under Värmlands-resan visar, som vi sett, att han i varje fall inte var okritisk mot statskyrkans praktik. Hans eget engagemang för ekonomiskt behövande studenter låg i linje med Malmstedts.

Annars är Liljeblads uppmärksamhet som vanligt inriktad på jordbrukets brister och möjligheter. Mot skämt hö fanns bot: hässjor. Den anspråkslösa artesiska mineralkällan på Dykällas marker kan fortfarande utpekas. Den var inte någon hälsobrunn med särskilda brunnsbyggnader eller andra anläggningar. Dess användning var antagligen mycket lokal, men dock så värdefull, att den varit föremål för process några år tidigare.⁵¹ Ekenäs mosse hade karterats redan 1733 för att skaffa underlag till en exploatering. Lantmätaren Wilhelm Kruse är känd som aktiv i många dalsländska sammanhang. Här räknade han med att få ut 800 tunnland nyttig mark. 4 nya hemman om vardera 100 tunnland, återstående 400 tunnland till allmänningsmark. Sedan skulle man där prova »all slags åkersäd, apoteksörter, gräsfrö, färgegräs och jordfrukter samt åtskilliga slags fruktbara träd. Tills man får uttrönt och försökt vad där helst vill växa.» Schäferiinspektören I. J. Dragman och jordartsexperten L. W. Rothoff besökte mossen tillsammans med Stenbergs företrädare prosten P. O. Ekelund år 1760. De såg också ljust på områdets

odlingsmöjligheter.⁵² Detta slags nyodlingsoptimism var som tagen ur Linnés och Liljeblads hjärtan.

Linnés resor är uppenbarligen Liljeblads stora förebild. Skillnaderna och likheterna mellan de bådas reseanteckningar faller i ögonen. Hos Liljeblad finns inte Linnés snabba detaljskärpa i iakttagelsen, hans självsvåldiga impressionism, hans väldiga tillgångar av lättmobiliserade kunskaper och associationer eller hans förmåga att sätta in enskildheter i stora sammanhang. Litet finns av det stora fysikoteologiska perspektivet: Guds mening med allt skapat. Men där möter samma uthålliga nyfikenhet, samma kunskapsoptimism och strävan att ställa vetenskapen i nyttans tjänst: »människan, såsom till vilkens tjänst hela naturen sammanträffar, åligger att noga lära känna de skapade tingen till sin natur och beskaffenhet, använda dem till sannskyldig nytta», som Linné uttrycker det. En oskuldsfullt instrumentell syn på naturtillgångarna var självklar för dem båda. Man bör hålla i minnet, att Liljeblads text inte är slutredigerad för publicering. Hans knappa saklighet utan självupptagenhet ter sig sympatisk. Och vi får nog veta mer om Dalsland i hans reseberättelse än i Linnés.

Noter

1. Denna uppsats är en avsevärt omarbetad och utökad version av P. Hultqvist, *En linnéan i Dalsland*, i: *Örnäsposten* ... 1987. Åmål 1987.
2. Aubry De la Motraye, *Voyage en Europe, Asie et Afrique* ... I–II. Paris 1727. Sv. övers. i urval: *Seigneur A. De la Motrayes Resor 1711–1725*. Sthlm 1918.
3. Lars N. Hesselgren, *Akademisk avhandling om Dalsland*. Övers. från latinet av Daniel Bergsten och Sven Blomgren med kommentar och litteraturförteckning av Anders Edestam. Vänersborg 1968. (Med facsimil av originaltexten *Dissertatio academica de Dalia*. Uppsala 1718.)
4. Landshöfdinge-Embets- i Älvsborgs län riksdagsrelation för åren 1751–1754 ..., i: *Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift*. Sjette och sjunde häftena. Sthlm 1893. – Kongl. Maj:ts och Rikens Cammar-Collegii underdåniga berättelse Om landets tillstånd. Af den 25 October 1768. Sthlm 1768. Om Älvsborgs län s. 19. – [Sammandrag av länsstyrelsens i Älvsborgs län berättelse om länets speciella hushållning samt projekt till en hushållsplan, uppgivna till kommissionen om lant-hushållningens upphjälpande 19 april 1776, tryckt i] Wenersborgs Wecko-Tidning fr. o. m. nr 41/42, 21 okt. 1777. – [Provinsialläkarrapporter för Älvsborgs län tryckta i] *Veckoskrift för läkare och naturforskare V–XII*. Sthlm 1784–1797.
5. Om Lidbeck och Dalsland, se A. Edestam, Eric Gustaf Lidbeck. *En dalsländsk linnéan*, i: *Dens., Dalbor. Dals Ed* 1977 s. 245.
6. Ur landshövding Mörners topografiska beskrivning av Älvsborgs län. Utg. med inledn. av Nils Nilsson, i: *Hembygden* 1962. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Vänersborg 1962.
7. Om schäferistaten och dess verksamhet i Dalsland samt ett avtryck av Dragmans rapport med kommentarer i P. Hultqvist, *Statsunderstödd fåravel – ett inslag i Dalslands jordbruks-historia under 1700-talet*, i: *Hembygden* 1989. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Färgelanda 1989.
8. Daniel Tilas norska resa 1749–50. Med inledning av Henrik Ahnlund, i: *Västgöta-Dal*. En årsbok från Stiftelsen Älvsborgs Länsmuseum, Vänersborg, årg. 1985/86. Vänersborg 1986.
9. Abraham Hülphers' reseanteckningar från Dal 1761 publicerade av Hjalmar Larsen: *Hül-*

- phers resa genom Dal 1761, i: Åmåls-Posten nr 29 o. följ. nr, april 1924. – Hans särskilda Åmålsskildring tryckt med kommentarer i P. Hultqvist, Abraham Hülphers som topografisk samlare: 1700-talets Åmål, i: Örnäs-posten ... 1988. Åmål 1988.
10. E. Palmstedt, Resedagbok 1778–1780. Med en inledning om författaren utg. av Martin Olsson. Uppsala 1927. Om Dalsland s. 187.
11. Samuel Liljeblad senast biograferad av O. Franzén i Svenskt biografiskt lexikon bd 23 s. 4 ff., med uttömmande uppgifter om skrifter av och rörande Liljeblad samt uppgifter om otryckt källmaterial. – Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män, bd 8 s. 140. Sthlm 1876. – Kungl. vetenskaps-societets protokoll 1786–1803. Utg. av Axel Liljencrantz, s. 84, 101 f., 117 f., 120, i: Uppsala universitets årsskrift 1960: 8 – Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala 1960.
12. K. Johannisson, Naturvetenskap på reträtt. En diskussion om naturvetenskapens status under svenskt 1700-tal, i: Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1979–1980. Uppsala 1981. – Biographiskt lexicon bd 8 s. 141. Sthlm 1876. – H. Lundh, Uppsala under de dominerande landshövdingarnas tid. Bilder från åren 1786–1862. Uppsala stads historia IV. Uppsala 1977 s. 234. – T. T. Segerstedt, Den akademiska friheten 1809–1832. Skrifter utgivna till Uppsala universitets 500-årsjubileum II. Studier 9. Uppsala 1976 s. 182. – Försäljningen av Linnés samlingar: Botaniska utflygter ... utg. af Elias Fries III. Sthlm 1864 s. 63.
13. Silhouetter af Swenska Originaler, i: Freja nr 105, 23 nov. 1837.
14. Jonas Alströmer, Tal om schäferiernas nytta ... 1759. Sthlm 1760 s. 13. Kongl. Maj:ts ... utlåtande angående ... fåravelns befrämjande ... Sthlm 1828 s. 19.
15. Silhouetter [ovan not 13]. – Prosten Matthias Floderus' teckningar av Uppsalaprofessorerna 1809, ed. G. Carlquist s. 68, i: Personhistorisk tidskrift årg. 1922. Sthlm 1923. – Stockholms stor-skola och Uppsala universitet, ed. S. Brithelli, i: Personhistorisk tidskrift årg. 1915. Sthlm 1916. – B. von Beskow, Levnadsminnen. 2. uppl. Sthlm 1928, t. ex. s. 51 ff. – Ur Samuel Grubbes självbiografiska anteckningar. Studentminnen 1802–1806. Meddelat av John Cullberg, s. 32, 39, i: Göteborgs nations skriftserie III, 1924. Uppsala 1924.
16. Se Floderus, föregående not.
17. Om Boethius Nordisk familjebok, 2. uppl. bd 2 spalt 887. – B. von Beskow, Levnadsminnen 2. uppl. s. 52.
18. O. Franzén i Sv. biogr. lexikon. H. G. Söderbaum, Jac. Berzelius. Levnadsteckning. Utg. av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien I. Uppsala 1929 s. 79 f., 81, 94. – Chr. Stenhammar till L. Hammarsköld 14 jan. 1803. L. Hammarsköld till Cl. Livijn 22 nov. 1803. Cl. Livijn till L. Hammarsköld nov. 1803, tr. i: Dagen före drabbningen eller Nya skolan och dess män ... Inledn. och kommentarier af Rudolf Hjärne. Sthlm 1882 s. 9, 41, 212.
19. B. von Beskow, Levnadsminnen 2. uppl. s. 52.
20. O. Franzén i Sv. biogr. lexikon bd 23 s. 41 ff. – S. Lindroth, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien Historia II. 1783–1818. Sthlm 1967 s. 404, 421. Dens., Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden. Utg. av Gunnar Eriksson. Sthlm 1981 s. 52.
21. Botaniska termer: O. Franzén i Sv. biogr. lexikon bd 23 s. 4 ff.
22. T. ex. Nic. L. Hesselgren, Pan Svecicus. Uppsala 1750. – Jfr Egenhändig anteckningar af Carl Linnaeus om sig self med anmärkningar och tillägg. Utg. Adam Afzelius. Sthlm 1823 s. 124 ff. – I en anonym, kortfattad anmälan i Läkaren och naturforskaren bd 11. Stockholm 1794 s. 312 önskar anmälaren, att en erfaren läkare genomsett uppgifterna om växters läkedomshot, »så att det kunnat undvikas at inleda de okunnige til förtroende i sjukdomar för kraftlöse medel och til missvisning om de tillförliteligaste ...».
23. Botaniska utflygter ... utg. af Elias Fries III. Sthlm 1864 s. 82.
24. Tryckta under samlingstiteln Grunderna af Naturalhistorien för Ekonomien. Uppsala 1806.
25. Borgströmiänske professorn Samuel Liljeblads Dagboksanteckningar från en resa genom Värmland år 1797. Utg. av Sixten Samuelsson, i: Värmland förr och nu, årg. 22, 1924. Karlstad 1924 s. 47. – I detta sammanhang kan man citera några rader i Afhandling om Löfsamlande för åkerbruket, slutet: eftersom »de, som äro landets Lärare ofta icke sjelwe äga kännedom i så angelägna saker, ålägger oss därför att yrka dessa enkla samningar ...».
26. Ur Samuel Grubbes självbiografiska anteckningar. Studentminnen 1802–1806. Meddelat av John Cullberg, s. 39, i: Göteborgs nations skriftserie III, 1924. Uppsala 1924.
27. Resa genom Västmanland juni 1797. Utg. av S. Erixon, i: Västmanlands fornminnesförenings årsskrift årg. 23, 1935. Västerås 1935 resp. Borgströmiänske Professorn Samuel Liljeblads Dagboksanteckningar från en resa genom Värmland år 1797. Utg. av Sixten

Samuelsson, i: Värmland förr och nu årg. 22, 1924. Karlstad 1924. Båda har kortfattade introduktioner men saknar löpande kommentarer. Samuelsson har ett register över i texten nämnda personer, vilka identifieras.

28. C. Linnaeus, Wästgötaresa ... 1746. Nytryck efter originaluppl. 1747. Göteborg 1928 s. 268.

29. Joh. Otto Hagström, Jemtlands Oeconomiska Beskrifning Eller Känning, I akt tagen På en Resa Om Sommaren 1749. Sthlm 1751 s. V f.

30. Biografi öfver Georg Wahlenberg s. 435, i: Kongl. Vetenskaps-Akademien Handlingar för år 1851. Sthlm 1853.

31. Se föreg. not samt S. Lindroth, Kungl. Svenska vetenskapsakademiens Historia 1739–1818, personregister. – Förhållandet till Thunberg: Artikeln Göran Wahlenberg i Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenske män bd 19. Upsala 1852 s. 191 f. – Botaniska utflygter. Utg. af Elias Fries III. Sthlm 1864 s. 80. – Flora svecica ... Post Linnaeum edita a Georgio Wahlenberg II. Upsaliae 1826 s. xvii, not. – Wahlenbergs uppfattning om ett naturligt indelningssystem i hans uppsats Linné och hans vetenskap. Ett bidrag till fäderneslandets vetenskaps-historia s. 79, i: Svea. Tidskrift för vetenskap och konst. Häfte 5. Uppsala 1822. – Jfr G. Eriksson, Elias Fries och den romantiska biologien. Ak. avh. Uppsala 1962. (Lychnos-Bibliotek 20.) s. 59 ff., 311 ff.

32. Dalslandsavsnittet liksom de övriga av Liljeblads resejournaler i Uppsala universitetsbiblioteks handskriftssamling, signum S 39. Stavning och interpunktion har moderniserats och normaliserats. Ordförklaringar har insatts inom raka klammer.

33. A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal. II. Nyutgåva Mellerud 1965 s. 193 ff. G. Björlin, Från en gammal svensk småstad. Sthlm 1918 (personregistret: Åberg). N. Hj. Holmberg, Åmåls historia I. Åmål 1943 (d:o). A. Edestam, Karlstads stifts herdaminne II s. 110. Fältsekreteraren Fredrik Åbergs bouppteckning 4 maj 1779. Bouppteckningar Åmåls stad 1779 pag. 253. Göteborgs landsarkiv.

34. Om Lidbecks Dalslandsanknytning, se A. Edestam, Eric Gustaf Lidbeck. En dalsländsk linnéan, i: dens., Dalbor. Dals Ed 1977.

35. Om Linnés botaniska iakttagelser i Dalsland, se A. Liljedahl, Linnés resa genom Dal och hans Dal-botanik, i: Hembygden 1930. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Vänersborg 1930.

36. Om skiffern och dess användning som tak-

täckningsmaterial, särskilt i Dalsland, se Chr. Aarsrud, Skifferbrott och skifferbrytning i Dalsland, i: Hembygden 1972. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Vänersborg 1972 samt O. Ijung, Skiffer. Om bakgrund, historia, bearbetning samt några anvisningar vid omläggning och lagning av skiffertak, i: Hembygden 1985. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Åmål 1985. – 1781 hade Vetenskapsakademien fått sig tillsänd prov på takskeer från åtta orter i Sverige-Finland, bl. a. ett från säteriet Högen i Tisselskogs sn i Dalsland, »insändt af Arendatoren Jonas Kilberg genom Capiten Brelin». Detta var ett ganska gott prov och det bästa av de inkomna. Nu kom det an på myckenheten och transportförhållandena, om det kunde komma ifråga för akademien premium. Samuel Gustaf Hermelin åtog sig att undersöka saken under en resa i Dalsland under sommaren samma år. I december rapporterade han, att han funnit brottet »af tämlig god art, men ej af Sådan ymnighet och belägenhet, som Kongl. Akademien äskade». Protokoll 16 maj, 5 dec. 1781. Vetenskapsakademiens arkiv. Stockholms universitetsbibliotek. S. Lindroth, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia I s. 344.

37. S. Lindroth, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia I s. 343 ff., II s. 250. – H. Kalmer, Tak-Skifer, funnen i Hälsingeland s. 308 samt C. Härleman, Anmärkning vid föregående ämne s. 310, båda i: Kongl. Svenska Vetenskapsakademiens handlingar för år 1750. Vol. XI. C. Rudenschöld, Beskrifning om Tak-Skiffers egenskaper och Brytnings-sätt s. 272, 275, not (om fältsekreteraren Åhergs Åmåls-hus), i: Kongl. Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar för år 1771. Vol. XXXII.

38. Akademiska Afhandlingar i Landt-Hushållningen under inseende af dokt. Samuel Liljeblad. Ord. Borgstr. Prof. i Pr. Ekonomien. I Upsala utgifne Vår-Termin 1803. Upsala [1806] s. 43 not.

39. E. M. Arndt, Resa genom Sverige år 1804. Öfversatt af J. M. Stjernstolpe II. Carlstad 1807 s. 37 ff.

40. C. Linnaeus, Wästgötaresa ... 1746. Nytryck efter originalupplaga 1747. Göteborg 1928 s. 253.

41. P. Hultqvist, Statsunderstödd färavel – ett inslag i Dalslands jordbrukshistoria under 1700-talet, i: Hembygden 1989. Dalslands Fornminnes- och hembygdsförbund. Färgelanda 1989.

42. Hesselgren: se not 3. – Dragmans rapport: se not 41. – M. Pontin, Chemisk undersökning af en ofrukthar Mull-jord, i:

Kongl. Svenska Landthruks-academiens annaler 1813. Sthlm 1813. – A. Lignell, Beskrifning öfver Grefskapet Dal I. Nyutgåva Mellerud 1965 s. 69 ff.

43. Jfr P. Hultqvist, not 41 (provincialschäff-rarnas rapporter om jordbrukets tillstånd i Dalsland).

44. O. Ljung, Jakt och fångst i äldre tid, i: Hembygden 1985. Dalslands Fornminnes- och hembygdsförbund. Åmål 1985 (citatet s. 148). – Även P. Hultqvist, se not 41 och 43.

45. Memorial [ang. Sundals härad av P. P. Ekelund], i: Elfsborgs läns Kongl. Landthushållnings-sällskaps protocol och handlingar. Häfte I. 1812–1816. Wenersborg 1816.

46. God översikt i art. Salpetersjuderistaten, Nordisk familjebok 2. uppl. bd 24, spalt 508.

47. Lilliestiernas i texten angivna arbete s. 60. – Umgängeslivet kring familjen på Sörbyn beskrivs målande i G. Björlin, Flydda tider. Anteckningar och minnen. Nyutgåva Åmål 1978 s. 31 ff., 45 f. – Sörbyns ägarhistoria och en beskrivning av gården under hovsekreterarens tid, byggd på en utförlig lantmäteribeskrivning 1776, i B. Johansson, Gårdar och släkter i Brålanda s. 293 ff., i: Brålandaboken. Brålan-

da, Gestad och Sundals-Ryr. Tre socknar på Dal. Red. av Bertil Johansson, bd II. Brålanda 1984.

48. F. Böök, Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809. Ak. avh. Sthlm 1907 s. 461–465. – N. Sylvan, Svensk realistisk roman 1795–1830. Ak. avh. Sthlm 1942 s. 76–101. – G. Rydberg, En dalsländsk roman från år 1800. Per Wahlströms olyckliga kärlek till U ..., i: Elfsborgs Läns Annonsblad nr 39, 3 april 1976.

49. A. Edestam, Karlstads stifts herdaminne bd V. Karlstad 1973, s. 257. – Handlingar rörande jubel-festen uti Upsala 1793. Upsala [1793] s. 53, 106 f., 108 f.

50. A. Edestam, En soldatpojke från Högsäter. Anna Maria Lenngrens far, i: dens., Dalbor. Dals Ed 1977.

51. E. Grane, Gårdarnas historia s. 239 f., i: Frändeforsboken. En historik om Frändefors socken, sammanställd av Erik Grane. Frändefors 1985.

52. E. Grane, Geometrisk uppmätning av Ekenäs mosse 1733 s. 405 ff., i: Frändeforsboken ... Frändefors 1985. – Dragman/Rothof: se Hultqvist, not 41.

Summary:

IN THE LINNEAN TRADITION. SAMUEL LILJEBLAD'S JOURNEY IN DALSLAND

By

PER HULTQVIST

In his Västgöta resa (1747) Linnaeus briefly treats Dalsland, otherwise a rather forgotten province in western Sweden. Samuel Liljeblad (1761–1815), botanics demonstrator at Uppsala university, made several journeys to the Swedish provinces and visited in 1797 Dalsland. During this period the heydays of Linnean scholarship were gone but Liljeblad should be remembered as the author of an influential Swedish Flora (1792, new editions 1798, 1816). In his itineraries he followed the Linnean idiom with its emphasis on practical economy and agriculture. Because of his topographical knowledge he made significant contributions to plant geography. In this essay Liljeblad's travel is compared to the German Ernst Moritz Arndt's Resa genom Sverige år 1804 as well as to Linnaeus' travels. Without possessing the Linnean exactness Liljeblad shows a similar curiosity for nature and also a characteristic naive optimism about the favourable relationship between man and nature.

Författarens adress: Doc. Per Hultqvist, Engelbrektsgatan 57, S-412 52 Göteborg

SVEN FRANSSON

Claës Gustaf Myrin, en levnadsteckning

Under en period av mindre än sex år, 1830–1835, publicerade Claës Gustaf Myrin (1803–1835) flera arbeten som gjorde honom känd bland svenska botanister. 1833 blev han docent och t.f. professor i praktisk ekonomi i Uppsala. Under ett par år kämpade han för att få behålla sin roll på den botaniska akademiska scenen där tidens vetenskapliga bjässar Göran Wahlenberg, Carl Adolph Agardh och Elias Fries innehade huvudrollerna. Han rycktes bort i en förtidig död av en infektionssjukdom.

Eftervärlden stöter på hans namn då och då, främst bryologer och värm-landsbotanister. Den mest påtagliga påminnelsen om honom är mossläktet *Myrinia*, uppkallat till hans minne. Genom en nekrolog av Erik Gustaf Geijer, med tiden omtryckt i flera sammanhang, blev Myrins namn känt också utanför botanistkretsarna; han fick i viss utsträckning ett rykte efter sig som det unga geniet vars bana tragiskt bröts i förtid.

Uppväxt och studier

Claës Gustaf Myrin föddes på Bergskog i Sunne församling i Värmland den 24 oktober 1803 (födelseboken). Fadern, Erik Magnus, var underofficer och Bergskog hans sergeantboställe (generalmonsterrullan 1802 och Grill 1856). Han benämns som fältväbel (detsamma som fanjunkare) i födelseboken 1803 och som fänrik i Värmlands nations matrikel när Claës Gustaf skrivs in där 1823. Fadern deltog i 1808 års fälttåg i Norge (Myrin 1835). Enligt flera uppgifter var han också lantbrukare, vilket ju militärer var vid sidan av militärtjänstgöringen. Modern, Hedwig Ullrica, var dotter till kaptenen Paul Andersson von Wachenfeldt, bosatt i Ö. Ämtervik, senare i Sunne. Claës Gustaf var äldst bland fyra syskon, varav ett dog i späda ålder.

Enligt flera uppgifter (Geijer 1835 m. fl.) skulle Claës Gustaf ha fötts på Västgård i V. Ämterviks socken den 24 november 1803. Dessa uppgifter stämmer inte med födelseböckerna. (Korrekt uppgift finns däremot i Hård av Segerstad 1948.) Gården Västgård i grannsocknen Ö. Ämtervik hade dock anknytning till Myrin genom att farfadern, bruksinspektoren Klas Myrin, och en farbror, också bruksinspektoren Klas Myrin, bodde där (Lagergren, Värm-

ländska släkter). Västgård uppges som fyndplats för många arter i Myrin (1832 b); gården heter i dag Sälgvålen (Ortnamnen i Värml. län).

Claës Gustaf genomgick Karlstads trivialskola och gymnasium och blev, som redan framgått, student i Uppsala 1823. Hans studier i Uppsala varade i elva år; under ett och samma år, 1833, blev han fil. kand, promoverad till magister, utnämnd till docent och förordnad som vikarierande professor.

Under sina studentår var Myrin aktiv i Värmlands nation. I ett minnestal inför nationen säger dess dåvarande kurator, J. J. Svartengren: »Nationen hade genom wal flera gånger, än det händt någon annan, kallat honom till förwaltare af sina angelägenheter, dels såsom Kurator, dels såsom Bibliothekarie.» Som kurator och landsman var han självständig, han kunde lyssna på andra, och han hade, ofrivilligt genom sin överlägsna personlighet, stort inflytande, säger Svartengren vidare. »Många ledamöter saknar i honom sin förtrogne.» På Myrins initiativ inrättades på nationen ett musikaliskt gille. Värmlands nation lät trycka Svartengrens minnesord (Svartengren 1836) tillsammans med en nekrolog, tidigare publicerad i Sv. Litteraturföreningens Tidning, av nationens inspektör, Erik Gustaf Geijer (1835). (Skriften utgavs anonymt; av Värml. nat. prot. 12. 12. 1835 framgår att det var Svartengren som höll talet.)

Myrin var ogift, ett civilstånd som av ekonomiska skäl var det vanliga för den tidens docenter, som alla var oavlönade. Enligt Svanberg (1949) var alla docenterna i Uppsala 1825 av denna anledning ogifta.

Resa på Gotland

Sommaren 1829 gjorde Myrin en resa på Gotland. Enligt hans egna uppgifter (i Wikström 1831; se även Sundberg & Sävje 1837) noterade Myrin under resan mer än 100 för ön nya växter. Av dem var åtta kärlväxter (Johansson 1897). Övriga bör då, åtminstone till större delen, ha varit mossor. Hur mycket av detta som återstår med nutida artbegränsningar har jag inte utrett. Myrin uppgav också från denna resa den då nyligen beskrivna (1828 av Reichenbach) *Orchis (Dactylorhiza) majalis* (majnycklar) som ny för Sverige. Med senare artuppfattning var det en *Dactylorhiza traunsteineri* (sumpnycklar), som beskrevs något senare (1830 av Reichenbach; se Johansson op. cit.).

Besök på Kinnekulle och Halle- och Hunneberg

1831 gjorde Myrin, nu på vetenskapsakademins bekostnad, en resa med Dalsland och Värmland, dvs. hans hemstift, som huvudmål. Under ditresan

gjorde han ett uppehåll på Kinnekulle. Därifrån reste han över Vänern till Dalsland och Värmland och gjorde även ett besök i trakterna kring Fredrikshald, nuvarande Halden, i Norge. På hemvägen gjorde han ett uppehåll på Halle- och Hunneberg. Resrouten finns beskriven i Geijer (1835).

I sin redogörelse för Kinnekulle-besöket (Myrin 1832 a) avvisar han Bjerckanders (1776) häpnadsväckande uppfattning att fördelningen av växtarterna på bergets olika lager berodde mera på dessas höjd över Vänern än på bergartens egenskaper:

Visserligen kan icke en differens af 700 par. fot vara utan all betydighet för vegetationen, dock gör väl blåsten härtill det mästa, och ingen lärer nu för tiden vilja betrakta Kinnekulle's växt-regioner från samma synpunkter, som man betraktar dem på Mont Blanc, Sulitelma eller något annat fjäll.

Det är ju ett välformulerat klarläggande men uppenbarligen endast ett noterande av vad som på Myrins tid var en allmän fast inte i tryck redovisad uppfattning, vilket ju framgår av Myrins egen formulering (se även Skårman 1931).

Myrins huvudintresse gällde mossorna, och han uppehöll sig därför mest i de nordvästra delarna, som han fann intressantast från denna synpunkt men också estetiskt betagande:

Sedd från sjön Wenern, på ett par tusen alnars afstånd, erbjuder denna sida af Kinnekulle, med sina gröna lundar, sina hvita herregårdar och sin skogbegrönta topp, en anblick af beundransvärd skönhet. Då man hunnit intill stranden är all denna herrlighet bortskymd af sandstenslagrets höga och branta väggar, hvilkas fot sköljes af Wenerns vågor.

Skörden av mossor blev rik. Som nya för Sverige (Möller 1936 s. 12 och Albertson 1946 s. 209) fann han *Schistostega pennata*, lysmossa, och *Seligeria pusilla*, krusdvärgmossa, båda beskrivna 1801 av Hedwig. Han fann också *Rhynchostegiella tenella*, nålmossa, som han nybeskrev under namnet *Hypnum micracanthis*. Eftervärlden har inte hållit med honom om att den är skild från *Hypnum tenellum* Dickson 1801 (Hartman 1843 och senare förf.; godtogs dock av Hartman 1832).

Kanske inte fullt så framgångsrikt blev besöket på Halle- och Hunneberg (Myrin 1832 a). Myrin noterade dock ett stort antal mossarter, särskilt på Hunnebergs nordsida. Bergens diabasplåtår fann han ödsliga som »Siberiens omätliga, träskuppfyllda hedar».

Forskningar i hembygdens flora

Redogörelserna för undersökningarna i Värmland och Dalsland (Myrin 1832 b) är, tillsammans med Corollarium Florae Upsaliensis, Myrins viktigaste

arbete. Han kompletterade sitt eget material med vad som var publicerat tidigare, vilket emellertid var obetydligt. Viktig var däremot en handskriven förteckning »Florula Wernlandica», som Wahlenberg, själv värmlänning, ställde till Myrins förfogande (se Hård av Segerstad 1952 s. 11, 14). Myrins arbete blev således en första landskapsflora för dessa båda landskap i den meningen att det sammanfattade allt som var känt om deras flora.

Huvudsakligen efter terrängförhållandena indelar Myrin landskapen i regioner, som han karaktäriserar växtgeografiskt. I övrigt bygger han vad växtgeografin beträffar, helt naturligt, i mycket på Wahlenberg, såsom när han noterar konfrontationen mellan nordligt och sydligt respektive västligt och östligt och Bergslagens nordliga prägel. Men han bygger på med ett rikhaltigt eget material och åstadkommer därmed en större precision. Självständigt eller åtminstone klarare än Wahlenberg urskiljer han Vänertrakten som en särskild växtgeografisk region (se Hård av Segerstad 1952 s. 60). Han ger också som den förste en skildring av Klarälvdalens växtgeografi (op. cit. 96–97). Självständiga och viktiga upptäckter var också den floristiska rikedommen på de värmländska hyperitbergen och på Dalformationen.

Den rika floran på de båda hyperitbergen Rännberget i Östmark och Gettjärnsklätten i Sunne ställer han i kontrast till den floristiska fattigdomen på rödgnejsberget Tossebergsklätten i Sunne:

af alla Wernlands, och kanske Sveriges, bergarter lemnar ingen, ej en gång quartzen och dioriten, en för vackrare växters fortkomst mindre tjenlig grund, än det slags röda, lösa och skarpa gneis, hvaraf Tossebergsklätten består. — Men icke blott sjelfva berget utmärker sig för denna ofruktbarhet, utan det har äfven, likt en förfärlig rese, skrämt från sitt närmare granskap alla de vackra löfträd . . . — Små sura Lingon finnas jeinte de frodiga Mjölbbären.

Efter åsryggen [på Gettjärnsklätten] kom jag sedan helt makligen, och nästan oförväntadt, ut på högsta spetsen, nedanför hvilken, åt söder och vester, var en svindlande brådstupa, och hvarifrån öppnade sig en utsigt, visserligen en af de skönaste som det sydligare Sverige äger att erbjuda. Då jag såg på marken, blef jag varse huru der uppstucko en mängd små borstar af *Sedum rupestre*, och ledd af denna slagruta, började jag vidare leta i branterna. Der funnos nu följande anmärkningsvärda växter: — Af denna vackra vegetation drog jag den slutsats att Sveniten [hyperiten], bland våra vulkaniska bergarter, är en af de för växterna mest gynnsamma.

Myrins iakttagelser på hyperitbergen skulle komma att sätta spår i Värmlandsbotaniken framöver, och hans studier följdes upp av andra forskare (Larsson 1859, 1868, Ringius 1888 a och b, Tamm 1921, Hård av Segerstad 1952 m. fl.). Gettjärnsklätten är i dag naturreservat huvudsakligen på botaniska skyddskriterier, och Rännberget planeras bli det.

Dalformationens rikedom förtjuser honom:

Ingenstädes kan man bättre se, huru välgörande denna lerskifferbildning är för Dalslands vegetation, än på den leende ön Henriksholm i sjön Ännimmen, af hvilken ö södra delen hel och hållen består af ifrågakvarande bergart. Här träffar man på ett

ställe, liksom i en botanisk trädgård, större delen af bergstraktens vackraste växter, såsom ...

Av enskilda floristiska fynd får väl *Allium senescens*, kantlök, i Dals-Ed anses vara det förnämsta. Arten var ny för Sverige (Norstedt 1920). Han missade inte heller *Rhytidium rugosum*, ruggmossa, på Gettjärnskläppen, som fortfarande är den enda kända lokalen för denna art i Värmland.

Vi glömmer lätt hur besvärligt det var att färdas även i mellansvenska landskap före de moderna kommunikationernas och kartornas tid. Man färdades till stor del i okänt land. De nordligaste delarna av Värmland, dit vi i dag kommer på någon timmes bilfärd från Myrins hemtrakt Sunne, fick han avstå från att besöka:

Med ledsnad får jag anmärka, att Elfdalens öfversta del, den mellan Norrige och Dalarna liksom inklämda spetsen af Wernmland, ännu icke blifvit besökt af någon botanist. Från Hoffjellet och Ränneberget öfverskådade jag genom kikare, de sista dagarne af September, denna trakt. Den såg rätt vild ut, ehuru der knappt syntes något berg så högt som de, på hvilka jag då stod. Klarelfven skall här bestå af en nästan oafbruten fors. Från denna trakt kommo först de rörande berättelser om hunger och elände, hvilka, under den förflutna sommaren väckte så lifligt deltagande. I denna sin öfversta, ofruktbara vrå, torde Wernmland hysa åskilliga nordliga växter, som saknas längre ned ...

Dagarna i Fredrikshald gav också ett rikt utbyte. Bl. a. fann han *Cynodonium bruntonii*, slät klipptuss, som ny för Norges mossflora (Hagen 1915).

Eftersom så litet var tryckt om Värmlands och Dalslands flora före Myrin ledde hans arbete till en rik skörd av »prima loca» för de båda landskapen. Nu är ju inte det en så stor prestation av en botanist som arbetar i nästan outforskad terräng. Dessutom finns för Värmlands del huvudparten av arterna upptagna redan i Wahlenbergs otryckta »Florula». Det har också framhållits (Hård av Segerstad 1952; Andersson 1981) att Myrin både växtgeografiskt och taxonomiskt nog följer Wahlenberg, och att han även i en del fall okritiskt tar med felaktiga uppgifter från denne. Han var dock även i många fall självständig gentemot Wahlenberg. Hans indelning av landskapen i regioner är i huvudsak hans egen. I motsats till Wahlenberg (1824–26) utpekar han i enlighet med Hartman (1818) ekens nordgräns som huvudgränsen mellan nordlig och sydlig vegetation. (Wahlenberg såg den som en bland flera likvärdiga gränser.) Taxonomiskt urskiljer han *Rubus nessensis* (skogsbjörnbär) från *R. caesius* (blåhallon), vilket Wahlenberg inte gjorde (jfr. Hård av Segerstad 1952 s. 14). Myrin gjorde ju också många helt egna, viktiga upptäckter såsom den rika vegetationen på hyperitbergen och på Dalformationen. Och oavsett hur man fördelar Wahlenbergs och Myrins insatser inbördes, så är det i varje fall ofrånkomligt att Myrin sammanställde en avhandling som blev grundläggande för floristiken i Värmland och Dalsland. Fältarbetena genomfördes under en del av en enda sommar, vilket inte gör prestationen mindre.

Avhandlingen ansågs enligt Hofberg (1906) »med rätta för ett mästerstycke af topografisk och växtgeografisk beskrifning». Den refererades av Wikström (1832).

Corollarium Florae Upsaliensis

På 1820- och -30-talen fanns en botanisk livaktighet i Uppsala inriktad på utforskandet av traktens flora. »En skara av unga forskare såväl som amatörer rörde sig i delvis okända marker» (Almquist 1965 s. 15).

Den främsta inspirationskällan till denna verksamhet var säkerligen Wahlenbergs arbeten, främst hans *Flora Upsaliensis* (Wahlenberg 1820). Hans personlighet inspirerade däremot mindre; han hade ett kärvt sätt som på äldre dar övergick i originalitet. Han var »i det hela mer känd för sina originella levnadsvanor än för sina värdefulla studier över växternas utbredning i Skandinavien» säger Nordenskiöld (1924). Redan under 1820-talet hade hans botaniska produktion upphört nästan helt (Krok 1925), och han ägnade sig sedan alltmer åt homeopati (Krook 1974, 1987).

Wahlenbergs botanikprofessur hörde till den medicinska fakulteten. (Det var den professur som Linné en gång innehade.) Botanikintresserade studenter inom den filosofiska fakulteten kunde söka sig till ämnet praktisk ekonomi. Professorn i detta ämne, Nils Jacob Sillén, var emellertid ingen framstående botanist och lämnade professuren 1833 för en kyrkoherdetjänst. (Till detta återkommer vi.) Myrin uppehöll professuren till sin död 1835. Redan innan han blev akademisk lärare tycks han ha varit en ledare för de unga botanisterna (se Geijer 1835).

Myrin var också sekreterare i en botanisk förening som fanns vid denna tid i Uppsala. Till verksamheten hörde växtbody. Ordförande var Sillén. När denne flyttade ledde Myrin tillfälligt verksamheten. (Allt enligt brev från Myrin till C. J. Hartman 7. 2. 1834.)

Det föll sig således av flera skäl naturligt att det blev Myrin som sammanställde de nya resultaten om Uppsalafloren. Volymen benämndes »*Corollarium Florae Upsaliensis*» (Myrin 1834a) och var Myrins docentspecimen. Han tog också upp och tillika granskade äldre uppgifter.

I »*Corollarium*» redovisas åtskilliga kärlväxter. En utvärdering finns hos Almquist (1965). Störst betydelse hade arbetet emellertid för bryologin. Åtskilliga för trakten nya mossor redovisas (se även Lindgren 1842 och Krusenstjerna 1945), och han beskriver som ny för vetenskapen *Orthotrichum urnigerum*, filthättemossa. I behandlingen av mossorna är han också i flera avseenden självständig gentemot Wahlenberg, vars *Flora Upsaliensis* han i stort följer mycket noggrant i fråga om systematisk uppställning och artuppfattning. – Arbetet refererades av Wikström (1835).

Om Linnésamlingarnas försäljning till England

Efter Linné d. y:s död såldes faderns herbarium, bibliotek och brevsamling till engelsmannen J. E. Smith. Från dödsboets sida var skälet att man ville realisera samlingarnas värde till en så hög summa som möjligt och att man så fort som möjligt ville komma ifrån ansvaret för deras skötsel. Att man i Sverige tillät en försäljning till utlandet berodde med all sannolikhet helt enkelt på, vilket klarlagts av Th. M. Fries (1903), att ingen av berörda myndigheter, till vilka t.ex. Consistorium Academicum i Uppsala hörde, tillräckligt begrep vilket vetenskapligt värde samlingarna hade och framförallt skulle få. När detta så småningom stod klart uppstod en delvis hätsk debatt, som ännu inte var avklarad på 1830-talet. Man sökte syndabockar för ett »opatriotiskt handlingssätt». Särskilt beskylldes professor J. G. Acrel, umgängesvän till familjen Linné och den som ombesörjde affären, och professor C. P. Thunberg, Linné d. y:s efterträdare på professorsstolen, för att aktivt och i eget intresse ha medverkat till försäljningen. Acrel beskylldes t. o. m. för att ha tagit mutor av Smith. Nu hade Smiths korrespondens nyligen getts ut, och detta föranledde Myrin att lämna en utförlig redogörelse för vad som förevarit i samband med försäljningen (Myrin 1833 c).

Myrin redogör detaljerat för händelseförloppet och för samlingarnas omfattning. Han fritar Acrel från mutbeskyllningarna och Thunberg från misstankarna om att aktivt ha verkat för att samlingarna skulle föras utomlands. Myrin beskyller dock Acrel för att i eget intresse ha aktivt verkat för att samlingarna inte skulle bli kvar i Sverige. Han godtar också som sant ett cirkulerande rykte att Gustaf III, när han fått reda på att fartyget med samlingarna avgått till England, sände ut ett örlogsfartyg för att förfölja och uppbringa detta, vilket skulle ha misslyckats. Th. M. Fries (op. cit.) kunde senare, med tillgång till ett större material, helt tillbakavisa beskyllningarna mot både Acrel och Thunberg och även avliva myten om det utsända örlogsfartyget.

Myrin fick omedelbart ett genmäle av professor J. E. Wikström, intendent vid riksmuseets botaniska avdelning, under många år utgivare av »Årsberättelser om botaniska arbeten och upptäckter» (Wikström 1834 s. 241–246). Denne menade att Myrin bort behandla Acrel mera skonsamt. Wikström hade f. ö. redan tidigare (Wikström 1828), kanske som den förste, framhållit att det, med hänsyn till hur förhållandena var i Uppsala vid tiden närmast efter Linné d. y:s död, var för vetenskapen otvivelaktigt bäst att samlingarna kom till England, där de blev synnerligen väl omhändertagna. Myrins redogörelse avslutas med ett instämmande i denna åsikt.

Resa »uti vestliga Norrige»

Sedan Myrin avslutat arbetet med Corollarium företog han med understöd av Vetenskaps societeten i Uppsala (500 rdr banko) en forskningsresa till norra delen av Bergens stift. Redogörelsen för denna hann Myrin inte sammanställa före sin död. I ett brev, som han dikterade på sin dödsbädd (Geijer 1835), anförtrorde han åt Elias Fries att ombesörja att hans dagbok från resan gavs ut. Fries publicerade dagboken i Skandia redan samma år (Myrin 1835). Han hade det goda omdömet att låta den gå i tryck i stort sett obearbetad. Därigenom äger den en större spontanitet än Myrins övriga skrifter, och det finns även med iakttagelser som inte är av naturvetenskaplig karaktär. En kort sammanfattning av de viktigast botaniska resultaten av resan hade dessförinnan meddelats av Wikström (1835).

Myrin lämnade Uppsala den 14 juni 1834, tog landvägen över Mellansverige och nådde norska gränsen vid Eda den 19. På midsommardagen den 24 såg han för första gången fjällen:

snart såg jag i sydväst Hallingdalens snöbetäckta fjell glindra i solljuset. En så skön Midsommardag har jag aldrig upplevt, sedan jag i Östra Emterviks kyrka, för 11 år sedan, höll min första predikan. Jag höll nu ingen predikan, men tackade Gud i mitt hjerta att han förunnat mig denna syn, efter hvilken jag så många år längtat.

Via Hallingdalen och Borgundadalen nådde han Sognefjorden den 1 juli. Han hade nu nått det område som var målet för resan, Sogn och Fjordane och södra delen av Romsdals fylken, och han uppehöll sig här till början av september. Han företog exkursioner längs dalgångarna upp mot fjällvärlden och på öarna, dvs. när inte regn och stormar satte oöverstigliga hinder i vägen.

Den 2 augusti hänfördes han av en mäktig syn:

Häriifrån öppnade sig en högst sublim utsigt öfver fjellen, från dem på andra sidan Sognefjorden allt upp till Söndmör, och från Justedalsbræens inre delar allt utåt det vida haf, hvarutur några af de högbergigaste öarne, särdeles Alden, uppstego liksom sväfvande moln. Ingen fjord eller bebodd dal visade sig från denna höjd; ty sådana ligga allt för djupt, och äro för smala för att blifva synliga. Endast svarta klippväggar, hvita snöfält och blågröna ismassor visade sig och liksom sammanflöto till ett stormande ishaf med gigantiska vågor, i ett ögonblick förstelnade. Här sågs tydligt, huru dessa vågor vräktes inifrån landet utåt hafvet, mot hvilket de blefvo allt lägre och lägre. Jag såg här äfven, att den fjellsträckning, som kallas Justedalsbræen, alldeles icke är jemnt betäckt af snö och is, bildande, såsom man vanligen föreställer sig, ofvanpå ett sammanhängande planum. Nakna klippor och små dalar visade sig öfverallt på densamma.

Hemresan gick över Gudbrandsdalen (där han på ditvägen i en prästgård lämnat sin reskärra och sina »bättre kläder») och Christiania. Han gjorde ett uppehåll på tio dagar hos den norske botanisten, sogneprästen i Ringebo, S.

C. Sommerfelt, som några år före Myrin gjort en botanisk resa i Bergens stift (Wikström 1828), och med vilken Myrin korresponderat. Han gjorde också ett elva dagar långt uppehåll i Christiania, där han träffade M. N. Blytt (senare professor i botanik där). Han tog också upp kontakter inom den norska vitterheten, bl. a. med Johan Welhaven. Till detta skall vi återkomma.

Dagboken innehåller mängder med floristiska uppgifter med noggranna lägesuppgifter (vilket inte var någon självklarhet på den tiden). Åtminstone tre för Norge nya mossarter finns noterade (Störmer 1969 s. 100, 187, 214). Där finns också taxonomiska, växtgeografiska, ekologiska och geologiska iakttagelser. Man får dock vid läsningen av dessa delar ha i minnet att det är en obearbetad avhandling man läser. Dagboken har dessutom intresse som en reseskildring från den tidens Norge.

Myrin får här tillfälle att visa sin talang som naturskildrare. Vi möter också, som redan nämnts, i Norgedagboken Myrin mera oförmedlat personlig än i något annat av hans arbeten. T. o. m. ett rätt utförligt avsnitt om mötet med sju säterjäntor, av vilka Myrin uppenbart har svårt att slita blicken från särskilt en, har Fries låtit passera till trycket.

Övriga vetenskapliga arbeten

Myrins första tryckta arbete var en förteckning av inhemska växter enligt Wahlenbergs Flora Suecica del I (Myrin 1830). Syftet med skriften är för mig okänd – möjligen tjänade den något praktiskt ändamål i Flora upsaliensis-inventeringen eller i växtbytet. Ett viktigt arbete är hans avhandling (Myrin 1833 a) om mossläktet *Dichelyma*, klomossor. Han uppställer där detta nya släkte, vars arter tidigare förts till *Fontinalis* (näckmossor). Han påbörjade ett lärdomshistoriskt arbete »Historia rei herbariae in Suecia» (Myrin 1833 b), varav utkom endast en del av »Introductio». Detta arbete, som var hans magisterspecimen, utgör en första del av en brett upplagd redogörelse för botanikens historia i Sverige. Han för fram resonemang i de Montesquieus anda om naturförhållandenas positiva betydelse för utvecklingen av svensk botanisk forskning och svenskarnas naturkänsla. Disputationen ägde rum den 11 juni 1833 under professorn och universitetsbibliotekarien Johan Henric Schröders presidium (Krok 1925 s. 516). (Schröder var professor i litteraturhistoria och arkeologi.)

Myrin som taxonom

Av de taxa som Myrin beskrev är släktet *Dichelyma* (Myrin 1833 a) och arten *Orthotrichum urnigerum* (Myrin 1834 a) allmänt erkända. Vidare upptäckte

Schistopteris pennala Hook. & Grev.
 In castris gasparum marginibus justis
 vicis, ad Heloket, Fergärd, Lappas
 Heden, vulgarem montis Kinnakulla
 Vestergötland. D. G. Jun. 1831.

Orthotrichum ussigerum Borst. aff.
 In rupibus infra Fäbadsäras montem Götter
 da Junc. Upsalae.
 D. H. Julii 1832. Myrin

Hypnum affine Hook.
 Myrin. in Kinnakulla.
 Prope vicem. Jun. 1831. Lantuna
 speciem. paucifloram ad vasa hinc
 totum in vasa. * 24

Fig. 1 a, b, c. Mosskonvolut; etiketter av Myrin. Riksmuseet.

Myrin att den av Sommerfelt beskrivna arten *Hypnum affine* (Sommerfelt 1826) fått ett redan upptaget namn (Hooker). Han ändrade därför artens namn till *Hypnum sommerfeltii* (Myrin 1832 a). Dess namn är i dag *Campylium sommerfeltii* (Myrin) J. Lange (Hallingbäck & Söderström 1987). Myrin var, som redan nämnts, den förste i Sverige som urskilde *Rubus nessensis*, skogsbjörnbär, från *R. caesius*, blåhallon (under namnet *R. fruticosus* β *elegans*; Myrin 1832 b, se Hård av Segerstad 1952 s. 14). Övriga taxonomiska enheter, som Myrin skrev, är i dag av olika skäl inte erkända eller giltiga.

I flera brev hade Myrin många och utförliga diskussioner med floraförfattaren C. J. Hartman (provinsialläkare i Gävle) om olika formers taxonomiska värde. Flera av dessa fall, där det skulle visa sig att Myrin hade fel, redovisas av Hartman (1832 och senare upplagor).

I Uppsala universitetsbibliotek finns bevarade föreläsningsanteckningar som gjordes av en okänd student under Myrins föreläsningar vårterminen 1834. De redovisar en översikt av botaniken, som börjar med en allmän introduktion, övergår sedan till växtanatomi och slutar med en dominerande systematisk del.

Den senare delen inleds med en diskussion om artificiella och naturliga systems fördelar och nackdelar. Vanligen anses, säger Myrin enligt dessa anteckningar, Linnés sexualsystem vara hans största förtjänst, men »alla klokare» är ense om att detta var en av hans mindre betydelsefulla insatser.

Sexualsystemets största förtjänst är sannolikt dess praktiska användbarhet vid artbestämning. Ett artificiellt system motsvarar emellertid inte tidens krav; att skapa ett naturligt system är vetenskapens högsta mål. Myrin redogör sedan för de Jussieus och de Candolles naturliga system och bygger den följande systematiska översikten av växtriket på det senare.

Som bekant pendlade Wahlenberg mellan ett klart avståndstagande till en skeptisk eller ointresserad inställning till naturliga system (utförligt härom i Krook 1987). Det är värt att notera att det i Uppsala redan före Fries ankomst, från en annan lärostad än Wahlenbergs, tveklöst förordades ett naturligt system. Myrins föreläsningar i detta avsnitt måste uppfattas som en tydlig polemik mot Wahlenberg och visar att han kunde markera en självständighet även gentemot denne.

Myrin som akademisk lärare

I sitt redan nämnda minnestal inför Värmlands nation säger Svartengren, en av medarbetarna i Myrins »Corollarium», om Myrin som lärare: »Myrin war otwifwelaktigt en af de måhända nog sällsynta bland Akademiens yngre lärare, som förmådde lyfta sin wetenskaps värde i sina åhörares ögon, meddela dem sin egen värma och hängifwenhet, samla omkring sig och leda det wetenskapliga anlaget, gjuta lif i wetenskapen och ingifwa kärlek därför.» Även efter avdrag för att orden utformats som ett minnestal enligt tidens vältalighetskrav återstår sannolikt en kärna av sanning i denna karaktäristik.

Karriär . . .

Åren 1831–35 var, som framgått, Myrin intensivt produktiv. I brev till J. G. Agardh (son till C. A. Agardh, med tiden professor i Lund även han), daterat 29. 12. 1833, skriver han:

Jag har denna höst trägnare arbetat än, såsom jag tror, någonsin i min lefnad. Sedan jag först (likasom Du) ömsat boning ——— började jag, såsom specima till Docentur vid Borgströmska Professionen, skriva (eller om Du så vill) redigera mitt *Corollarium Florae Upsaliensis*, af hvilket under hösten 5 delar (ark) utkommit. Som vid slutet af 2^{dra} delen mina favoriter mossorna vidtaga, har jag vid mikroskopet måst kämpa en svår strid med den mörka årstiden, och icke på manuskriptet hunnit långt stycke om dagen, helst som jag har önskat kunna prestera något dugligt.

En anledning till intensiteten var med all säkerhet situationen vad gällde lediga tjänster i Uppsala och indirekt även i Lund under dessa år.

Professuren i botanik, som efter Linné besatts i tur och ordning av Linné

d. y., Thunberg och Wahlenberg, var, som redan framgått, placerad inom den medicinska fakulteten. Inom den filosofiska fakulteten fanns sedan 1759 en donationsprofessur i ämnet praktisk ekonomi, den s. k. borgströrianska professuren. Den skulle ägnas åt naturvetenskapernas tillämpningar i åkerbruk och andra näringar (Schück 1910; Lindroth 1976). Inom professurens ram förelästes på senare tid också i botanik, trots att donationsbestämmelserna faktiskt uttryckligen förbjöd sådant intrång på den linneanska professurens domäner (Geijer 1923–31, del 13, s. 437).

Kollegerna såg i många fall ned på denna »gödselprofessur», som av många inte ansågs som riktigt akademiskt runsren (se Lindroth op. cit.). Ett uttryck för professurens låga status var att den var den lägst arvoderade inom fakulteten (Svanberg 1949 s. 103). Professuren hade också haft innehavare som inte varit särskilt framstående. Till dem får räknas den dåvarande innehavaren, Nils Jacob Sillén. Som föreläsare i botanik var han helt omeriterad vad gäller publicerade skrifter (Krok 1925). Det finns också ett par otvetydiga bevis (Svanberg 1949 s. 70; Mustelin 1958 s. 266) för att han ansågs, åtminstone av studentmalisen, även i övrigt inte fylla måttet.

Mot slutet av 1820-talet fanns inom universitetet en strävan att dels höja professurens anseende, dels omvandla den till en professur i botanik. Många menade att den lyckligaste lösningen vore att knyta Elias Fries till Uppsala. Han var en framstående och även internationellt erkänd naturvetare, samtidigt som han omfattade romantiska idéer (Eriksson 1962), som omhulldes i Atterboms och Geijers Uppsala. Dessa båda professorer var också aktiva, särskilt Geijer, för att öppna en väg för Fries till en professur i Uppsala (Eriksson 1962 s. 297–298). Planerna motarbetades dock av Wahlenberg, tidens störste botaniska auktoritet i Sverige (op. cit. s. 291).

Fries å sin sida delgavs tidigt dessa planer och förklarade sig villig att komma till Uppsala (op. cit. s. 289 ff.). Han var titulärprofessor och innehade en uselt avlönad tjänst som adjunkt och »botanices demonstrator» vid universitetet i Lund. (Professuren där innehades av C. A. Agardh.) Fries såg här en möjlighet att ordna en rimlig försörjning.

Vid slutet av 1831 hade han kronprins Oscars (denne var då universitetskansler) löfte om professuren i Uppsala (Eriksson 1962 s. 292). Då hade Sillén redan beslutat lämna Uppsala och ordnat annan tjänst; han hade blivit utnämnd till kyrkoherde i Filipstad 9. 11. 1831 (Edestam 1968 s. 25). Även det ärendet var antagligen väl förberett på högsta ort, ty Sillén fick tjänsten, trots att en annan sökande (sedermera professorn Anders Fryxell) fått högsta röstetalet (l.c.). – Däremot kan det brev till statssekreteraren von Hartmansdorf, daterat 13.11.1831 (Geijer 1923–31, del 13, s. 435–436), i vilket Geijer lade sig ut för Sillén, inte ha haft någon verkan, eftersom det ju skrevs några dagar efter utnämningen (jfr Edestam l.c.).

Det dröjde med utannonseringen av den efter Sillén lediga professuren.

Sillén stannade kvar i Uppsala och uppehöll sin gamla tjänst. 1833 ville (eller måste) han emellertid uppenbarligen tillträda i Filipstad, men ännu var inte frågan om hans efterträdare löst. Man behövde en vikarie. Saken komplicerades av att docenten i ämnet, Björklingson, blivit »byzantinsk stipendiat» och skulle resa utomlands (fil. fak. prot. 23.10.1833). En lösning kunde bli att Myrin skyndade på med nödvändiga examina och övriga meriter. Det fanns mycket i hans förråd som snabbt kunde plockas fram. Han blev fil. kand. i maj 1833, magister samma vårtermin och docent samma års hösttermin. Det var uppenbarligen bråttom, ty Sillén hann inte invänta Myrins hela docentspecimen »Corollarium», förrän han föreslog fakulteten betyget Laudatur (fil. fak. prot. 23.10.1833). Vid samma sammanträde föredrogs ett brev i vilket Oscar lät meddela att han befriade Sillén från dennes professorsåligganden samt att han ansåg att föreläsningar och examina i ämnet tills vidare kunde inställas. Sillén kunde emellertid, fortfarande vid samma sammanträde, föreslå att Myrin skulle utnämnas till docent, vilket också skedde. Därmed fanns en behörig vikarie, och vid ett följande sammanträde (20.11) kunde fakulteten besluta att Myrin skulle vara examinator i ämnet.

(Sillén tillträdde i Filipstad 1.5.1834. Myrin skriver i brev till P. F. Wahlberg 26.2.1834: »Vår hederlige Prof. Sillén är nu rest åt Wermland, der jag hoppas att han får lefva ett så lyckeligt lif, som hans redliga vilja förtjenar.» Dessvärre möttes Sillén av svårigheter även på den nya tjänsten; se Edestam 1968 s. 25.)

... och karriärplaner

Vårterminen 1834 utannonserades den borgströmianska professuren som ledig utan någon ändring av dess inriktning. (En förändring genomfördes först efter Wahlenbergs död 1851; botaniken överfördes då från den medicinska fakulteten till den borgströmianska professuren inom den filosofiska fakulteten; Schück 1910 s. 32.)

Myrin kände naturligtvis till att professorstjänsten var vikt för den överlägset meriterade Fries. Han sökte tjänsten trots detta, kompetensförklarades och placerades i andra förslagsrummet (konsist. prot. 29.5.1834). Han var inte utan hopp om att ändå få tjänsten.

I brev till Fries 1.6.1834 hälsar Myrin Fries välkommen till Uppsala men kan inte avstå från att påpeka dels att Fries nu fått en tjänst »för hvilken jag, ej utan möda och med stora uppooffringar, sökt göra mig skicklig», dels att han nu själv blev ställd på bar backe.

Samtidigt som detta hände i Uppsala väntades professor Agardh i Lund bli utnämnd till biskop i Karlstad. Därmed fanns tre möjligheter för Myrin att klara sin försörjning och säkra sin position i den akademiska världen.

En var att efterträda Fries som botanices demonstrator i Lund. Redan i ett

brev till J. G. Agardh 29.12.1833 berör han detta ämne. Han undrar hur stor lönen är, och om Agardh tänker söka tjänsten om den blir ledig. Själv säger han sig vara beredd att avstå från den om Agardh tänker söka. Han drar sig inte för att be Agardh far och son att för detta »vid något senare tillfälle hafva mig i vänlig hågkomst». Uppoffringen var inte så stor; tjänsten var, som nämnts, mycket lågt arvoderad, och säkerligen ville Myrin inte alls till Lund.

Mera lockande var förstås att efterträda C. A. Agardh som professor i Lund. En sådan lösning förutsatte i praktiken C. A. Agardhs förord. Den ovan nämnda vädjan till denne hade emellertid tydligen inte rönt framgång, ty i det tidigare brevet till Fries (8.2.1835) skriver Myrin:

Under mitt vistande i Stockholm, under Julen, träffade jag ofta Agardh, Pater et filius; och så vidt jag kunde märka af så politiska menniskor, är Agardhs mening att få sin filium till Successorem i Lund; och tviflar jag ingalunda, att jag, i fall af competence, för denna filium måste stå tillbaka, antingen för honom eller för Z. [J. W. Zetterstedt, då adjunkt vid Lunds universitet, titulärprofessor]; och finge troligen aldrig ens rum å förslag om jag sökte i Lund, der man hatar allt som kommer från Upsala, och mig förmodligen särdeles ...

En tredje möjlighet, och den mest åtrådda, återstår dock, nämligen att Fries, som ännu inte flyttat till Uppsala, söker efter Agardh i Lund och således avstår från professuren i Uppsala, vilken i så fall Myrin skulle ha goda chanser att få. Enligt ett brev till J. G. Agardh 3.12.1834 hade Myrin tydligen fått uppfattningen att Fries var intresserad av en sådan lösning:

Från Fries har jag nyligen haft bref. Han kommer ej hit förr än på vårsidan. --- Till din vördade Far skall Du från mig framföra en ödmjuk helsning. Såsom Wermländning hoppas jag snart få kalla Honom min Biskop! – Dig lyckönskar jag till Demonstrationen i Lund, och att få Fries till förman! – Mig kostar det verkligen på att så kort få hafva honom här; och dock måste jag önska att han här ger rum för mig, som har intet hvaraf jag kan lefva, utan såsom Liljorna på marken.

När det senare stod klart för Myrin att Fries ämnade sig till Uppsala för att stanna gör han i brev (8.2.1835) ett försök att övertala denne att avstå från professuren i Uppsala. Nu var emellertid professorslönen lägre i Lund än i Uppsala (Fries erbjöds bättre villkor än dem Sillén hade):

På den mindre lönen behöfver Du ej göra afseende; ty Du kan väl icke tro, att jag ville vara så förmäten, att jag skulle sitta här vid en af Dig, för min skull afträdd, indrägtigare post, medan Du sutte vid den mindre lönande. Mitt förslag är därför, att, om jag här erhåller Professionen, till Dig årligen betala hvad Du genom bytet af Professionen förlorar, till dess dina inkomster i Lund uppstiga till lika stort belopp som i Upsala. Härigenom förmodar jag, att alla betänkligheter hos Dig försvinna och Du skall icke ångra att hafva gjort ett besök i Upsala hvarest vi skola mottaga Dig med öppna armar, om ock Wbg [Wahlenberg] sneglar lite surt.

Detta skrevs halvannan månad före Myrins död. (Slutet av brevet saknas i UUB; datum enligt Myrin 1835, där delar av brevet återges.)

Ekonomiska bekymmer

Vissa inslag i dessa aktiviteter är ju inte etiskt helt invändningsfria, särskilt inte av en person som sade sig ha höga ideal. Man får dock ha i minnet att sådant intrigerande var vanligt. I sak kunde det ju faktiskt också synas troligt att Fries verkligen ville bli kvar i Lund nu när han kunde få en hygglig bärgning där. I första hand får dock handlingarna ställas i relation till Myrins svåra ekonomiska situation. Denna var katastrofal redan hösten 1833. I brev till vetenskapsakademins dåvarande sekreterare, J. J. Berzelius, daterat 20.10.1833, skriver han, sedan han gått miste om ett stipendium, som han räknat med:

Ehuru jag således visserligen för nästa år har någon förhoppning, ser jag mig likväl nu alldeles blottställd för de förskräckligaste behofven och olyckor. Af dem som kunnat bistå mig med lån har jag redan förut erhållit hvad de förmått. Några af dessa hafva varit på kortare tid, och måste nu betalas. Jag gjorde mig nästan säker om det omskrefna understödet, och gaf löften, genom hvilkas brytande jag nu skall blifva en bedragare. Jag måste dock äfven lefva, och har nu icke hvarmed jag skall betala ett mål mat eller en eldbrasa.

Detta brev skrevs tre dagar innan han utnämndes till docent. Det blev sedan inte mycket bättre. Docenturerna var ju oavlönade och ersättning för sin tjänst som t. f. professor tillerkändes han först i efterskott, mindre än två månader före sin död (fil. fak. prot. 7.2.1835).

Sådant ekonomiskt elände hörde till den akademiska vardagen (se Svanberg 1949 s. 103). Inte heller professorerna hade särskilt god ekonomi. När N. J. Sillén lämnade sin professur för kyrkoherdetjänsten formulerades detta som en »befordran» (konsist.-prot. 29.5.1834). Hans nya tjänst innebar en förbättring i ekonomiskt avseende (Edestam 1968 s. 25). Det var ju också vanligt att professorerna drygade ut sin lön med ett prebendepastorat. Så gjorde t. ex. Agardh i Lund (Eriksson 1969 s. 41; Almborn 1985 s. 407).

En tidsbild, som något också berör Myrins ekonomi, återfinns i två brev som E. G. Geijer skrev till sin hustru Anna-Lisa i juni respektive juli (dagar okända) 1830 (Geijer 1923–31, del 12, s. 259, 262):

Midsonnarafton var likväl ovanligt vacker. Jag tillbragte den för det mesta i den så kallade Alsike skogen, på andra sidan Flottsund, sysselsatt jemte Wahlenberg, att leta *Linnea*, för att skicka till Hennes Mjt Drottningen. Detta har nämligen fallit mig, efter hon så angeläget frågade mig och flera andra, efter denna blomma, som hon aldrig sett. Men Wahlenberg och jag fingo intet. Myrin har nu åtagit sig denna Comission. --- Myrins expedition med Linnéa till H. Mjt Drottningen, lyckades förträffligt och inbragte honom en present af 100 R. Bco.

Olyckor och konflikter

När Myrin reste i Norge sommaren 1834 oroade han sig för sin familj hemma i Värmland, där koleran härjade svårt denna sommar. (I Uppsala inställdes en

stor del av undervisningen vid universitetet 1834 med anledning av koleran; Wikström 1853.) Den 6 oktober fick han ett brev från brodern Erik Magnus, som hade befunnit sig väl när brevet skrevs. När Myrin återkommit till Sverige nåddes han av budet att hans bror avlidit i koleran just den 6 oktober. Myrin hade varit varmt fäst vid honom. »Han var den ende på jorden, som ägde mitt hela förtroende, – till hvars bröst jag i pröfningarnes stunder kunde luta mitt hufvud» (brev till J. G. Agardh 3.12.1834).

Någon av de första dagarna i september under samma resa packade han i Rogsund in den större delen av de växter han samlat under sommaren och skickade dem till Bergen för vidare transport till P. F. Wahlberg, t. f. professor vid Karolinska institutet. Strax efter sin återkomst till Sverige (till Uppsala återkom han först 20.11) underrättades han i tidningarna om att fartyget med samlingarna förlist vid Utklipporna utanför Karlskrona den 20–21 oktober. Detta var givetvis ett mycket hårt slag för Myrin. I det längsta hoppas han att kistan med samlingarna skall ha räddats: »Jag har sedermera genom vänner och vänners vänner låtit efterspana det förlorade, men slut-resultatet har blifvit, att ingenting af fartygets last har blifvit räddadt. Kaptenen och en matros hade ihjälfrusit på vraket.» (Brev till E. Fries 8.2.1835.) Han ger till sist upp hoppet och försöker trösta sig med att han ändå har noggranna anteckningar, särskilt om kärlväxter. Däremot måste många mossor och lavar komma att förbli obestämda. Men även om detta söker han intala sig tröst: »Men jag måste bekänna, att mina samlingar i denna väg voro betydligt mindre, än jag före afresan hoppades, att de skulle blifva.» — — — »Så nakna och enformiga klippor som i Bergens Stift, hade jag icke trott finnas så långt från Polen förr än i Italien och Grekland.» (Samma brev till Fries.) På dödsbädden får Myrin, som vi skall se, förnyat hopp om att samlingarna hittats.

Vid det här laget hade Myrin även hunnit att få sina vedersakare. En av dem, åtminstone som Myrin själv trodde, var professor Wikström i Stockholm, som skulle ha blivit sur för ett påstått uteblivande av en begärd sändning av kärlväxter (brev till Wahlberg 9.1.1833). Relationerna tycks ha rättat till sig något (brev till Wahlberg 14.2.1833). De lär sedan inte ha blivit bättre av en recension av Wikströms »Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter år 1831», som Myrin skrev (Myrin 1833 d). I denna recension föreslår Myrin, under betygande av att Wikström i stort gjorde ett gott arbete, att dessa årsberättelser, som gjordes på vetenskapsakademins uppdrag och även i andra naturvetenskapliga ämnen, borde upphöra. Deras ena syfte, att ge information för fackmännen, borde ersättas av att förteckningar över utkommen litteratur inom de olika ämnesområdena insändes till någon »utländsk centralförening», där all sådan information skulle samlas. Deras andra syfte, att ge populära översikter för en bredare publik, borde helst överlätas till »en allmän litteratur-tidning». Eftersom Myrin inte trodde att en sådan förändring skulle komma att ske föreslog han att specialister borde lägga på de

nuvarande författarnas börda genom att skriva populära översikter i sina specialiteter. Slutligen rättar Myrin Wikström på ett par punkter i dennes redogörelse för Myrins arbete om Värmland och Dalsland (Myrin 1832 b) i den recenserade årsberättelsen och bevisar därmed outtalat att det vore bättre att specialisterna skreve. Som redan nämnts polemiserade i sin tur Wikstöm ganska skarpt mot Myrin med anledning av dennes skrift om Linné-samlingarnas försäljning till England.

Under rubriken Konflikter hör säkert också den recension av J. W. Zetterstedts reseberättelse från Ume lappmarker (Zetterstedt 1833), som Myrin skrev (Myrin 1834 b). Det är en mycket elak, bitvis rolig vidräkning med Zetterstedt. Myrin anser att författaren varken sovat eller sorterat sitt material, och han beskyllder honom för okunnighet och indirekt även dumhet.

... boken är minst fyra gånger så tjock, som den behöft wara för att beskrifwa hwad som bort beskrifwas. --- han omtalar huru många höns woro på Lycksele prestgård (de woro nemligen '8 eller 10'), och huru många kycklingar hönan hade på prestgården i Wilhelmina (de kycklingarne woro 8). I kyrkorna observeras och upptecknas de minsta, wanligaste småsaker, såsom wore det fråga om en bouppteckning i vår herres hus. --- Om Rödingen (*Salmo alpinus*) anmärkes (sid. 108), att den endast förekommer i sådana insjöar, som ligga högre än hafwet. --- En särskild tacksamhet är man skyldig Förf. för det han icke i denna Resa, såsom i den förra, lemnat rum för sina egna poetiska försök.

Recensionen bör ha träffat Zetterstedt hårt. Enligt brev från Myrin till J. G. Agardh 3.12.1834 skall Zetterstedt ha svarat i en »antikritik» (som jag tyvärr inte funnit), kanske med viss framgång, eftersom Myrin genom ett missöde i ett fall kommit med en ogrundad anklagelse mot Zetterstedt för okunnighet. Myrin hade dock redan före Zetterstedts »antikritik» rättat detta (Myrin 1834 c). Zetterstedts svar upprörde i sin tur Myrin mycket. I brevet till Agardh har han direkt förolämpande formuleringar om Zetterstedt. Myrin såg i denne en av sina blivande konkurrenser om den efter C. A. Agardh lediga professuren i Lund. Det är inte säkert att avrättningsförsöket på Zetterstedt ökade Myrins chanser – antingen nu detta var hans avsikt eller inte – ty C. A. Agardh och Zetterstedt hade goda relationer (se Eriksson 1962 s. 219). Det blev också Zetterstedt som fick professuren, trots att han i första hand var entomolog (som sådan framstående). Men då var Myrin redan ur leken.

Recensionen av Zetterstedts reseberättelse försämrade även Myrins tidigare goda relationer med Hartman; breven från denne upphörde. Sakfrågan gällde artbegränsningsfrågor inom släktet *Calamagrostis*. Bl. a. ifrågasatte Myrin Hartmans art *C. phragmitoides* (eftervärlden har gett Myrin rätt). Det Hartman tagit illa upp var att Myrin hade framfört »klander inför publik» (i brev hade frågan diskuterats mellan dem tidigare). I brev till Hartman 13.2.1835 vidhåller Myrin sin inställning i sak, menar att Hartman nog i viss

mån missförstått honom samt ber om fortsatt vänskap: »De omskrifvna gräsen må vara skilda eller icke, så hoppas jag dock att Du i vänskap förblifver förenad med din upprigtige vän CGM.»

En närmast chockartad upplevelse var det säkerligen för Myrin att läsa ett brev från J. J. Berzelius, som då var vetenskapsakademins sekreterare, daterat 13.2.1835. Myrin svarade redan 15.2. Han hade sökt ett anslag för en ny resa till Norge sommaren 1835. Av svarsbrevet framgår att Berzelius misstänkte Myrin för att ha varit slösaktig med stipendiemedlen under resan föregående sommar. Dessutom skulle han ha »velat brillera», ha uppfört sig »som en tok» och gett sig ut för något annat än han var (man får förmoda som professor). Berzelius hade också betecknat Myrins mer än fem månader långa resa som »en liten tourné». Myrin försvarar sig värdigt och rättframt och, som det syns, med all rätt på sin sida. Han redogör för sina utlägg och påpekar att det vid denna tid – unionens början – inte passade sig för svenskar att uppträda i Norge så att de uppfattades som snyltgäster. Historien slutade med att Myrin beviljades stipendium, vilket han blev underrättad om på sin dödsbädd. Men medan han till den förra resan disponerade 500 rdr banko beviljades han nu endast ett delat stipendium på 200 rdr »om han dermed funne sig belåten» (vetenskapsakad. arkiv, ms sekr. arkiv, prot. 11.3.1835).

Samtidigt som Myrin insände ansökan om stipendiet för denna andra resa till Norge hade han i ett brev till Berzelius (9.2.1835) fört på tal möjligheten att få det stora och åtrådda Byzantinska stipendiet. Myrin skriver på sitt rättframma sätt att han inte tänkte söka det »om en Teknolog dertill är af Herr Professoren ännad; men om en person skulle erhålla det, som jag vågar anse vara mig lika underlägsen i kunskaper som i ålder och erfarenhet, så skulle jag tycka att nepotismen ginge alltför långt». Det är väl inte omöjligt att denna uppstudsighet bidrog till Berzelius utbrott i brevet fem dagar senare. (Beskyllningarna för nepotism torde dock inte ha gällt Berzelius personligen utan kungahuset.)

Myrins död

Den sjukdom, som blev Myrins sista, benämndes reumatisk nervfeber. Ordet nervfeber användes här inte i den vanliga betydelsen av tyfus utan i en då använd betydelse av febersjukdom med angrepp på hjärnan (SAOB).

Myrins minne hedrades med en nekrolog i Svenska Litteraturföreningens Tidning av Erik Gustaf Geijer (Geijer 1835). (Artikeln omtrycktes av Värmlands nation i den tidigare nämnda hyllningsskriften. Den återfinns även i Geijer 1923–31, del 7, s. 189–192 samt i utgåvorna av Geijers Samlade skrifter 1850 och 1875.) Geijer var Värmlands nations inspektör och kände säkerligen Myrin väl. Han hade kallats till Myrins dödsbädd, och vi låter honom berätta om Myrins sista veckor:

ledd Huru Professorens skriftliga reflexioner
 samt tankar; så jag visstligen inte anser
 att, utan få vida den åt föränd med ett mot-

h värderad framhåller
 , Commendören och Riddarens

ådmjuka sig
 C. G. Myrin.

Fig. 2. Handstilsprov: Myrin till Berzelius 15.2 1835. Vetenskapsakademien.

I början av Mars månad insjuknade Myrin i en Rheumatisk Nerffeber, hwars offer han, oaktadt den sorgfälligaste vård, efter trenne weckors sjukdom blef. Hans lifliga själ inverkade derunder på de kämpande lifskrafterna. Han hade tidigt under sjukdomen fått den öfvertygelse, att den skulle blifwa hans död. Åtta dagar före dödsfallet kallade han särskildt den, som skrifwer dessa rader, till sig, för att uttala denna öfvertygelse och taga ett ömt farväl; hwarefter för honom lästes hans älsklingspsalm N:o 481 i Swenska Psalmboken. Under tvenne följande dagar syntes tillståndet något förbättradt. Men den wäntade krisen uteblef, och försämring inträdde. – I en kamp mellan yrsel och sansning lefde hans själ ännu bland blommorna. Han hade fått den föreställningen att hans Norriska Samlingar blifwit räddade. Han talade med tåreglän-sande ögon om glädjen, att wid deras återseende än engång (såsom orden föllo), i minnet känna 'de uppfriskande alpslägtarna', ifrån Norriges fjälldalar och berg, till hwilka hans sinne med innerlig kärlek tycktes wända tillbaka. – Under sin sjukdom emottog han åter prof af Kgl. Wetenskaps-Akademien förtroende, i ett bref från Hr Professor Berzelius, med underrättelse, att Akademien tillagt honom understöd till en ny Botanisk resa; hwarunder han nästa sommar ämnat besöka det Nordliga Norrige. Den sjuke uppdrog åt mig att derföre betyga hans tacksamhet. – Ofta beherrskade han, liksom med makt, sina irrande tankar, gjorde med stor redighet och sinnesstyrka förordnanden om sina sista angelägenheter, och dicterade, i ett skönt språk, bref till sin far och till flera wänner. På tvenne nyligen från Norrige erhållna bref skref han ett darrande afsked med egen hand. Han tog munteligen farväl af närwarande wänner, hwarefter han begärde och undfick den Heliga Nattwarden, dagen före sin död.

Denna inträffade stilla Söndagsaftonen den 22 Mars. – På sin likkista hade han förordnat, att följande strof ur den förr nämnda Psalmen skulle skrifwas:

Ack när så mycket skönt, i hwarje åder
Af skapelsen och lifwet sig förräder,
Hur skön då måste sjelfwa källan wara
Den ewigt klara!

Vid Myrins dödsbädd samlades enligt Svartengren (1836 s. 17) »sorgbundne landsmän». Myrins självbehärskning och formuleringsförmåga vid avskedet får Svartengren att i sin nekrolog utbrista: »Huru afundswärdt att wara menniska i sådane ögonblick!» Enligt Lindgren (1842 s. 113) skall Myrin under sjukdomstiden till vänner ha yttrat att han skulle lämna dem »för att dricka ur en långt klarare källa».

Hedersbetygelser

Som redan nämnts hedrades Myrins minne av Värmlands nation i Uppsala genom en liten minnesskrift. Redan 1835 uppkallade Elias Fries en nyupptäckt lav efter honom, *Parmelia Myrini*. Den heter idag (Santesson 1984) *Aspicilia myrinii* (Fr. in Myrin) B. Stein. Till denna upptäckt hade Myrin själv bidragit. När han i Västnorge 1834 sände sina samlingar sjövägen hem till Sverige tog han undan vissa kollekt, som alltså undgick skeppsrottet. Till dem hörde just kollekten av denna art, som blev typmaterialet för Fries' artbeskrivning (publicerad som fotnot i Myrin 1835). (Jag har förgäves sökt denna kollekt i våra offentliga herbarier; förekommen?) För bryologer är släktet *Myrinia* den mest påtagliga påminnelsen om honom. Wahlenberg hade i sin *Flora lapponica* (1812) nybeskrivit arten *Leskea pulvinata*. Schimper förde 1860 denna art till ett nytt släkte uppkallat efter »clar. kand. Gust. Myrin Succiae Muscorum indagatori acutissimo sanctum» (enligt Möller 1933). Redan dessförinnan hade Lilja (1840) lanserat ett släkte *Myrinia* inom familjen *Onagraceae*, ett av Liljas många, av ingen erkända släkten (se Törje 1963).

Kvarlåtenskap

På en bokauktion i Uppsala 1835 försåldes enligt »Förteckning på framledne Doc. Mag. C. G. Myrins böcker, som komma att försäljas i Upsala den 2 och 5 december 1835» följande: »Herbarier. 1. Musci frondosi et Hepat. 2. Svenska Phanerogamer i 4 skåp. 3. dito dito. Klistrade. 4. Exotiska dito. 5. Lafvar och Svampar, samt 2:ne Wäxtskåp» (enligt Möller 1933).

Uppköpare var »af Swenska Fanerogamer och Musci – den dyrbaraste

delen deraf – Stud. E. Westergren, Norrl.; af Lafwar Mag. Lundeqwist och Stud. L. Norelius, Westm.; af utländska Wäxter Med. Cand. A. F. Regnell» (Svartengren 1836).

I Myrins herbarium skall ha ingått »Det Thorsbergska herbarium (i 6 Thunbergska skåp», som Myrin inköpte på auktion 1832 enligt brev till Wahlberg 19. 10. 1832. »Hela slumpen, med skåp och allt, kostar mig icke 10 Rd^r B^u!» utropar han förtjust i brevet. Herbariet skall enligt Myrin ha innehållit bl. a. en del växter från Thunbergs samling, som han återställde dit.

Mossorna hamnade via uppköparen Westergren och hans son i sanreal-skolan i Haparanda. De uppspårades där av Hjalmar Möller, som genom byte förvärvade dem till riksmuseet (Möller 1933). (Möllers förklaring till hur herbariet kommit till Haparanda bekräftas alltså av uppgifterna hos Svartengren, vars skrift Möller uppenbarligen inte kände till.) De utländska växterna torde ha följt med donationen av det Regnellska herbariet till riksmuseet (Krok 1925 s. 583). Var övriga delar av herbariet befinner sig vet jag inte.

Myrin korresponderade med åtskilliga av samtidens botanister. Bevarade är brev till E. Fries och C. J. Hartman (Uppsala universitetsbibliotek), J. G. Agardh (Lunds universitetsbibliotek), J. J. Berzelius, B. F. Fries (zoolog) och P. F. Wahlberg (Stockholms universitetsbibliotek). I Stockholm finns också brev till vetenskapsakademien och till en okänd person. Utlänningar som han skall ha korresponderat med var norrmännen M. N. Blytt och S. C. Sommerfelt, engelsmannen W. J. Hooker, irländaren T. Taylor och tysken J. B. W. Lindenberg (enligt Svartengren 1836 och Möller 1933). Flitigast tycks han ha korresponderat med C. J. Hartman och P. F. Wahlberg.

Jag har inte funnit några brev till Myrin. Inte heller känner jag till var hans böcker och anteckningar befinner sig. Särskilt värdefullt vore att uppspåra ett manuskript »Monographia Generis Marchantiae», som skall ha funnits (Krok 1925 s. 516, fotnot).

Humanistiska intressen och kulturellt engagemang

Myrin kunde enligt Svartengren (1836) franska, tyska och någon engelska – förutom latin vilket på den tiden var en självklarhet. Han var musikintresserad: »Ofta, efter dagens arbete, utgjöt han i skymningens enslighet sina känslor i violens strängar» (op. cit. s. 21). I yngre dagar provade han även på att skriva poesi. Han var beläst i den »nyare witterheten», den svenska men också den tyska, franska och den engelska.

Enligt samma källa var Myrin i sin ungdom »lifligt fattad af den nya brytningen i fosterlandets witterhet» – därmed avses antagligen nyromantiken – men tillerkände senare denna »blott en negativ förtjenst». Ett åsiktsbyte från

romantiska uppfattningar tycks ha varit vanligt bland naturvetarna kring 1830 både på kontinenten och i vårt land (Eriksson 1962 s. 339–340).

I Uppsala fanns vid denna tid »Swenska Litteratur-Föreningen», som utgav tidskriften *Skandia* och *Swenska Litteratur-Föreningens Tidning*. I den senaste finns i nr 1833:47 en »Anmälan» undertecknad av de båda tidskrifternas »Redaktörer», sammanlagt 18 personer, bland dem Myrin. Större delen av de övriga var professorer vid universitetet; bland mera kända kan nämnas P. D. A. Atterbom, C. E. Fahlecrantz, S. Grubbe, I. Hwasser, W. F. Palmblad och A. Törneros. Till att medverka i de båda bladen inbjöds »fäderneslandets samtliga Litteratörer». Myrin medverkade med recensioner av botanisk litteratur. De omnämns i andra sammanhang i denna uppsats. Vid ett tillfälle recenserade han även ett skönlitterärt arbete (Myrin 1833 e).

Ett annat bevis på Myrins humanistiska intressen och kulturella engagemang är ett brev daterat 8.12.1834 till den norske skalden, sedermera filosofiprofessorn, Johan Welhaven (1807–73), som Myrin träffade i Christiania på hemresan från Norge hösten 1834. Welhaven var sedan ett par år inbegripen i den fejd med diktarkollegan Henrik Wergeland (1808–45) som skulle komma att spela så stor roll för norskt kulturliv; Wergeland stod för en radikalnationell linje, Welhaven för en konservativ, inriktad mot dansk och tysk kultur. Vid Myrins besök i Christiania höll Welhaven just på med att ge ut sin polemiska diktsamling *Norges Dæmring*, i vilken Norge och kretsen kring Wergeland anklagades för att »i materialism och andlig självtillräcklighet ersätta ett verkligt kulturliv med tomma fraser om frihet och norskhet» (Elovsson 1954). Welhaven uppfattade sig som en kulturens väktare och en den ädla stridens man; han fick också uppleva starkt motstånd, som tidvis övergick i förföljelse.

Brevet vittnar om att Myrin kände stark samhörighet med Welhaven, både personligt och åsiktsmässigt. Han tar också ställning i striden mellan Welhaven och Wergeland; det måste vara Welhavens strid mot Wergelands kulturprogram han åsyftar när han skriver:

Med djup smärta såg jag de faror, som hotade det unga, sköna Frihetsträdet; icke af yxan, stormarne eller åskan, men af en mask, som tärer på roten, och hotar att intränga i sjelfva kärnan. Jag såg att Du önskade krossa denna mask, och att Du redan var sårad af hans giftiga bett. Då fattade jag, redan innan jag såg Dig, interesse för Dig, såsom för en stridskamrat mot barbarismens månghöfdade hydra ...

Myrin meddelar Welhaven att han har uppmanat och fått löfte av »min vän Hagberg» (troligen C. A. Hagberg, Shakespeareöversättaren, då ännu kvar i Uppsala) att recensera Welhavens *Norges Dæmring*.

I brevet ger Myrin en liten översikt över händelser i uppsaliensiskt kulturliv under hösten 1834. Bl. a. hade Myrin hos Geijer »i Atterboms med fleres närvaro» hört P. H. Ling läsa dikter ur ett kommande götiskt skaldeverk. »På

klangfulla versar, nordisk kraft, och praktfulla beskrifningar är ingen brist» skriver Myrin med ironisk underton.

Personliga egenskaper

Jag känner inte till något porträtt av Myrin. Det är inte heller troligt att det finns något – hans korta liv gav honom inte positionen att bli avporträtterad i olja, och inte heller räckte det riktigt fram till den tid då fototekniken kom att möjliggöra porträttering även av mindre bemedlade eller bemärkta personer. Jag har inte heller funnit någon beskrivning av hans utseende.

Hans personliga egenskaper behandlas i Geijers och Svartengrens nekrologer. Geijer säger om Myrin: »Under milda yttre former bodde hos honom ett högt, oroligt, ömt och således äfwen lätt såradt sinne, som kanske just derföre i den stilla blomsterwerlden sökte ro.»

Att av Svartengrens panegyriska framställning vaska fram vad som verkligen var Myrins egenskaper är svårare. »Hans lynne», säger Svartengren, »war varmt och lifligt, och hans förtrytelse uppblossade wäl stundom, isynnerhet då han såg menniskor för bialsigter trampa sin bättre öfwerlygelse». Han hade, enligt Svartengren, en stark självkänsla, så stark att »Någon torde dock hafwa förebrätt honom för äregirighet och en alltför högt sträfwande ande». Men han var också tolerant och lågmäld.

Om sig själv säger Myrin (brev till J. G. Agardh 3.12.1834):

Kämpa och strida måste man här i världen; och jag skattar mig lycklig, att striden för mig är ett nöje – utgör mitt lufs principium existentiae. Jag menar den strid, hwaruti Sanning vinnes, vare sig genom att kämpa mot lögn, flärd, mörker, okunnighet och dumbhet, eller genom att vandra bland klippor, fjell och dalar, i mödor och lufsaror. Ännu har ingen motgång kunnat böja mig.

I det nyss citerade brevet till Welhaven formulerar Myrin hur han ser på vänskapens krav:

Om jag gifver allt så fordrar jag äfwen allt. – Jag tror, att Du behöfver en vän, som, i likhet med Dig sjelf, är pröfvad i stormar och motgångar, som har mod att se döden i ansigtet utan att blinka, som häldre brytes än böjes, som lefver för en idé. . .

Ur dessa citat framträder en man med stark självkänsla, beredd att strida för sina ideal, som han i enlighet med tidens anda formulerar i högstämda ordalag. Men fram träder också, i Geijers karaktäristik, en man med »ett lätt såradt sinne», känslig för kritik.

Geijer säger om Myrin: »Han hade tillika en owanlig humanistisk bildning, ett poetiskt sinne och en förmåga att wäl uttrycka sig, som sannolikt skulle egnat honom till en utmärkt Författare, om ett längre lif hade blifwit honom förunnadt.» Särskilt i breven har hans prosa en lätthet och en elegans som gör

den till en njutning att läsa. Han övergår gärna i en poetisk prosa, vilket man också kan finna i hans avhandlingar. Detta har, hoppas jag, redan framgått av anförda citat. Ytterligare ett exempel, kort men karaktäristiskt, må dock anföras. När han på Rännberget i Värmland finner stora bestånd av *Saelania glaucescens*, blådaggmossa, på den tiden förd till släktet *Didymodon*, skriver han:

Arabis Thaliana [backtrav] stod ännu frisk på jordkanter, och på dylika, högst upp mot bergsspetsen, skimrade små åkrar af *Didymodon glaucescens*.

Den som sett *Saelania* i kvällsljuset upprepar gärna formuleringen »skimrade små åkrar. . .». Det är i stilistiskt avseende i mycket en linneansk tradition Myrin följer.

En naturvetare med så vida intressen och så god talang även för humaniora och litteratur måste ha känt sig väl hemmastadd i Geijers och Atterboms Uppsala. Genom tillfälligheters spel fick han tidigt pröva på den tjänst han ansåg sig skickad för. Det smakade bra, och han var beredd att kämpa för att få behålla den.

I det tidigare citerade brevet till Berzelius, daterat 20.10.1833 – det där han klagar sin ekonomiska nöd – skriver han mot slutet:

Mitt beslut att hellre dö än öfvergifva vetenskapen, står orubbeligen fast.

Ödet valde just en tidig död som slutet för Claës Gustaf Myrins roll på den akademiska scenen.

Jag tackar docenten Gunnar Broberg, Uppsala, och fil. mag. Kerstin Hugo, Arvika, för hjälp med latinska texter, lektor Ingvar Dahl, Arvika, för hjälp med att ta fram uppgifter om Myrins släkt samt många anställda vid bibliotek och andra institutioner för praktisk hjälp på olika sätt.

Källor och Litteratur

HANDSKRIFTER

Lunds universitetsbibliotek

Brevsamling J. G. Agardh, brev från Myrin till Agardh 29.12.1833 och 3.12.1834.

Oslo universitetsbibliotek

Brevsamling 58, brev från Myrin till J. S. Welhaven 8.12.1834.

Stockholm, Kungl. Vetenskapsakademien

Vetenskapsakademins arkiv, ms J. J. Berzelius, brev från Myrin till Berzelius 20.10.1833, 9.2.1835 och 15.2.1835.

Vetenskapsakademins arkiv, ms P. F. Wahlberg, brev från Myrin till Wahlberg 19.10.1832, 9.1.1833, 14.2.1833 och 26.2.1834.

Vetenskapsakademins arkiv, ms sekr. arkiv, protokoll 11.3.1835.

Uppsala universitetsbibliotek

D 99 Anteckningar under Docent Myrins föreläsningar Vårterminen 1834. (Okänd förf.)

G 70:r Brev från Myrin till Elias Fries 1.6.1834 och 8.2.1835.

G 101 Brev från Myrin till C. G. Hartman 7.2.1834 och 13.2.1835.

U 1500 d Värmlands nations matrikel, 6.10.1823.

U 1520 f Värmlands nations protokoll 1822–1839

Universitetsarkivet, Fil. fak. Protokoll A I a:23, 23.10.1833, 20.11.1833 och 7.2.1835.

Universitetsarkivet, kansliets arkiv, konsistorieprot. A. I: 258, 29.5.1834.

Krigsarkivet, Stockholm

Generalmonsterrullan, Värml. reg., överstelöjtnantens komp., 1802.

Värmlands museum, Karlstad

Lagergren, H., Värmländska släkter.

TRYCKT MATERIAL

Albertson, N. 1946: Österplana hed. Ett alvarområde på Kinnekulle. *Acta Phytogeogr. Suec.* 20. Uppsala.

Almborn, O. 1985: Carl-Adolph Agardh – några minnesord. *Svensk Bot. Tidskr.* 79: 401–408. Stockholm.

Almquist, E. 1965: *Flora Upsaliensis. Uppsalatraktens växter*. Uppsala.

Andersson, P.-A. 1981: *Flora över Dal.* Motala.

Bjerkander, C. 1776: Anmärkningar Öfver Träds och Örters växande på Kinnekulle, i anseende till olika höjder och afsättningar. *Kgl. Sv. Vet.-akad. Handl.* 1776: 77–88. Stockholm.

Edestam, A. 1968: *Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar. Band 3.* Trelleborg.

Elovsson, H. [sign. E] 1954: Welhaven. . . *Svensk Uppslagsbok*, 2:a omarb. och utv. uppl. Band 30. Malmö.

Eriksson, G. 1962: *Elias Fries och den romantiska biologin*. Uppsala.

Eriksson, G. 1969: *Romantikens världsbild speglad i 1800-talets svenska vetenskap*. Stockholm.

Fries, Th. M. 1903: *Linné. Lefnadsteckning. Senare delen*. Stockholm.

Geijer, E. G. [sign. G-r] 1835: Nekrolog [över C. G. Myrin]. *Sv. Litt.-Fören. Tidning* 1835, nr 14: 219–221. Uppsala.

Geijer, E. G. 1923–31: *Samlade skrifter*. Ny ökad uppl. ordnad i tidsföljd. Genomsedd av John Landquist. Del 1–13. Stockholm.

Grill, C. 1856: *Statistiskt sammandrag af svenska indelningsverket*. Stockholm.

Hagen, I. 1915: Forarbejder til en norsk løvmossflora XX. Dicranaceae. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1914. N:o 1. Oslo.

Hallingbäck, T. & Söderström, L. 1987: Sveriges mossor och deras svenska namn – en kommenterad checklista. *Svensk Bot. Tidskr.* 81: 357–388. Lund.

Hartman, C. J. 1818: Physiographiska observationer under en Resa genom västliga

- delarne af Gestrikland, Helsingland och Jämtland. *Kgl. Vet. Akad. Handl. f. år 1818*: 121–160. Stockholm.
- Hartman, C. J. 1832: *Handbok i Skandinaviens flora innefattande Sveriges och Norriges växter, till och med mossorna; ordnade efter Prof. Fries system. 2:a uppl. Även uppl. 4 (1843) och 5 (1849)*. Stockholm.
- Hofberg, H. 1906: *Myrin ... Sv. biogr. handlexikon*. Stockholm.
- Hård av Segerstad, F. 1948: *Botaniska strövtåg i Värmland*. Karlstad.
- Hård av Segerstad, F. 1952: Den värmländska kärlväxtfloras geografi. *Göteb. Kgl. Vet.- o. Vitterhets-samh. handl. 6:e följden, ser. B*: 7. Göteborg.
- Johansson, K. 1897: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. *Kgl. Sv. Vet.-akad. Handl. N. F. 29: 1*. Stockholm.
- Krok, Th. O. B. N. 1925 [utg. postumt]: *Bibliotheca Botanica Suecana ... Svensk botanisk litteratur från äldsta tid t. o. m. 1918*. Uppsala.
- Krook, H. 1974: Göran Wahlenberg och homeopatins entré i Sverige. *Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets årsskrift 1974*. Lund.
- Krook, H. 1987: De två senfödda linneanerna. *Svenska Linnésällskapets Årsskrift 1986–1987*: 153–166. Uppsala.
- Krusenstjerna, E. v. 1945: Bladmossvegetation och bladmossflora i Uppsalatrakten. *Acta Phytogeogr. Suecica 19*. Uppsala.
- Larsson, L. M: 1859: *Flora öfver Wermland och Dal*. Karlstad.
- Larsson, L. M: 1868: *Flora öfver Wermland och Dal. 2:a uppl.* Karlstad.
- Lilja, N. 1840: *Flora öfver Sveriges odlade växter. ... Första supplementet*. Stockholm.
- Lindgren, S. J. 1842: Bidrag till Upsala-Florans Bryologi &c. *Bot. Notiser 1842*: 113–121, 142–143, 145–152. Lund.
- Lindroth, S. 1976: *Uppsala universitet 1477–1977*. Utg. av Uppsala univ. Uppsala.
- Mustelin, O. 1958: Uppsalaprofessorer i början av 1830-talet. *Lychnos 1957–1958*: 264–267. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1830: *Enumeratio plantarum Sueciae indigenarum secundum Cel. Wahlenbergii Floram Suevicam, Sect. I*. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1832 a: Underrättelser om en botanisk Exkursion på Kinnekulle, anställd år 1831. I: Wikström, J. E.: *Årsber. om bot. arbeten och upptäckter f. år 1831*: 323–335.
- Myrin, C. G. 1832 b: Anmärkningar om Wermlands och Dalslands vegetation. *Kgl. Sv. Vet.-Akad. handl. 1831*: 171–269. Stockholm.
- Myrin, C. G. 1833 a: *Dichelyma*. Ett nytt släkte bland mossorna ... *Kgl. Sv. Vet.-Akad. handl. f. år 1832*: 273–284.
- Myrin, C. G. 1833 b: *Historia rei herbariae in Suecia. Partic. I*. Diss. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1833 c: Om Linnés naturhistoriska samlingar och deras bortförande till England. Ett bidrag till Sveriges litteraturhistoria. *Skandia 2*: 242–288. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1833 d [Sign. M-n]: [Recension av] Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter för år 1831. --- af Joh. Em. Wikström. *Svenska Litt.-Fören. Tidning 1833*, N:o 7: 107–110. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1833 e [Sign. M-n]: [Recension av] Svenska Romaner. N:o 1. Förbundsbröderna. ... *Svenska Litt.-Fören. Tidning 1833*, N:o 21: 327–329. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1834 a: *Corollarium Florae Upsaliensis*. Diss. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1834 b [Sign. M-n]: [Recension av] Resa genom Umeå Lappmarker --- af Joh. Willh. Zetterstedt ... *Svenska Litt.-Fören. Tidning 1834*, N:o 5: 75–78, N:o 6: 81–92, N:o 10: 155–158. Uppsala.
- Myrin, C. G. 1834 c [Sign. M-n]: »Undertecknad som --- » [Rättelse]. *Svenska Litt.-Fören. Tidning 1834*, N:o 21: 336. Uppsala.

- Myrin, C. G. 1835 [utg. postumt]: Dagbok under en botanisk resa uti vestliga Norrige 1834. Publ. av E. Fries. *Skandia* VI: 17–67. Uppsala.
- Möller, Hj. 1933: Claës Gustaf Myrins mossherbarium. *Bot. Notiser* 1933: 373–376. Lund.
- Möller, Hj. 1936: Lövmossornas utbredning i Sverige. XIII. *Arkiv för Botanik* Band 28 A: 4. Stockholm.
- Nordenskiöld, E. 1924: *Biologins historia, III. Den moderna biologin*. Helsingfors.
- Norstedt, O. 1920: Prima loca plantarum suecicarum. Första litteraturuppgift om de i Sverige funna vilda eller förvildade kärlväxterna. *Bot. Notiser* 1920, bilaga. Lund.
- Ortnamnen i Värmlands län. 1923. II. Fryksdals härad. Uppsala.
- Ringius, G. E. 1888a: Vegetationen på Vermlands hyperitområden. Växtfysiognomiska och växtgeografiska studier. *Öfvers. af Kgl. Vet.-Akad. Förh.* 1888. N:o 3: 187–207.
- Ringius, G. E. 1888b: Några floristiska anteckningar från Wermland. *Bot. Notiser* 1888: 105–113. Lund.
- Santesson, R. 1984: *The Lichens of Sweden and Norway*. Stockholm och Uppsala.
- Schück, H. 1910: *Inbjudningsskrift till åhörande af den offentliga föreläsning, med hvilken professorn i botanik Bengt Lidfors tillträder sitt ämbete*. Uppsala.
- Skårman, J. A. O. 1931: Kinnekulles kärlväxtflora. *Svensk Bot. Tidskr.* 25: 293–394.
- Sommerfelt, S. C. 1826: *Supplementum Florae Lapponicae quam edidit Dr. G. Wahlenberg*. Wahlenbergii. Christiania.
- Störmer, P. 1969: *Mosses with a Western and Southern distribution in Norway*. Oslo.
- Sundberg, A. & Säre, S. 1837: *Synopsis Florae Gothlandicae*. Diss. Uppsala.
- Svanberg, G. 1949 [utg. postumt]: Redovisning för en lång lefnad. [Utg. av N. V. E. Nordenmark.] *Uppsala Universitets årsskrift* 1949: 1. Uppsala.
- Svartengren, J. J. 1836 [utg. anonymt]: *Minnes-Tal öfwer Filosofifä-Magistern och Botanicus-Docenten Claës Gustaf Myrin, hållet på Wermländska nationens i Uppsala allmänna sammankomst den 12 Dec. 1835 och på dess begäran till trycket befordradt*. Uppsala.
- Tamm, O. 1921: Om berggrundens inverkan på skogsmarken med specialstudier inom Värmlands hyperittrakter. *Medd. från Statens Skogsforskningsanstalt* 18:3. Stockholm.
- Törje, A. 1963: Nils Lilja och Skånes flora. *Bot. Notiser* 1963: 331–340. Lund.
- Wahlenberg, G. 1812: *Flora Lapponica*. Berlin.
- Wahlenberg, G. 1820: *Flora Upsaliensis*. Uppsala.
- Wahlenberg, G. 1824–26. *Flora Suecica*. Pars I–II. Uppsala.
- Wikström, J. E. 1828: *Årsberättelse om framstegen i botanik för år 1827*.
- Wikström, J. E. 1831: *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter för år 1829*.
- Wikström, J. E. 1832: *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter för år 1831*.
- Wikström, J. E. 1834: *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter för år 1833*.
- Wikström, J. E. 1835: *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter för år 1834*.
- Wikström, J. E. 1853: Lefnads-Teckning öfwer medicinae och botanices professoren ——— Georg Wahlenberg. *Kgl. Vet.-Akad. Handl.* 1851 s. 431–505. Stockholm.
- Zetterstedt, J. W. 1833: *Resa genom Umeå Lappmarker i Westerbottens län, förrättad år 1832*. Örebro.

Summary:

CLAËS GUSTAF MYRIN – A LIFE

By

SVEN FRANSSON

The Swedish botanist Claës Gustaf Myrin (1803–1835) was born in the parish of Sunne, the province of Värmland. He became a student at the University of Uppsala in 1823. In 1833 he took his Master degree, became docent, and was appointed acting professor of »practical economics» (which included botany). Myrin made botanical investigations in the Swedish provinces of Gotland (in 1831), Västergötland, Dalsland, and Värmland (in 1831). Likewise, he contributed to the investigation of the »Flora Upsaliensis». In 1834 he made a floristic journey in western Norway. The headpart of the collections made there were sent to Sweden but the ship was wrecked and the collections could not be recovered. Shortly after his death, the diary from this travel, according to his own will, was published by Elias Fries. Myrin published a paper on the selling to England of Linnaeus' natural history collections. He described the new moss genus *Dichelyma* and the moss species *Orthotrichum urnigerum*. – At least in his later years, he had to contend with a bad economy. Myrin competed for the chair of practical economics at the University of Uppsala, but lost to the excellently qualified Elias Fries.

At the beginning of March 1835, Myrin got an infectious disease, and, after three weeks, he died at the age of 31. Schimper named a new moss genus, *Myrinia*, in memory of him. His bryophyte herbarium is kept in the Swedish Museum of Natural History in Stockholm. A list of papers published by him is included within the list of references.

Författarens adress: F. D. Sven Fransson, Etydvägen 21, S-671 33 Arvika

ERIK HAMBERG

Michael Denis – En Linné i biblioteket?

Linnélitteraturen har under årens lopp fått ett anseeligt omfång, såväl inom som utanför Sveriges gränser. En aspekt som dock trots allt nästan inte alls behandlats av Linnéforskningen är Linnés förhållande till böcker och bibliotek. Däremot har själva försäljningen av Linnés bibliotek och övriga samlingar till den engelske läkaren James Edward Smith 1783 fångat många uppmärksamhet – allt från den stund alltsammans skeppades från Sverige. Händelsen sågs länge som en stor nationell skandal, även om den i själva verket kom att resultera i att Linnean Society bildades i London 1788.

Även om vi är väl bekanta med Linné som klassifikatör i vad han såg som naturens uppslagna bok, känner vi honom inte som en särskilt bok- och biblioteksintresserad person. Som boksamlare eller bibliofil har Linné inte gjort sig känd för eftervärlden. Likväl var han redan i unga år synbarligen flitig att skaffa vetenskaplig litteratur inom sina intresseområden. Linnés boksamlande under studieåren har tidigare behandlats i en kortare framställning av Markus Hulth. Av denna framgår att Linné åren kring 1730 gjorde en förteckning över de drygt 200 böcker som han då hade i sin ägo. Dessa var indelade i följande områden:¹

Anatomici et physiologi	Chymici
Pathologi	Chirurgi
Practici	Theoretici, Institutionistae
Particularium scriptores	Physici
Botanici	Hyperphysiologi
Mineralogi	Hortulani
Zoologi	Culinarii
Historici naturales	Dissertationes medicinae sveorum
Pharmacopaei	Dissertationes medicinae exterorum
Diaetici	Dissertationes ad medicinam pertinentes

Uppställningen av böckerna var tydligen genomförd med väl definierade grupper, även om det inte går att fastställa vilken eller vilka systematiska förebilder som Linné hade i detta avseende. Av böckernas indelning kan man utan svårighet se att Linnés intressen redan vid denna tidpunkt var helt och hållet inriktade mot medicin och naturalhistoria. Förutom böcker innehöll samlingen såväl svenska som utländska akademiska dissertationer i medicinska ämnen. Det är möjligt att Linné vid denna tidpunkt även ägde andra böcker,

som han dock inte tog med i förteckningen eftersom de var mindre angelägna för honom.

Vad hade inträffat om Linné blivit bibliotekarie i stället för naturforskare? Kan vi tänka oss honom som filosof och kunskapsorganisatör i samma anda som Gesner, Bacon, Leibniz eller Wolff? Naturligtvis kan vi det, och en sådan tankelek är inte helt fåfäng och meningslös. Vi påminner om *Bibliotheca botanica* (Amstelodami 1736), där Linné arrangerar den botaniska litteraturen i sexton klasser och dessa sedan i ordningar. Det står klart att det linneanska systematiska tänkandet – naturligtvis med varierande framgång – kan utnyttjas inom och appliceras på en rad olika områden utanför det ursprungliga användningsområdet. Särskilt slående är det att den linneanska systematiken mycket väl lämpar sig för kunskapssystematisering och då inte bara i teorien, dvs. som ett elegant och sinnrikt mönster som redovisas på en eller ett par tryckta sidor. För Linné hade systematiserandet av naturen framför allt ett praktiskt syfte. På samma sätt finns det också behov av att det mänskliga vetandet ordnas rent praktiskt och inte blott från teoretiska utgångspunkter, såsom de relativt ohanterliga kategorierna minne, förnuft och fantasi hos Bacon² och senare Diderot och d'Alembert.³ Detta gäller inte minst för klassificeringen och uppställningen av böcker i ett bibliotek, där systematiken har rent praktisk nytta: man måste på ett logiskt och enkelt sätt kunna finna de böcker och den information som man vill nå.

I det följande skall vi visserligen inte följa Linnés inställning till eller syn på böcker och bibliotek, men väl en samtida bibliotekarie som inspirerades av hans systematik – österrikaren Michael Denis.

I våra dagar är Michael Denis ett i det närmaste bortglömt namn, till och med i biblioteksvärlden.⁴ Blott hos enstaka bibliotekshistoriker ger det numera några närmare associationer, trots att Denis för 200 år sedan var en icke alldeles okänd biblioteksman och bibliograf.

Johan Michael Kosmas Peter Denis var född den 27 september 1729 i den lilla staden Schärding i norra Österrike, belägen på gränsen till det nuvarande Västtyskland. Om fadern är känt att han under den unge Michaels uppväxtår var tjänsteman i Heidenberg bei Vilshofen i Bayern.⁵

Tio år gammal lämnade Michael Denis hemmet och började studera vid jesuitgymnasiet i Passau. Under studietiden där väcktes Denis' bok- och litteraturintresse. Han kom nu i kontakt med den samtida tyska skönlitteraturen, i synnerhet som bokmässor anordnades i Passau av bokhandlare från Regensburg. Under inflytande av sina lärare inträdde Denis som novis i jesuitorden 1747. Teologi och språk – såsom hebreiska och kaldeiska, men även mer moderna som italienska och engelska – blev nu hans huvudstudium. Efter fullbordade teologiska studier i Graz blev Denis prästvigd 1756.⁶

Från första hälften av 1750-talet framträdde Denis som diktare och förfat-

Fig. 1. Michael Denis. *Einleitung in die Bücherkunde* (1777–78).

tare till mindre dramer och lustspel. Han greps även av intresset för Ossian; översatte i slutet av 1760-talet Ossians sånger till tyska, samt skrev egna dikter i samma litterära tradition, såsom »Die Lieder Sineds des Barden» (1772).⁷

Denis' bibliografiska studier tog sin början åren 1756–1757. Från 1759 var han verksam som lärare vid den av kejsarinnan Maria Theresia år 1746 grundade Riddarakademien i Wien, avsedd för unga adelsmäns utbildning. Där undervisade Denis först i logik och metafysik, men var från 1761 professor i retorik. I denna befattning fick han snart även uppdraget att sköta det till akademien hörande Garelliska biblioteket. Även efter det att Jesuitorden upplösts i Österrike 1773 kom Denis att ansvara för bibliotekets vård och höll dessutom föreläsningar i bokkunskap och litteraturhistoria. När den Theresianska akademien avskaffades 1784 knöts han i stället till hovbiblioteket. 1791 blev han dess chef, samtidigt som han utsågs till hovråd. I dessa befattningar avled han år 1800.⁸

Det Garelliska biblioteket hade grundats av läkaren och boksamlaren Pius Nikolaus Garelli (1670–1739). Han hade 1705 som livmedicus medföljt

tronpretendenten och ärkehertigen Karl av Österrike, när denne sökte genomdriva sina tronanspråk under det spanska tronföljdskriget. Under många års resande över stora delar av Europa kunde Garelli lägga grunden till en både betydande och värdefull samling av böcker och handskrifter, samt personligen umgås och brevväxla med åtskilliga lärde. Garelli intresserade sig icke blott för vissa vetenskaper; inom alla områden valde han med omsorg ut böcker som intresserade honom. Det egna biblioteket blev till och med så viktigt för honom att han där omsider inrättade sin sängkammare för att alltid ha tillgång till böcker.⁹

Hertig Karl efterträdde 1711 sin äldre bror Josef som tysk-romersk kejsare och anställde från 1723 sin bokintresserade livmedikus som hovbibliotekarie. Som en erkänsla för det stöd och den uppskattning som Garelli rönt av sin kejsare, testamenterade han till det kejserliga biblioteket sådana böcker i den egna samlingen som saknades i hovbiblioteket. Resten av Garellis boksamling kom – sedan hans son avlidit redan 1741 vid 22 års ålder – så småningom till Riddarakademien genom kejsarinnan Maria Theresias försorg.¹⁰

Vid Denis' ankomst till det s.k. Theresianum 1759 sköttes det Garelliska biblioteket av Joseph Rhell von Rhellburg. Denne lät under sin tid som bibliotekschef utarbete en ny bibliotekskatalog, ivrade särskilt för att biblioteket skulle vara rent och välstädat (!) samt bemödade sig om bokvård. Efter hand intresserade han sig alltmer för bokhistoria och bedrev bibliografiska kollegier för de studerande som stod i begrepp att avsluta sina studier vid Theresianum. Dessa kollegier innebar bl.a. en genomgång av bibliotekets bokbestånd hylla för hylla, varvid de sällsynta böckerna förevisades efter Johann Vogts kända *Catalogus historico-criticus librorum rariorum*, samt idens standardverk över sällsynta böcker.¹¹

Om Denis följde Rhellburgs undervisning är obekant. När Rhellburg sommaren 1771 drabbades av ett slaganfall övertog emellertid Denis ansvaret för biblioteket och vidtog efter hand de förändringar som motsvarade hans syn på hur bokbeståndet borde vara uppställt. Inkunablerna, vilka ditintills varit utspridda över hela biblioteket, sammanfördes nu till ett särskilt skåp i bibliotekets läsesal, kronologiskt ordnade efter tryckår. Vidare gjorde Denis anteckningar om böckernas raritetsgrad i den alfabetiska katalogen när så ansågs befogat. Bibliotekets myntsamling blev även reviderad och förtecknad i en särskild katalog.¹²

Denis nöjde sig inte blott med att ändra böckernas uppställning. Han var övertygad om att såväl bibliotekarien som biblioteksbesökaren har stor nytta av en systematisk eller, som han kallade det, »vetenskaplig» katalog i sökandet efter böcker och utarbetade därför under fyra års tid – sannolikt under första hälften av 1770-talet – en systematisk katalog i sju band över det Garelliska biblioteket.¹³ Dessa sju band motsvarade de sju stora huvudgrupper som

Denis delade in bokbeståndet i enligt den systematik som han själv utarbetade för samlingarnas uppställning.

Till en bibliotekaries främsta uppgifter hör att ordna och systematisera det bestånd av böcker som han eller hon förvaltar. Saknas systematik och överskådlighet i en boksamling som omfattar några tiotal hyllmeter eller mer, blir det tidsödande att finna en bestämd bok.

Så länge som det funnits större boksamlingar och bibliotek har man också intresserat sig för klassificering och systematisering av böcker. Alltsedan antiken har indelningen av först papyrusrullar och senare böcker följt de filosofiska system eller vetenskapliga modeller som vid olika tider varit förhärskande och vilka man velat organisera kunskapen efter.¹⁴

Med tekniken att trycka böcker ökade böckernas antal och spridning högst väsentligt. Detta ledde till att behoven blev större att systematisera vetandet efter nya riktlinjer, bättre anpassade efter den nya tidens krav och syn på vetenskapernas inbördes sammanhang. Såväl filosofer som mer praktiskt inriktade biblioteksmän var ivrigt sysselsatta med dessa frågor. Från mitten av 1500-talet tillkom också oupphörligt nya klassificeringssystem för böcker, speglade den rådande synen på vetenskapernas indelning och systematisering. Den naturvetenskapliga revolutionen krävde dessutom bättre ordnade kunskaper, samtidigt som den oupphörligt bidrog till att skapa ny kunskap, vilken i sin tur påverkade den existerande kunskapsorganisationen. För 1700-talets kunskapsordnare, t. ex. Linné, sköts dock den praktiska användningen av kunskapen och dess tillgänglighet i förgrunden. Låt oss dock gå tillbaka något för att se på grunderna till den kunskapsordning som Denis pläderade för.

Under medeltiden indelades vetenskaperna i huvudgrupperna teologi, juridik och medicin, jämte de s. k. artes liberales, den grupp av ämnen som sedan senantiken har kallats de sju fria konsterna: dels trivium, omfattande grammatik, retorik och dialektik, dels quadrivium, bestående av aritmetik, geometri, astronomi och musik.¹⁵

Något förenklat kan man indela klassifikationssystemen under tiden från renässansen fram till romantiken i tre olika grupper. Den första av dessa – präglad av renässanshumanismens antikinfluerade ideal – var den indelning av vetenskaperna i 21 huvudgrupper som vid 1500-talets mitt gjordes av schweizaren Conrad Gesner (1516–1565). Gesners ämnesindelning vilken var direkt avsedd för klassifikation och uppställning av böcker hade följande utseende:

1) Grammatica	5) Arithmetica	9) Astrologia
2) Dialectica	6) Geometria	10) Historia
3) Rhetorica	7) Musica	11) Geographica
4) Poetica	8) Astronomia	12) Divinatio et magia

13) Artes illitterates	16) Ethica	19) Jurisprudentia
14) Physica	17) Oeconomica	20) Medicina
15) Metaphysica	18) Politica	21) Theologia

Dessa 21 vetenskapsgrenar uppdelades av Gesner i:

Gruppen A, s. k. »förberedande vetenskaper», bestående av:

a) »nödvändiga», indelade i:

de språkliga – ämnena 1–4 (dvs. trivium jämte poesi) – och de matematiska – ämnena 5–9 (dvs. quadrivium jämte astrologi) – samt:

b) »ornerande», vilka utgjordes av de ämnen som här numrerats 10–13.

Gruppen B, dvs. de ämnen som fått nummer 14–21, utgjordes av vad Gesner kallade »substansiella vetenskaper». ¹⁶ Gesners indelning fick inflytande på bl. a. de system som utarbetades av Christofle de Savigny (1587) och Arias Montanus (1635). ¹⁷

I den andra gruppen av klassifikationssystem är de teologiska disciplinerna mycket framträdande. Denna grupp av kunskapssystem präglas starkt av motreformationen och övergivandet av renässanshumanismens kunskapsideal. Sålunda har man även frångått den gamla kunskapsindelningen i teologi, juridik, medicin och de sju fria konsterna. Kunskapsindelningen får istället en utpräglat teologisk karaktär, där mer världsliga ämnen får intaga en andrangsplats. Som exempel på ett klassifikationssystem ur denna grupp visas här den indelning som 1628 presenterades av den franske jesuiten Claude Clément (1596–1642):

1) Biblia sacra	13) Mathematici
2) Patres latini	14) Physiologici
3) Patres graeci	15) Medici
4) Scripturae sacrae interpretes	16) Historici sacri
5) Controversiae	17) Historici profani
6) Concionatores	18) Philologi, polyhistores
7) Theologi scholastici	19) Oratores, rhetores
8) Theologi morales	20) Poetae
9) Jus canonicum	21) Grammatici
10) Jus civile	22) Pii, ascetici
11) Philosophia contemplativa	23) Codices manuscripti
12) Philosophia moralis	24) Hebraei, chaldici, syriaci, arabici, aethiopici

Detta uppställningssystem kom att med förkärlek användas av bibliotek i de katolska länderna, medan man i de protestantiska områdena först följde Gesners system och senare den typ av indelning som här representeras av den schweiziske orientalist, filologen och reformerte teologen Johann Heinrich Hottinger (1620–1667). Denna tredje grupp kännetecknas av färre huvuddiscipliner, samt av att historia, filosofi och filologi blivit jämställda med de

traditionellt sett viktiga grupperna teologi, juridik och medicin. Hottingers uppställningssystem fick följande utseende:

- 1) Theologici
- 2) Juridici
- 3) Medici
- 4) Historici
- 5) Philosophici:
  - a) grammatici, poetae b) rhetorici c) dialectici d) physici e) mathematici f) ethici g) politici h) scholastici
- 6) Philologi

Hottingers indelning kom att påverka åtskilliga uppställningssystem under 1600- och 1700-talen. Det låg sålunda även till grund för den systematik som Michael Denis utarbetade.¹⁸

Michael Denis publicerade sitt klassifikationssystem i *Einleitung in die Bücherkunde*, utgiven 1777–1778.¹⁹ Detta arbete bestod av två delar: dels en »Bibliographie», dels en »Literargeschicht». Den första av dessa var en lärdomshistorisk översikt över bok- och bibliotekshistorien sedan antiken, indelad i tre tidsåldrar. Dessa var: 1) tiden fram till kristendomens uppkomst, 2) tiden därifrån fram till renässansen, och 3) perioden från renässansen fram till samtiden. Varje tidsålder skildrades i två avdelningar, dels en »historischer Theil» av mer övergripande och översiktlig historisk karaktär, dels en »artistischer Theil», där tillämpningen av t. ex. skrivkonst, boktryckeri och biblioteksuppställning behandlades.²⁰

Den andra delen av Denis' *Einleitung in die Bücherkunde*, »Literargeschicht», innehöll en historisk översikt av den främsta litteraturen i en rad ämnen, ordnad i de sju huvudgrupper – teologi, juridik, filosofi, medicin, matematik, historia och filologi – vilka Denis systematiserade vetandet efter.²¹ Inom alla dessa sju huvudgrupper följde Denis i sin beskrivning strikt den systematiska indelning av vetenskaperna som han i teoretisk form kom fram till i den första, bibliografiska, delen av sitt arbete och vilken han i praktiken hade prövat i den Gareliska biblioteket.

Det finns i detta sammanhang anledning att se hur Denis tänkte sig att ett bibliotek borde vara uppbyggt, samt vilka krav man borde ställa på en bibliotekarie. Denis inleder med konstaterandet att det finns två typer av material i ett bibliotek: handskrifter och tryckta böcker. Samlingar av mynt och antikviteter, liksom fysikaliska apparater och liknande, hör inte hemma i ett bibliotek, utan skall förvaras i särskilda kabinett eller museer. En sådan åtskillnad hade tidigare inte alltid gjorts – i synnerhet i stora privatsamlingar hade gränsdragningen mellan bibliotek och naturalhistoriskt museum ofta inte blivit verkställd. Om handskrifternas betydelse skriver Denis bl. a.:

Die Manuscripte verdienen unsre ganze Hochschätzung, weil durch sie alle Gelehrsamkeit des Alterthumes auf uns gekommen ist.

Samtidigt poängterar han den ständiga nytta man har av handskriftssamlingar.²²

När det gäller den andra beståndsdelen i ett bibliotek, de tryckta böckerna, betonar Denis vikten av att skaffa sig en grundläggande bokkännedom. Denna kunskap kan man först och främst få genom att besöka bibliotek som har innehållsrika och välordnade samlingar, för det andra genom att gå igenom tryckta förteckningar över berömda bibliotek samt läsa förlags- och auktionskataloger, och för det tredje genom att orientera sig i bibliografiska arbeten. Särskilt värde sätter Denis på kritiska bibliografier, eller sådana som endast tager upp ett urval böcker. En fjärde möjlighet att skaffa sig kunskap om böcker är genom att studera tidskrifter i vilka anmälningar eller recensioner av nya böcker förekommer.²³

Här pekar Denis på ett område som under 1700-talet utvecklades starkt och ökade i betydelse – tidskrifterna. Såväl den lärda och vetenskapliga tidskriften – avsedd för ämnesspecialisten – som den litterära tidskriften, vilken vände sig till en bredare borgerlig publik, kom vid denna tid att spela en allt större roll i samhällslivet, för forskning och vetenskaplig kommunikation.

Denis manar dock till försiktighet när det gäller att lita på de omdömen som lämnas i recensioner:

Religion, Vaterland, Professionsneid, Sectengeist, Wiedervergeltungslust, jugendliches Feuer (!) und manche andre Affecte haben so gewaltigen Einfluss auf menschliche Entscheidungen, dass man ein wahrhaft unpartheyisches Urtheil fast unter die Meisterstücke des Verstandes zählen kann.²⁴

Religions- och nationstillhörighet, partiskhet, avund och svärmeri hos författare och recensenter hör sålunda till det som man bör vara uppmärksam på vid läsning av bokanmälningar.

Ett femte sätt att skaffa sig bokkännedom är genom att lära känna böckernas författare. Denna kunskap kan vinnas genom studium av biografiska artiklar och monografier som behandlar skilda författare.²⁵

Bokkännedomen syftar till att skapa kunskap om goda böcker, påpekar Denis i ett särskilt avsnitt. Det finns fyra kriterier för att avgöra om en bok är god eller dålig, nämligen en granskning av: 1) ämnet 2) författaren 3) hans metod, samt 4) skrivsättet. Kännedom om sällsynta böcker poängterar Denis även som viktig i detta sammanhang och lämnar anvisningar om hur man skall kunna avgöra vilka böcker som kan räknas till den kategorien.²⁶

Denis ger även anvisningar om hur man skall inrätta ett bibliotek på bästa sätt. Inledningsvis konstaterar han att jordens länder vore påfallande öde utan vetenskap. Vetenskapen kan knappast finnas till eller bedrivas utan boksamlingar, varför inrättandet av bibliotek alltid är berömvärda företag. Biblioteken är, enligt Denis' åsikt, på samma gång musernas sanna tempel och

det mänskliga vetandets rustkammare. De kan sägas utgöra fördämningar mot all den okunnighet som ständigt hotar att översvämma oss.²⁷

Synen på och användningen av en boksamling varierar dock påfallande; sålunda finns det människor, påtalar Denis, som betraktar sin boksamling, sin garderob och sitt vapenförråd på samma sätt som en ståndsmässig möbel, dvs. som ett statustecken. Andra samlar böcker enbart för att bli berömda och för att blanda besökare med storleken på boksamlingen och bandens dyrbarhet; böckernas innehåll intresserar man sig inte för.²⁸

Den raka motsatsen är de utpräglade bibliotaferna, som hellre ser att mott och mal förstör böckerna, än att de ställs till andras förfogande. Andra, åter, visar blott sina böcker för ett fåtal förtrogna under mycket hemlighetsmakeri.²⁹

Med bestämdhet vänder sig Denis emot båda dessa inställningar till att handskas med ett bibliotek. Den sanne bokvännen är en lärdomsintresserad person som samlar böcker eftersom han är vetgirig. Huvudändamålet för honom är det egna kunskapsinhämtandet och den egna underhållningen. Han betraktar absolut inte biblioteket som en skattkammare i vilket ingen annan släpps in; tvärtom, böckerna skall också vara tillgängliga för andra.³⁰

För att kunna skapa ett bra bibliotek, menar Denis, krävs det tre förutsättningar: 1) kunskaper om böcker, 2) idoghet, samt 3) finansiella resurser. Bokkunskap krävs för att man skall kunna skilja goda böcker från medelmåttiga och dåliga, fullständiga från ofullständiga. Den är också nödvändig för att man inte skall lägga ut stora summor på onyttiga arbeten, utan i stället verkligen kunna betala vad viktiga och goda arbeten kostar. Dessutom bör man vara på sin vakt mot bokhandlarnas och boktryckarnas olika knep för att sälja sina produkter. Idoghet krävs för att taga tillvara goda tillfällen till förvärv. Därför bör man studera bibliotekskataloger, liksom prospekt från mässor och bokhandlare, samt inte minst läsa skrifter som ger besked om böckers innehållsliga värde. Man bör vidare taga del av de råd som finns att tillgå om hur man bäst skall inrätta en boksamling, samt vara uppmärksam på bokauktioner, liksom prenumerations- och subskriptionstillfällen. Till yttermera visso bör man söka etablera kontakt med »litterära spioner» på andra orter för att möjliggöra förvärv av sådant som man särskilt söker efter. Där man minst anar det kan en värdefull bok eller ett manuskript dyka upp, framhåller Denis.³¹

Vad är då ett bibliotek? – Denis menar att begreppet bibliotek i första hand konstitueras av antalet böcker, dvs. någonting som är större än blott och bart en boksamling, i andra hand av bokbeståndets uppbyggnad, samt i tredje hand av hur samlingen inrättats. Den som med måttliga utgifter vill skaffa sig ett privatbibliotek kan vara nöjd om han lyckas få ihop en fullständig samling inom sitt eget ämnes- eller yrkesområde, samt ett urval böcker för sin förströelse. För övriga vetenskaper är goda lexika och uppslagsböcker tillräckliga,

enligt Denis' förmenande. Endast den som genom mycket stora finansiella tillgångar anser sig ha råd att skaffa sig ryktet att ha grundat ett offentligt bibliotek – i vilket ingenting får fattas – skall skaffa sig ett bibliotek där alla vetenskaper finns lika väl företrädde. I ett sådant bibliotek skall såväl stora praktverk som viktiga skrifter i mer blygsam utstyrsel rymmas, gamla och nya böcker, inhemska och utländska – allt oberoende av religionsåskådning, filosofiska lärosystem etc.³²

Varje boksamling, påpekar Denis, blir dock som en ofornlig och livlös kropp om den inte ges en förnuftig ordning och sedan sköts ordentligt, antingen av ägaren själv eller av en för ändamålet särskilt anställd person. Den fullkomlige bibliotekarien skall ha alla de teoretiska och praktiska kunskaper som krävs för att vara väl insatt i bibliotekets användning och skötsel.³³

Bibliotekarien skall vara så väl bekant med de språk som de flesta böcker trycks på att han kan läsa och förstå bokens titel. De klassiska lärda språken (latin, grekiska, säkert även hebreiska) bör han även förstå. En bibliotekarie bör vidare i sitt umgänge med låntagare kännetecknas av en tjänstvillig munterhet och mottaga sina besökare med en uppsluppen min. (!) Han skall snabbt hämta fram de böcker som önskas och hjälpa till att finna de sidor som låntagaren söker efter när denne planlöst bläddrar i ett framtaget arbete. Med samvetsgrann noggrannhet skall bibliotekarien se till att inga böcker går förlorade, skadas eller blir nedsmutsade. Använda böcker ställs genast tillbaka på sin plats. En god bibliotekarie ser även till att biblioteket vädras och dammas; kort sagt – han älskar sitt bibliotek.³⁴

Mest intressant blir Denis när han behandlar böckernas uppställning och klassifikation. Det är också där som vi finner den linneanska anknytningen hos honom. Denis gör inledningsvis en kort redogörelse för några av de klassifikationssystem som utarbetats av tidigare biblioteksmän, t. ex. Fontanini, Garnier, Leibniz, DeBure och Martin.³⁵

Ett bokbestånd måste, menar Denis, vara uppställt efter det klassifikations-system som använts vid böckernas katalogiserande. Varje hyllsektion skall tydligt numreras med romerska siffror, varpå varje enskild hylla i sektionen förses med latinska bokstäver, nerifrån och upp. Varje bok numreras med hyllsektions- och hyllbeteckning, liksom med ett individuellt nummer på bokens rygg, eller än hellre på pärmens insida, alternativt på det första vita bladet. Klassifikationskoden X.C.7. betyder sålunda den sjunde boken på den tredje hyllan nerifrån i den tionde hyllsektionen. Detta signum anges naturligtvis även i bibliotekskatalogen.³⁶

Denis gör i detta sammanhang även läsaren uppmärksam på ett par praktiska uppställningsproblem: var placerar man arbeten vars innehåll hör till olika klasser, eller band som består av sammanbundna arbeten från olika klasser? – Själv tycker Denis att sammelband är en styggelse och ser helst att samman-

bundna skrifter tages isär och binds var för sig. Han ställer även frågan om böcker skall placeras i hyllorna utan hänsyn till format, en tanke som bröt med samtida praxis. Denis egen åsikt är dock att det ser bättre ut om folianter står längst ned, därpå kvartovolymer, oktaver och längst upp de minsta formaten. Utrymmesaspekten behandlar han emellertid inte när det gäller uppställningen av böcker i olika format. Någon uppdelning efter böckernas format vill Denis dock inte ha i katalogerna.³⁷

Ett välförsett bibliotek bör vara försett med tre olika kataloger, fortsätter Denis. Förutom den efter författare uppställda alfabetiska katalogen bör ett bibliotek ha en logisk eller vetenskaplig (= systematisk) katalog, eftersom biblioteksbesökaren minst lika ofta frågar efter litteratur i ett visst ämne, som efter arbeten av en viss författare. Den vetenskapliga katalogen har även den fördelen att man lätt kan se hur biblioteket är ordnat, samtidigt som man får besked om inom vilka områden som beståndet bör kompletteras. Den tredje typen av katalog som förordas är den alfabetiskt uppställda ämneskatalogen (slagordskatalogen).³⁸

Med hänvisning till Hottinger pekar Denis även på möjligheten att upprätta kataloger över böckernas sällsynthetsgrad, författarnas födelsetid, språk, lands- och trostillhörighet. Vidare kan man upprätta en topografisk katalog för olika upplagor ordnad efter städer, samt en typografisk katalog vilken läggs upp efter boktryckare. Med en sådan »kataloglyx» vore biblioteksarbetet än angenämare, menar Denis, i och med att det skulle bli lättare att hitta i bokbeståndet.³⁹

För böckernas systematisering utarbetar Denis ett eget system. Det mänskliga vetandet och följlaktligen alla böcker indelas först i sju huvuddiscipliner eller klasser. Denis väljer att göra huvudindelningen i sju grupper av det triviala skälet att sju grupper är mer överskådliga än fyra eller fem, utan att för den skull vara för få. Han ansåg att bokbeståndet blev lättare att orientera sig i om de traditionella huvudgrupperna utökades med en eller två avdelningar.⁴⁰ Därmed gjorde han sin grundläggande vetenskapsindelning något mer differentierad än fallet var i de klassifikationssystem som upprättats av flera föregångare: Hottinger, Baillet, Martin, Fontanini och Girard hade alla färre huvudavdelningar i sina klassifikationsschemata.⁴¹ Ytterligare huvudgrupper ansåg Denis sannolikt förvirrande.

Genom ett hierarkiskt system med många undergrupper nådde Denis dock en hög grad av specialisering i en mer än sekelgammal tradition av noggrann vetenskapssystematisering, representerad av bl. a. lärdomshistorikern och polyhistorn Daniel Georg Morhof och biblioteksmannen Jean Garnier; den senare hade hela 481 underavdelningar i sitt uppställningssystem.⁴²

När Michael Denis upprättade sitt klassifikationssystem och indelade vetenskaperna i sju huvudgrupper följde han emellertid Hottinger ganska väl. Den stora skillnaden är den att Denis lät uppföra de matematiska vetenskaperna

som en särskild huvudgrupp och att ordningen mellan grupperna blev något ändrad.⁴³

Av tradition sattes teologien högst, följd av juridiken. Direkt under dessa flyttar Denis upp filosofien och låter den byta plats med medicinen – i motsats till bl. a. Hottinger och Leibniz. De övriga grupperna utgörs av i tur och ordning: matematik, historia och sist filologi.⁴⁴

För Denis finns det dock en djupare mening i denna indelning av den mänskliga kunskapen. Som anhängare av upplysningen vill han inte blott se en förnuftig ordning av vetenskaperna, eller böckerna i ett bibliotek. Denis är samtidigt fysikoteolog och ser som sådan en naturlig ordning i den goda och förnuftigt inrättade tillvaron vars upphovsman är Gud: Främst sätter människan Skaparen och sina relationer till detta högsta väsen: därav uppkomsten av *teologien*. Av sin skapare har människan blivit omgiven av gelikar, vilka hon sett sig behöva stå i relation till: därav blev *juridiken* till. Människan har därefter sett sig omkring på den märkliga skådeplats som Gud skapat och funnit behag i denna sin vistelseort: därav uppkom *filosofien*. Därpå fann sig människan ha en naturlig böjelse att söka uppehålla livet och sitt välbefinnande: därför uppstod *medicinen*. Människan var dock inte tillfreds med sitt kroppsliga välmående, utan sökte även förbättra sina själskrafter: därför tillkom *matematiken*. Efter detta utsträckte människan sina omsorger till att även gälla sina efterkommande och nedteckande för henne de främsta händelserna under sin egen tidsålder: därför blev *historien* (eg. kronologien) till. Detta upptog emellertid inte människans tid mer än att hon även fick möjlighet att tänka på sin egen själs förnøjelse: därför föddes *filologien*.⁴⁵

Vid bokbeståndets ordnande och uppställning är det tillräckligt, menar Denis, att man på hyllorna blott grupperar böckerna efter de sju huvuddisciplinerna. Uppdelningen i underavdelningar är inte lika betydelsefull på hyllorna, även om en viss ordning därvidlag bör söka upprätthållas. Vetenskapernas finindelning enligt Denis' systematik behöver blott göras i själva katalogen.⁴⁶

Det klassifikationssystem som Denis utarbetade för vetenskaperna sammanfattades på ett stort schema, vilket – eftersom Denis utgick från sju huvuddiscipliner – försågs med ett motto som hämtats ur Ordspråksboken: »Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem», dvs. »Visheten uppförde åt sig ett hus, och högg sig sju pelare».⁴⁷

För Denis är i detta sammanhang visheten detsamma som vetenskaperna, vilkas hus är biblioteket. Vishetens sju pelare, dess fundament, är de sju vetenskapliga huvudgrupperna, den indelningsgrund på vilken såväl vetenskapernas som böckernas systematik vilar.

I uppbyggnaden av sitt hierarkiska system för vetenskapernas indelning ser Denis även ett föredöme hos Linné. På samma sätt som Linné uppenbarat den gudomliga ordningen i naturens rike, vill Denis visa hur vist och naturligt

C L A S S I S. S C I E N T I A. O R D I N E S.

I. THEOLOGIA, II. JURISPRUDENTIA, III. PHILOSOPHIA, IV. MEDICINA, V. MATHESIS, VI. HISTORIA, VII. PHILOLOGIA.

Ordo I. THEOLOGIA.

Genera.

I. Hierographia. II. Hermeneutica. III. Patristica. IV. Dogmatica. V. Polemica. VI. Caustifica. VII. Aescetica. VIII. Homiletica. IX. Liturgica. X. Synodica.

Species.

1 Biblia Polyglotta. 1 Crisla Biblica. 1 Bibliothecae PP. 1 Scholastica. 1 Orthodoxa. 1 Universalis. 1 Communis. 1 Praeceptores. 1 Orientalis. 1 Collectiones Conciliorum.
2 — Linguis mortuis. 2 Commentarii. 2 PP. Orientales. 2 Catechetica. 2 Heterodoxa. 2 Particularis. 2 Monastica. 1 Sermones. 2 Occidentalis. 2 Concilia Oecumenica.
3 — Linguis vivis. 3 Literatura Biblica. 3 PP. Occidentales. 3 — Particularis. 3 Promtuaris. 3 Falsa. 3 — Particularis. 4 Conciliabula.

Ordo II. JURISPRUDENTIA.

Genera.

I. Jus Philosophicum. II. Jus Civile. III. Jus Criminale. IV. Jus Feudale. V. Jus Ecclesiasticum. VI. Jus Publicum.

Species.

1 Ethica. 1 Fontes. 1 Scriptores Theoretici. 1 Fontes. 1 Fontes. 1 Universalis.
2 Jus Naturae. 2 Commentarii. 2 — Prædicti. 2 Commentarii. 2 Commentarii in Totum. 2 Particulae.
3 Jus Gentium. 3 Scriptores Prædicti. 3 — in Partes.

Ordo III. PHILOSOPHIA.

Genera.

I. Logica. II. Metaphysica. III. Physica. IV. Historia Naturalis. V. Oeconomia. VI. Chymia.

Species.

1 Ars cogitandi. 1 Ontologia. 1 Experimentalis. 1 Zoologia. 1 Agricultura. 1 Chymia propria.
2 Dialectica. 2 Cosmologia. 2 Theoretica. 2 Botanica. 2 Cura Pecorum. 2 Alchymia.
3 Ethologia. 3 Physica. 3 — Prædicta. 3 Oryctologia. 3 Artes Oeconomicae.
4 Theologia Naturalis. 4 Metallurgia.

Ordo IV. MEDICINA.

Genera.

I. Anthropologia. II. Pathologia. III. Hygiene. IV. Therapia.

Species.

1 Physiologia. 1 Aetologia. 1 Diætica. 1 Praxis Medica.
2 Anatomia. 2 Nosologia. 2 Artes Nutritivæ. 2 Materia Medica.
3 Symptomatologia. 3 Semicia. 4 Chirurgia.

Ordo V. MATHESIS.

Genera.

I. Arithmologia. II. Metrologia. III. Mechanica. IV. Doctrina Visionis. V. Doctrina Auditionis. VI. Uranologia. VII. Hydrologia. VIII. Architectonica. IX. Strategica.

Species.

1 Arithmetica. 1 Geometria. 1 Statica Solidorum. 1 Optica. 1 Astronomia. 1 Hydrographia. 1 Civilis. 1 Tactica.
2 Algebra. 2 Trigonometria. 2 Hydrostatica. 2 Catoptrica. 2 Astrologia. 2 Nautica. 2 Militaria. 2 Pyrotechnica.
3 Calculus Differentialis et Integr. 3 Sectiones Conicae. 3 Hydraulica. 3 Dioptrica. 3 Geomica. 3 Architectura Navalis. 3 Artes Fabriles. 3 Balistica. 3 Gymnastica.
4 Mechanica Propria. 4 Peripetiva. 4 Chronologia. 4 Geographia Mathematica.

Ordo VI. HISTORIA.

Genera.

I. Universalis. II. Ecclesiastica. III. Profana. IV. Biographia. V. Stemmatographia. VI. Cosmographia.

Species.

1 Proprie dicta. 1 Universalis. 1 Populorum. 1 Sacra. 1 Genealogia. 1 Geographia.
2 Chronica. 2 Particularis. 2 Urbium. 2 Profana. 2 Heraldica. 2 Chronographia.
3 Conciliorum. 3 Ordinum. 3 Eventuum. 3 Fida. 3 Topographia.
4 Hæreticum. 5 Lexica. 5 Dictionaria.

Ordo VII. PHILOLOGIA.

Genera.

I. Historia Literaria. II. Bibliographia. III. Archaeologia. IV. Critica. V. Linguistica. VI. Rhetorica. VII. Poësis. VIII. Symbolica. IX. Epigraphica. X. Polymathia.

Species.

1 Universalis. 1 Diplomatica. 1 Mythes. 1 Aethetica. 1 Onologia. 1 Praeceptores. 1 Iconologia. 1 Inscriptiones. 1 Libri Mixti.
2 Particularis. 2 Typographica. 2 Fælica. 2 Methodica. 2 Graphica. 2 Dialogica. 2 Poetas. 2 Hieroglyphica. 2 Gnomologia.
3 Bibliothecae. 3 Bibliothecologia. 3 Numismatica. 3 Commentarii. 3 Grammatica. 3 Epitolographia. 3 Promtuaris. 3 Emblematica.
4 Academica. 4 Catalogi librorum. 4 Artificia. 4 Ephemerides. 4 Vocabularia. 4 Oratores.

Sapientia ædificavit sibi Domum, exdidit Columnas Septem. PROV. c. X. v. 1.

Fig. 2. Denis' sju vetenskapsordningar med deras »slåkten» och »arter». Denis, Einleitung in die Bücherkunde.

ENCYCLOPAEDIA LITERARIA.

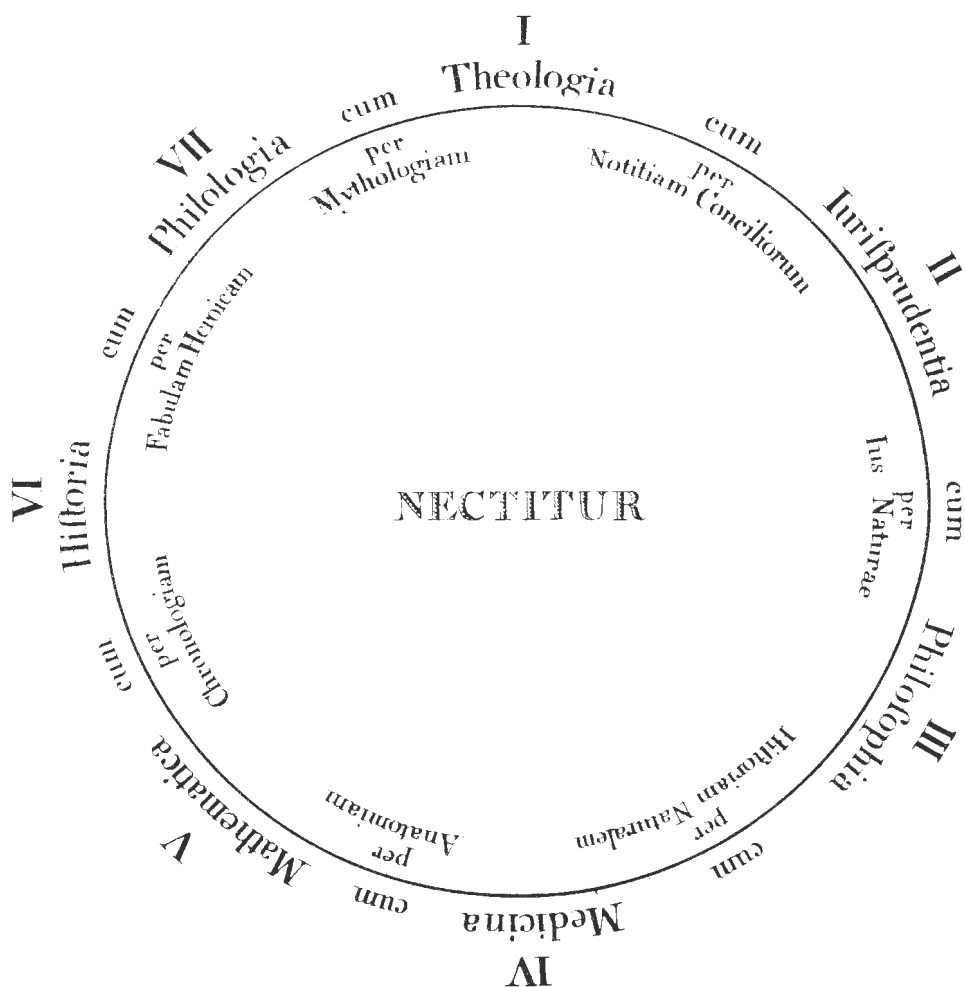

Fig. 3. Kunskapernas sammanflätning enligt Denis, *Einleitung in die Bücherkunde*.

ordnat vetandet är. Sålunda används Linnés begrepp för att visa den vetenskapliga hierarkien. Denis' system visar *klassen* vetenskap, vilken består av de sju *ordningarna*: teologi, juridik, filosofi, medicin, matematik, historia och filologi. Under var och en av dessa huvuddiscipliner utbreder sig de olika ämnesgrenarna i *släkter* (genera) och därpå i *arter* (species), samt slutligen i *varieteter* (varietates).⁴⁸ Den sistnämnda finindelningen används dock inte i den av Denis uppställda systematiska tablån.

Denis kom även att utnyttja denna systematik i den andra delen av sitt

arbete, »Literargeschicht«, en resonerande framställning över den främsta litteraturen inom alla vetenskaper, vilka inom varje vetenskapsgren behandlas kronologiskt.⁴⁹ Något tillspetsat kan man här tala om att Denis utnyttjar sin linneanska vetenskapssystematik till att göra en motsvarighet till den exposé över naturens mångfald som Linné gör i sin *Systema naturae*. På samma sätt som Linné systematiskt vandrar genom naturens rike och visar oss dess bestånd av växter och djur, leder oss Denis på en rundvandring i biblioteket, där han hylla för hylla förevisar vetandets stora bredd och mångfald ända in på enskilda volymer.

Denis ville med sitt vetenskapliga klassifikationssystem även visa att det fanns ett naturligt samband mellan de sju olika huvuddisciplinerna. I den andra upplagan av *Einleitung in die Bücherkunde* åskådliggörs denna sinnrika och av Denis uppenbarade ordning med en illustration som visar hur vetenskaperna sammanbinds med varandra. Sålunda hänger teologien ihop med juridiken genom kyrkomötesbesluten, juridiken med filosofien genom naturrätten, filosofien med medicinen genom naturalhistorien, medicinen med matematiken genom anatomen, matematiken med historien genom kronologien, historien med filologien genom de heroiska fablerna, samt filologien med teologien genom mytologien.⁵⁰ Arrangemanget kan sägas utgöra en bibliografisk motsvarighet till den i naturalhistorien omhuldade tanken om »naturens stora kedja».

Allt hänger således samman och är både förnuftigt och väl ordnat enligt Denis' världsbild; detta gäller såväl ute i den synliga världen, som inom vetenskaperna och inne i själva biblioteket.

Noter

1. Hulth, *Studenten Carolus Linnaeus' bibliotek*, s. 398, 400 (Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn på hans 50-årsdag).

2. Bacons uppställning återfinns t. ex. i: *The works of Francis Bacon*, 1, tabellen mellan s. 76 och 77, London 1819.

3. Diderots och d'Alemberts berömda kunskapsträd kan ses i: *Table analytique et raisonnée des matières ... du Dictionnaire des sciences, des arts et des métiers, et dans son supplément*, 1, Paris & Amsterdam 1780.

4. Till de fåtaliga studierna om Denis på senare år hör: Trenkler, *Michael Denis 1729–1800* (Biblos 1974: 4), som är rent biografisk, samt: Weimann, *Michael Denis und die Bibliotheksgeschichte* (Bibliotheken im Dienste der Wissenschaft. Festschrift für Wilhelm Totok zum 65. Geburtstag am 12. September 1986), som

huvudsakligen är ett referat av Denis' *Einleitung in die Bücherkunde*.

5. Meusel, *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller*, 2, s. 326. Weiss, *Michael Denis*, s. 51 (*Allgemeine Deutsche Biographie*, 5).

6. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 3, s. 238.

7. Weiss, a.a., s. 51–52. Meusel, a.a., s. 326–328. Trenkler, a.a., s. 416. – Sined är naturligtvis ett anagram för Denis.

8. Weiss, a.a., s. 51. Wurzbach, a.a., 3, s. 238. Denis' hela litterära och bibliografiska produktion förtecknas av Meusel, a.a., s. 326–330.

9. Denis, *Die Merkwürdigkeiten der k. k. galleschen öffentl. Bibliothek am Theresiano*, s. 2–5.

10. *Ibid.*, s. 2–3, 5–7.

11. Ibid., s. 12–14.
12. Ibid., s. 14–15.
13. Ibid., s. 15.
14. En god översikt över vetenskapernas systematisering under antik och medeltid lämnas i: Weisheipl, *The nature, scope and classification of sciences* (Lindberg (ed.), *Science in the Middle Ages*).
15. Se t.ex. Piltz, *Medeltidens lärda värld*, s. 21.
16. Petzholdt, *Bibliotheca bibliographica*, s. 22.
22. Buzas, *Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit (1500–1800)*, s. 136 (Dressler & Liebers, *Elemente des Buch- und Bibliothekswesens*, 2).
17. Schunke, *Die systematischen Ordnungen und ihre Entwicklung*, s. 378–379 (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 44).
18. Buzas, a. a., s. 136–137.
19. Denis, *Einleitung in die Bücherkunde*, 1–2.
20. Ibid., 1, *Inhalt der Bibliographie (1777)*. – Universitätsbibliothekarien Anders Lidbeck (1772–1829) i Lund kom att intressera sig för Denis' arbete och sammanfattade hans lärdomshistoriska översikt i *Einleitung in die Bücherkunde*, 1, i en 40 sidor tjock handskrift, »Om bokväsendet». Denis' idéer om klassifikation och uppställning kom dock ej att tillämpas av Lidbeck i Lund. Se vidare: Zethson, *Vetenskapens verktyg*, s. 42–43 och Callmer, Anders Lidbeck, universitätsbibliothekarie i Lund mellan upplysning och romantik, s. 23 (NTBB 1983).
21. Denis, *Einleitung in die Bücherkunde*, 2, *Inhalt der Literaturgeschichte* (1778).
22. Ibid., 1, s. 221–222 (2. uppl., 1795). – I fortsättningen hänvisas till denna andra upplaga.
23. Ibid., 1, s. 238–241.
24. Ibid., 1, s. 241.
25. Ibid., 1, s. 242.
26. Ibid., 1, s. 246, 252–261.
27. Ibid., 1, s. 261–262.
28. Ibid., 1, s. 262–263.
29. Ibid., 1, s. 263.
30. Idem.
31. Ibid., 1, s. 264–266.
32. Ibid., 1, s. 267–270.
33. Ibid., 1, s. 270–271.
34. Ibid., 1, s. 271–272.
35. Ibid., 1, s. 273–274.
36. Ibid., 1, s. 274–275.
37. Ibid., 1, s. 275, not o. – Lösa, flyttbara hyllor användes uppenbarligen inte i biblioteken vid denna tid. Se vidare: Jackson, *Libraries and librarianship in the west*, s. 314.
38. Denis, *Einleitung* ..., 1, s. 275–277.
39. Ibid., 1, s. 277–278.
40. Ibid., 1, s. 278.
41. Petzholdt, a. a., s. 26–30, 34.
42. Jackson, a. a., s. 197.
43. Buzas, a. a., s. 137. Petzholdt, a. a., s. 26.
44. Denis, *Einleitung* ..., 1, s. 278, jämte tabellen »*Classis scientia ordines*». Petzholdt, a. a., s. 26, 30–31, 35.
45. Denis, *Einleitung* ..., 1, s. 291–292.
46. Ibid., 1, s. 292.
47. Ibid., 1, tabellen »*Classis scientia ordines*».
48. Ibid., 1, s. 293, jämte tabellen »*Classis scientia ordines*».
49. Ibid., 2.
50. Ibid., 1, tab. 1 (ad pag. 279).

Litteratur

- Bacon, Francis, *Works*, 1. London 1819.
- Buzas, Ladislaus, *Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit (1500–1800)* (Dressler, Fridolin & Liebers, Gerhard, *Elemente des Buch- und Bibliothekswesens*, 2). Wiesbaden 1976.
- Callmer, Christian, Anders Lidbeck, universitätsbibliothekarie i Lund mellan upplysning och romantik (NTBB 1983).
- Denis, M[ichael], *Einleitung in die Bücherkunde*, 1–2. Wien 1777–1778.
- Denis, Mich[ael], *Einleitung in die Bücherkunde*, 1–2. 2. verbesserte Ausgabe. Wien 1795–1796.
- Denis, M[ichael], *Die Merkwürdigkeiten der k. k. garelischen öffentl. Bibliothek am Theresiano*. Wien 1780.

- Hulth, J. M[arkus], Studenten Carolus Linnaeus' bibliotek (Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn på hans 50-årsdag). Uppsala 1925.
- Jackson, Sidney L., Libraries and librarianship in the west: a brief history. New York 1974.
- Meusel, Johann Georg, Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller, 2, (Leipzig 1803). Faks. Hildesheim 1967.
- Petzoldt, Julius, Bibliotheca bibliographica. Leipzig 1866.
- Piltz, Anders, Medeltidens lärda värld. Stockholm 1978.
- Schunke, Ilse, Die systematischen Ordnungen und ihre Entwicklung: Versuch einer geschichtlichen Übersicht (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 44). Leipzig 1927.
- Table analytique et raisonnée des matières ... du Dictionnaire des sciences, des arts et des métiers, et dans son supplément, 1. Paris & Amsterdam 1780.
- Trenkler, Ernst, Michael Denis 1729–1800 (Biblos 1974: 4). Wien 1974.
- Weinmann, Karl-Heinz, Michael Denis und die Bibliotheksgeschichte (Bibliotheken im Dienste der Wissenschaft. Festschrift für Wilhelm Totok zum 65. Geburtstag am 12. September 1986). Frankfurt am Main 1986.
- Weiss, K., Michael Denis (Allgemeine Deutsche Biographie, 5), (1871). Faks. Berlin 1968.
- Wurzbach, Constant von, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben, 3. Wien 1858.
- Zethson, Britt Sofi, Vetenskapens verktyg: om Anders Lidbecks klassifikation (Uppsats vid Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Lund) [1981].

Summary:

MICHAEL DENIS – A LINNAEUS IN THE LIBRARY?

By

ERIK HAMBERG

What had happened if Linnaeus had become a librarian instead of a scientist? We only can guess, but it's obvious that the Linnean systematic thinking is well suited for the organization of knowledge.

An Austrian librarian, Michael Denis (1729–1800), was inspired by the linnean system of classification and used it in his book about librarianship as well as in the library which he took care for.

After studies at the jesuit college at Passau, Denis in 1759 became a teacher at the Theresian Academy of Vienna. After two years he was a professor of rhetorics and some years later a librarian of the Garellic library, connected with the academy. Denis also held lectures in bibliography and the history of literature. the library was reorganized by Denis in different ways. After four years work a systematic or »scientific» catalogue was created, divided in seven parts and developed according to Denis' own mode of systematization.

This system of classification was published by Denis in his *Einleitung in die Bücherkunde* (1777–1778) which accordingly consisted of seven faculties or – with linnean words – *ordines* (theology, law, philosophy, medicine, mathematics, history and philology, which together made the »seven pillars of wisdom». Each faculty or *ordo* had its

own divisions: *genera*, and subdivisions: *species*, in which the different subjects or parts of the human knowledge were found.

The *Einleitung in die Bücherkunde* was organized in two parts. In the first one – the bibliography – the history of books and libraries was described since the classical antiquity. In the second part – the history of literature – Denis put selected books from the seven faculties of knowledge in a historical setting, giving advice off the best literature available in each subject or science.

All books should be arranged according to the system they are classified after. Each section of shelves should be numbered in latin numerals, while each shelf should get a latin character from the bottom and upwards. Each book is numbered accordingly and a volume number in arabic numerals is added.

However, the books can not be found without good catalogues. Denis' opinion is that three types of catalogues are a minimum for a library: one alphabetic, one »scientific» and one subjects catalogue. Other useful catalogues could also be created, organized after the rarity of the books, the languages, or the authors year of birth, nationality or confession. Catalogues could also be typographical, arranged after printers. Many different catalogues make the librarianship easier, Denis says.

Living in the age of reason, Denis wanted to show how wise and ingenious the knowledge was organized – as a parallell to the divine order in the nature, revealed by Linnaeus. Denis means that there is a natural connection between all the seven faculties of human knowledge. In correspondence to the »great chain of nature» he arranged the seven faculties in a circle, showing the connections between theology, law, philosophy, medicine, mathematics, history, philology – and theology. This, in Denis' world picture reason and order rule, both in the visible world and in the world of knowledge or science, as well as inside the library.

Författarens adress: FD Erik Hamberg, Göteborgs Universitetsbibliotek, Box 5096, 402 22 Göteborg

ERIC JOHANNESSON

Blomsterkungen i republiken USA

Om Linnéstatyn i Chicago 1891

I sekelskiftets Chicago brukade svärmande unga par bland de svenska immigranterna använda Linnéstatyn i Lincoln Park som mötesplats. »Vi träffas vid Linnéstatyn!» Denna replik fungerar som ledmotiv i journalisten och författaren Johan Persons novell »Oskar och hans folk» från 1899.¹ Det unga paret heter där Oskar och Linnéa. Redan dessa namn och novellens titel uttrycker en enkel, handfast symbolik: det handlar om svenskhet. Oskar har under sju år känt sig vilsen och olycklig i det amerikanska folkhavet, alienerad för att använda ett sentida begrepp. Plötsligt råkar han en dag passera genom Lincoln Park mitt under avtäckningen av Linnémonumentet. Han hör de svenska sångerna och de svenska talen och grips av lycka. Han känner sig återförenad med sitt folk. Och i vimlet möter han Linnéa. . .

Tillkomsten av Linnémonumentet i Chicago, som efter stora ansträngningar av stadens svenskar avtäcktes 1891, har aldrig blivit föremål för något ingående studium. Det är uppenbart, att statyn var avsedd att i Chicagos centrum fungera som ett synligt tecken för svenskarnas närvaro, som en offentlig svensk-amerikansk symbol. Det är också uppenbart, att man lyckades göra denna symbol välkänd och uppmärksam. Men hur förhöll det sig med den svenskhet Johan Person talar om? Hans novell vill belysa statyns funktion som föreningsband bland svensk-amerikanerna. Det kan emellertid vara av intresse att fråga sig, vilka ideologiska komponenter som inrymdes i propagandan och retoriken omkring Linnémonumentprojektet. Som denna studie vill visa finner man i detta statyföretag ett koncentrat av tidens frågor omkring svensk-amerikansk identitet och svensk-amerikansk nationalism.

Varför en staty?

Varför aktualiserades över huvud taget bland Chicagos svenskar på 1880-talet idén om en staty? Frågan förtjänar en kort bakgrundsteckning.

Den europeiska monumenttraditionen från antik och renässans fick en sentida uppblomstring i nationalismens 1800-tal. »Statyomanin» nådde även USA; Frihetsgudinnan 1886 är endast det mest kända exemplet.²

USA influerades också av Europas konkurrensinriktade nationalism via

världsutställningarna. Efter Philadelphia 1876 lyckades Chicago som andra stad i USA bli världsutställningsstad (1893). Bidragande till denna framgång var utan tvivel stadens satsning efter branden 1871 på en mondan offentlig stadsmiljö. Chicagos stolthet blev dess parker, som gav upphov till epitetet »The Garden City». Främst bland parkerna stod Lincoln Park längs Michigan-sjöns strand. Lincoln Park blev stadens mest populära offentliga rum, med elektrisk belysning redan 1883, zoologisk trädgård m. m. – och fick dessutom uppgiften att vara dess mest prestigefyllda, att fungera som ett amerikanskt Pantheon. Där avtäcktes bl. a. 1887 Augustus Saint-Gaudens berömda staty av Abraham Lincoln och 1891 rytтарmonumentet över Ulysses S. Grant.³

Intressant är emellertid att även Chicagos starka etniska grupper påverkades av nationalismens sätt att använda offentliga monument som prestigefyllda symboler. Under perioden fram till 1914 restes i Chicago åtminstone 12 sådana monument, representerande 8 etniska grupper. Tyskarna var som den största och kulturellt starkaste gruppen helt naturligt först på plan med sin stora Schillerstaty i Lincoln Park 1886. Den svenska kolonin, som i storlek kom närmast efter tyskar och irländare, kunde avtäcka sin Linnéstaty fem år senare, 1891. I Lincoln Park restes av tyskarna monument även över Beethoven 1897 och Goethe 1913, av danskarna över Hans Christian Andersen 1896 och av italienarna över Garibaldi 1901. I Humboldt Park restes tyska statyer över Alexander von Humboldt 1892 och författaren Fritz Reuter 1893, en norsk över Leif Ericson 1901 och dessutom det polska rytтарmonumentet över Kosciuszko 1904. I Garfield Park uppfördes en skotsk staty av skalden Robert Burns 1906 och i Douglas Park en tjeckisk av frihetskämpen och skalden Karel Havlicek 1911. Av Chicagos betydande etniska grupper var det endast irländarna som avstod från att resa monument.⁴

En allmän skillnad i valet av symbolgestalter kan iakttagas mellan å ena sidan de grupper som kom från Europas gamla, självständiga nationer, tyskar, svenskar m. fl., som valde kulturella hjältar – diktare, naturvetenskapsmän osv. – och å andra sidan de nationaliteter, som i Europa fortfarande kämpade för självständighet, polacker, tjecker m. fl., som valde politiska och militära hjältar.

Den etniska innebörden betonades starkt hos dessa monument. Gemensamma drag fanns i organisation, propaganda och avtäckningsceremoniel. Parader var ständigt återkommande vid avtäckningen. Det tudelade täckelset över statyn likaså: den egna ursprungsnationens och USA:s flagga – en visualisering av »bindestrecksnationaliteten». Statyerna har också i många fall under en lång period efter avtäckningen tjänat som platser för årliga ritualer. Polackerna t. ex. har i maj varje år firat Polish Constitution Day vid Kosciuszko-statyn – och svenskarna samlades under åtminstone 50 år till en vårkonsert med manskörssång vid Linnéstatyn.

Statyprojektens iögonenfallande gemensamma drag kan föranleda en all-

män fråga: varför är likheterna tydligare än skillnaderna? Den teoretiska etnicitetsforskningen tycks bekräfta, att fenomenet ingalunda är unikt. Antropologen Anya Peterson Royce betonar, att etniska gruppers tecken och symboler är produkter av interaktion med andra grupper. En viktig del av den etniska identitetens livsduglighet är beroende av att andra grupper förstår innehållet i valda symboler, så att en *positiv* bild av den egna gruppen kan förmedlas över de etniska gränserna.⁵ De etniska grupperna i Chicago kunde förstå och respektera varandras symboler just på grund av att statyprojektet ägde så stora inbördes likheter. Att tyskarna ägde initiativet innebar, att de i viss utsträckning kunde bestämma »spelets regler». Deras Schillermonument blev en modell, som fick betydelse för övriga etniska grupper, inte minst svenskarna.

Varför Linné?

En intressant och betydelsefull bakgrund till det svenska monumentprojektet utgör det som kunde kallas »bråket om Gustaf II Adolf 1882». Den kände redaktören för tidningen *Hemlandet* i Chicago, Johan A. Enander, föreslog hösten 1882, att Chicagos svenskar den 6 november skulle fira 250-årsminnet av Lützen med en stor fest. *Hemlandet* ägde en traditionell anknytning till den lutherska Augustanasynoden men var formellt en självständig politisk veckotidning. Gustaf Adolf var som protestantisk troshjälte en central symbolgestalt inom den svenska immigrantkyrkan. I den festkommitté som bildades framfördes av någon – det var *inte* av Enander – idén om ett Gustaf Adolfsmonument i Lincoln Park.⁶ Detta framkallade en storm av protester i *Svenska Amerikanaren*, den ledande liberala svenska tidningen i Chicago. Dess redaktör, skalden Magnus Elmlund, ansåg att idén att resa en staty över en kung i en republik var upprörande.⁷ Statyförslaget begravdes också hastigt.

Slumpen ville, att man en vecka efter 6 november firade 100-årsminnet av Esaias Tegnér's födelse. Den frisinnade föreningen Svea Society och dess starke man, konsul Charles Sundell, gjorde då tillsammans med *Svenska Amerikanaren* denna fest till en motdemonstration mot »kyrkfolket», som samlats kring Gustaf Adolfsfesten.⁸ Den gamla motsättningen bland Chicagos svenskar mellan »kyrkfolket» och den liberala falangen, som Ulf Beijbom belyst fram till 1880,⁹ var alltså i högsta grad levande.

Förslaget att välja Linné till föremål för ett monument kan härledas tillbaka till våren 1886. Det var utan tvivel den tyska Schillerstatyns avtäckning i Lincoln Park i maj 1886 som verkade inspirerande.¹⁰ Skälen för valet av Linné var enligt min uppfattning framför allt tre. Det var för det första nödvändigt att välja en gestalt som kunde mäta sig med Schiller i fråga om internationell betydelse. För det andra var det viktigt att symbolgestalten

kunde ena svenskarnas liberala och kyrkliga läger. Därför fick inte »kyrkfolkets» puritanska moralkod på något sätt utmanas. Linné var ett utmärkt val ur denna synpunkt; han var allmänt känd för sin personliga fromhet och bibliskt grundande världsåskådning. Dessutom kunde man för det tredje genom att välja Linné följa tyskarnas praktiska exempel. De hade nämligen gjort en kopia av en Schillerstaty i hemlandet och transporterat den med fartyg över Atlanten och sedan med tåg till Chicago. Sverige hade just ett år tidigare, 1885, avtäckat Linnémonumentet av Frithiof Kjellberg i Humlegården i Stockholm. Vad var naturligare än att göra en kopia av detta monument?

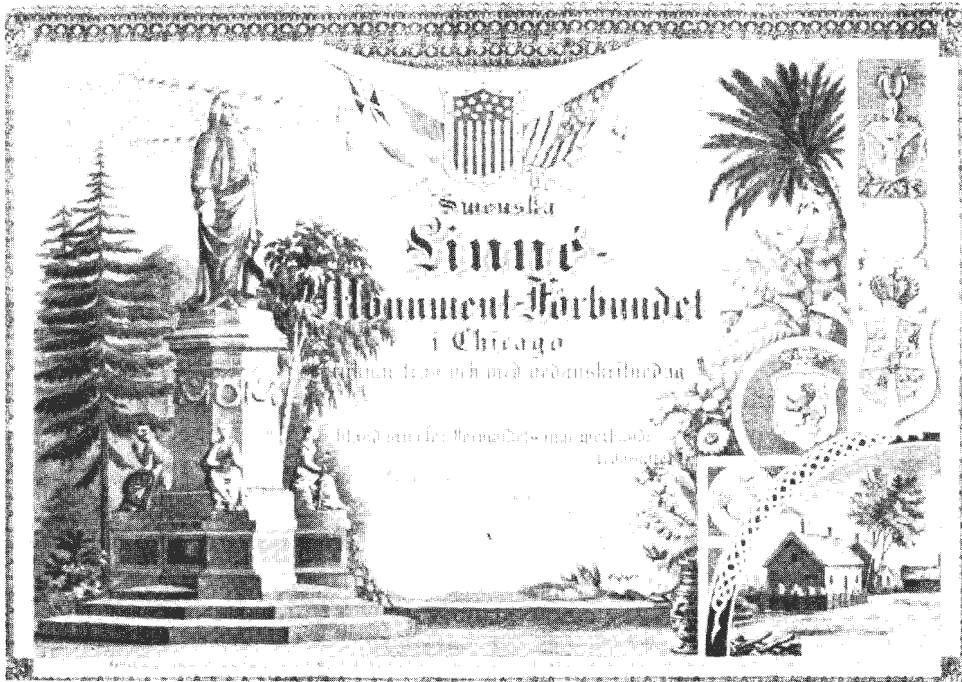
Några alternativ till valet av Linné aktualiserades egentligen aldrig. Intressant är dock, att *Svenska Amerikanaren* i polemiken kring Gustaf Adolf 1882 nämnde tre andra svenskar som bättre ägnade att hyllas i USA med monument: Linné, Berzelius och John Ericsson.¹¹ Den sistnämnde kunde med sina meriter från amerikanska inbördeskriget ha varit ett logiskt val i Lincoln Park bredvid Lincoln och Grant, de amerikanska hjältarna från samma krig. Den klassiska monumenttraditionen betonade dock egenskapen av minnesvård. Detta talade emot en staty av John Ericsson, medan denne ännu var i livet. Som bekant inleddes också serien av John Ericsson-monument först efter dennes död 1889.

Johan A. Enander och Linnémonumentförbundet

Ett svenskt förbund, Svenska Linnémonumentförbundet i Chicago, med syfte att organisera insamlingen av de 40 000 dollar som statyn beräknades kosta, bildades sommaren 1887.¹² Det första mötet i frågan hölls den 7 juni i Svea Society's lokal Svea Hall. I ledningen för förbundet fanns Chicagos svenska föreningselit tämligen mangrant samlad, Charles Sundell, finansmannen Robert Lindblom, apotekaren Lawrence Hesselroth, veteranen O. G. Lange m. fl. Viktiga var inte minst de ledande tidningsmännen, J. A. Enander (*Hemlandet*), F. A. Lindstrand (*Svenska Amerikanaren*) samt Andrew Chaiser (*Svenska Tribunen*).¹³ Beslut fattades snabbt om att i Stockholm låta göra en kopia av Frithiof Kjellbergs Linnéstaty.

Den drivande kraften bakom monumentprojektet var utan tvivel Johan A. Enander. Vilken roll spelade han och vilka var hans ledande idéer?

Enander var monumentförbundets president från dess start till 1889, då svår sjukdom tvingade honom att lämna uppdraget. Det övertogs då av Robert Lindblom. Särskilt under förbundets första år från sommaren 1887 till sommaren 1888 utvecklade Enander en febril aktivitet. *Hemlandet* innehöll under den perioden mellan 25 och 30 ledande artiklar om svensk-amerikansk nationalism i allmänhet och statyprojektet i synnerhet och dessutom patriotis-

Diplom, tryckt 1887, avsett att delas ut till alla svensk-amerikaner, som bidragit till Linnémomentinsamlingen med minst 1 dollar. Skissen till diplomet utfördes av John A. Enander. Överst i mitten syns USA:s vapen, omgivet av den svensk-norska unionsflaggan och stjärnbanneret. Ovanför bilden av Linnés barndomshem – med ram av en runslinga – syns fr. v. Uppsala universitets sigill, Smålands vapen, det svenska riksvapnet och överst Linnés adliga sköldemärke. Flyttfåglarna ovanför statyn och den enkla stugan i Småland gav de svenska immigranterna i USA möjligheter att identifiera sig.

ka dikter av Enander. Han reste även runt i flera av Mellan-Västerens stater och propagerade.¹⁴

Grundtanken hos Enander var i korthet att åstadkomma ett svensk-amerikanskt nationalmonument. Det första uppropet heter därför »Till Förenta Staternas svenskar» – inte »Till Chicagos svenskar». Det är värt att påpeka, att denna tanke *inte* var påverkad av tyskarnas exempel. Så långt jag kunnat finna i den ledande tyska Chicagotidningen, *Illinois Staats-Zeitung*, var Schillerstatyn inte avsedd att vara ett monument för tyskarna i hela USA utan endast för Chicagos tyskar. De resor Enander företog hade som syfte att stimulera bildandet av filialförbund i andra stater med svensk immigranbefolkning.

Enanders dröm var att 40 000 svensk-amerikanare skulle betala 1 dollar var. Alla dessa skulle som ett bevis för sin patriotiska insats få ett diplom, lämpligt att rama in och hänga upp på väggen. Det var först meningen att utlysa en

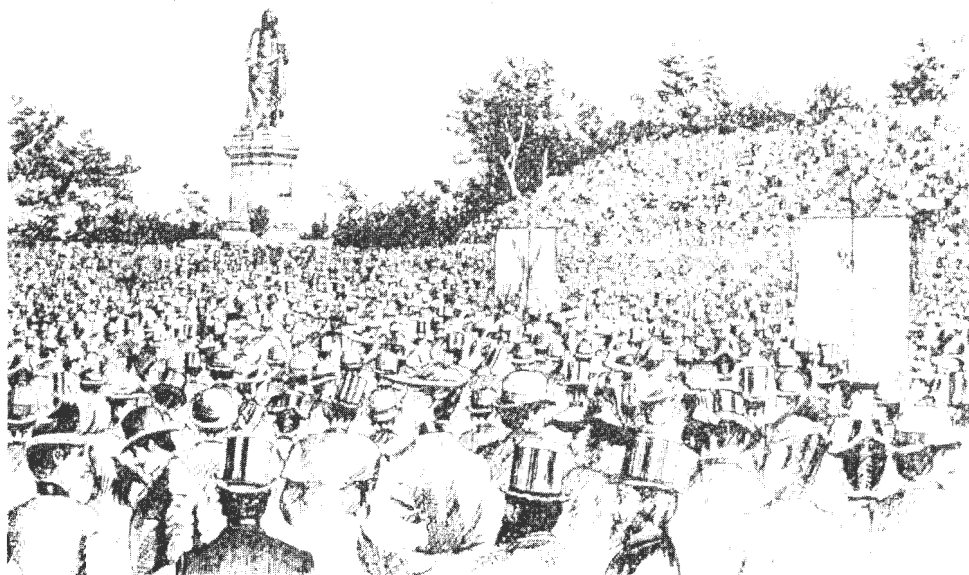
tävling bland svensk-amerikanska konstnärer, men uppenbarligen hade Enander så bråttom att han satte sig ner och gjorde diplommet själv; det tycks i varje fall vara han som ligger bakom valet av symboler och själva kompositionen.¹⁵

Enander ville även stimulera framväxten av en svensk-amerikansk litteratur och mobilisera författarna. En särskild svensk-amerikansk litteratur var viktig för Enander framför allt som ett medel att bygga upp och stärka en svensk-amerikansk nationalism. Därför tog han initiativet till en litterär antologi kallad *Linnaea*, som gavs ut vid årsskiftet 1887–88.¹⁶ Avkastningen skulle gå till statyprojektet. Han bidrog själv med ett stort antal dikter och fick dessutom tre andra poeter bland Chicagos tidningsmän, Jakob Bonggren, Carl Fredrik Peterson och Ernst Lindblom, att medverka. För samtliga fyra författare utgjorde denna antologi deras skönlitterära debut i bokform i Svensk-Amerika.

Men – Enanders febrila aktivitet minskade efter ungefär ett år. Han mötte motstånd på flera håll och drabbades av besvikelser. Intresset hos gemene man för statyprojektet visade sig vara mycket mindre än Enander och monumentförbundet hoppats. Dessutom kom protester från andra större städer, inte minst från Minneapolis, mot uppmaningarna att medverka i vad man uppfattade som ett lokalt Chicagoföretag. *Svenska Folkets Tidning* i Minneapolis påpekade, att svenskarna i Minnesota hade fullt upp med sina egna projekt och att Minneapolis f. ö. hade lika stor rätt till epitetet »svensk-amerikanernas huvudstad» som Chicago.¹⁷ Nej, Linnéstatyn blev aldrig det nationalmonument som Enander tänkt sig. Det blev ett monument rest av *Chicagos* svenskar. Enander lyckades f. ö. inte heller engagera kyrkans folk i statyprojektet. De var vänligt inställda men förblev helt passiva. Enander fick till råga på allt kritik i två av Augustanas tidskrifter för att han hållit tal på en picnic, som monumentförbundet ordnat på en söndag, och därmed brutit mot sabbatsbudet!¹⁸

Den pessimism som Enander upplevde hösten 1888 sammanhängde också med en allmän kris inom monumentförbundet. Trots det intensiva arbetet växte kapitalet ganska långsamt och entusiasmen svalnade hos många. För att psykologiskt driva på företaget beslöt förbundet därför samma höst att omedelbart göra en beställning i Stockholm av tills vidare enbart monumentets huvudfigur: de fyra omgivande kvinnogestalterna, som symboliserar olika naturvetenskaper, sköt man på framtiden.¹⁹ Dessutom uppdrog man åt en kommitté under ledning av Andrew Chaiser att dela in Cook County (inklusive staden Chicago) i 25 distrikt för en »operation dörrknackning» i alla svenska hushåll.

Beställningen i Stockholm gick till skulptören C. J. Dyfverman och gjuterifirman Meyer & Son. I maj 1890 var statyn färdiggjuten i brons. Den skickades med fartyg via Swinemünde till New York och därefter på järnväg till Chicago, en resa som tog ca 2 månader.

Reportageteckning av Linnémonumentets avtäckning i Chicago 23 maj 1891. Bilden återgavs i både *Hemlandet* och *Svenska Amerikanaren* 28 maj 1891.

Avtäckningen

När statyn anlände till Chicago omkring den 1 augusti 1890, utbröt en ren Linnéfeber i stadens svenska förenings- och kulturliv. Den 24 augusti anordnades för tredje året i rad en stor »Linné-picnic» i en av de större parkerna. Då uppfördes bl. a. ett slags generalrepetition av avtäckningsceremonin i form av en tableau vivant. Linné, framställd av en skådespelare och upphöjd på ett fundament, belystes i skymningen av eldar som underhölls av flickor i svenska folkdräkter. Under avtäckningen sjöng en manskör en ny text av Jakob Bonggren, »Hell dig, du blomsterkung!» till den gamla svenska nationalsångens melodi (»Bevare Gud vår kung»).

Senare under hösten uppfördes en ny teaterpjäs av Ernst Lindblom, *Pelle Pihlqvists Amerikaresa*, ett lustspel vars intrig kulminerade med avtäckningen av Linnéstatyn. Modellen till stycket var närmast hämtad från August Blanchés lustspel med lokala anspelningar och inlagda kupletter till populära melodier. Författaren berättar själv i en memoarbok om premiären, som ägde

rum i Nordsidans Turner Hall den 2 november. När ridån gick upp för 3:e akten och visade en stor fonddekoration med Linnéstatyn på plats i Lincoln Park, »bröt ett jubel löst som jag sällan hört maken till. Och händer och fötter stampades, så att jag trodde, att hela salongen skulle störta samman.»²¹

Meningen var, att avtäckningen skulle ske redan under hösten. Men av olika skäl blev ceremonin uppskjuten till våren. Den ägde rum lördagen den 23 maj 1891 i strålände vårväder. Det är säkert rimligt att tala om »människomassor» – det *var* en triumfens dag för Chicagos svenskar. Pressens uppskattningar av antalet åskådare vittnar dock mer om entusiasm än exakt kunskap; *Hemlandet* talar om 15–20 000 och *Svenska Amerikanaren* om 50 000 närvarande i Lincoln Park!

Den inledande paraden av ca 30 svenska föreningar gick från Chicago Avenue ända fram till monumentet. Täckelset var sammansatt av de amerikanska och svenska flaggorna. Invigningstalet hölls av presidenten i monumentförbundet, Robert Lindblom, på engelska. Det andra huvudtalet, på svenska, hölls av J. A. Enander. Den som drog i snöret och lät täckelset falla var Robert Lindbloms 11-åriga dotter, Vesta, klädd i svensk folkdräkt.

Huvudnumret i den litterära och musikaliska delen av ceremonin var en Linnédikt av Bonggren, som sjöngs till den svenska nationalsångens melodi (»Ur svensk hjertans djup») av en manskör, sammansatt av Svenska Gleeklubben och Svithiods sångförening. C. F. Peterson deklamerade en egen dikt på engelska.

En triumf för många var, att *Svenska Tribunen* i sitt festnummer kunde publicera en beställd Linné-dikt av Carl Snoilsky. Han hade tidigare tillhört de många i Sverige, som uttalat sig kritiskt om emigrationen till USA. I dikten »Emigrationen» säger han bl. a. att det svenska språket och kärleken till Sverige snabbt skulle drunkna i Mississippis vattenmassor. Nu, i dikten »Linnaeus i Chicago», tar han tillbaka vad han tidigare sagt: »Sverige i Amerika! Jag dömde/falskt engång».²² Dessa ord citerades med stolthet av många svensk-amerikanare. C. F. Peterson placerade diktens två nyckelstrofer som motto i den bok, som han efter Snoilsky valde att kalla *Sverige i Amerika* (1898).

Blomsterkungen

Det tema som dominerade i propagandan och retoriken omkring Linnéstatyn i Chicago var Linné som blomsterkungen. Orsaken är uppenbar: en blomsterkung var den enda kung som kunde hyllas i en republik. Ofta betonades motsatsen mellan svenska kunger som Gustaf II Adolf och Karl XII å ena sidan och Carl von Linné å andra sidan. I ena fallet: krig, envælde och förtryck, i andra fallet: fredliga erövringar, kulturella och vetenskapliga segrar.

I den dikt av Jakob Bonggren kallad »Blomsterkungen», som på *Svenska Amerikanarens* första sida den 7 augusti 1890 hälsade Linnéstatyn välkommen till Chicago, finns en uttalad republikansk, antimonarkisk tendens:

Det ordet »kung» oss ej är kärt;
vi republiken älska lärt

Det är samtidigt påfallande, att man så gärna uppehöll sig vid den konungsliga analogin: Linnés spira och tron, hans absoluta makt i »blomsterverlden», folkets hyllning osv. Detta sätt att hylla Linné både som kung och som motsatsen till en kung torde inte vara ovanligt i amerikansk retorik. Det erinrar om beskrivningar av Amerika som litteraturforskaren Werner Sollors uppmärksammat, Amerika som motsatsen till Europa, som ett »un-Europe», som landet utan kungar.²³

Intressant är emellertid också, att de svensk-amerikanska Chicagotidningarna i samband med avtäckningen av Linnéstatyn i Stockholm 1885 återgav flera av de kritiska, antiroyalistiska Linnédikter som då publicerats i Stockholms radikala press, t. ex. *Söndags-Nisse*. *Hemlandet* innehöll bl.a. en dikt av Edvard Fredin, som betonar temat om »blomsterdrotten» i motsats till stormaktsidens kungar.²⁴ Enander utvecklar samma tema i flera sammanhang, särskilt i antologin *Linnaea*. Den svensk-amerikanska pressen – inklusive den relativt konservativa, Augustanaorienterade *Hemlandet* – hade alltså i denna fråga samma ståndpunkt som den s. k. skandalpressen i Sverige, *Söndags-Nisse*, *Fäderneslandet* m. fl. tidningar.

Som redan framgått skrev Jakob Bonggren Linnédikter, avsedda att sjungas till den svenska nationalsångens melodi. Tekniken hade även tidigare använts vid solenna tillfällen i Svensk-Amerika. Vid den stora jubileumsfesten i Minneapolis den 14 september 1888 till 250-årsminnet av kolonin Nya Sverige sjöngs två nya texter till »Bevare Gud vår kung», av David Nyvall respektive Herman Stockenström. »Bevare Gud vår kung» hade redan under 1860-talet trängts ut som nationalsång i Sverige av »Ur svenska hjertans djup». Den äldre sången var dock uppenbarligen välkänd i Svensk-Amerika ännu 1888-90.²⁵

Som Inger Selander utrett är nytextningar till nationalsångsmelodier karakteristiska för Sveriges folkrörelser under slutet av 1800-talet. Hon skiljer mellan *imitationer*, dvs. sångtexter som efterbildar utan kritisk distans, och *parodier*, som har ett tydligt kritiskt eller satiriskt förhållande till originaltexten.²⁶ Utifrån denna distinktion var de svensk-amerikanska nydiktningarna imitationer och inte parodier. De ville utnyttja den emotionella, fosterländska laddning som nationalsången ägde men med hjälp av en ny text kanalisera denna laddning i en etnisk–nationell riktning som passade Svensk-Amerika.

Det är ändå påfallande, att man inte sjungit den svenska nationalsången i original, varken i Minneapolis 1888 eller i Chicago 1891. Orsaken var av allt

att döma, att båda de aktuella sångerna var kungssånger i bokstavlig mening, dvs. riktade från folket till konungen. Vid båda tillfällena sjöngs dock intressant nog en annan sång – i original –, »Vårt land» (av Runeberg–Pacius), som i Sverige ofta sjöngs vid nationella högtider. Den tillhör som Inger Selander påpekar den modernare typ av nationalsång, som hyllar fosterlandet och folket men *inte* konungen.²⁷

Det är paradoxalt, att Jakob Bonggrens nya texter till »Bevare Gud» 1890 och »Ur svenska hjertans djup» 1891, vilka *inte* i likhet med hans dikt »Blomsterkungen» 1890 kommenterar frågan om republik contra monarki, i sitt konkreta funktionssammanhang ändå gav uttryck åt en kritisk distans till den svenska monarkin.

»Märket skall vid vägen stånda»

Johan A. Enanders tal vid avtäckningen av Linnéstatyn tillhör hans mest berömda. Han publicerade det själv i sina *Valda skrifter* 1892.²⁸ Det kan därför vara motiverat att ägna det en viss uppmärksamhet.

Enander tillhörde Svensk-Amerikas mest kända talare. Han uppträdde i samband med de amerikanska presidentvalen som folktalare under turnéer i svenskbygderna för republikanska partiets räkning. Men han framträdde också ofta och gärna som högtidstalare vid solenna tillfällen.

Linnétalet präglas av 1800-talets »höga» stil, med långa, en aning tunga perioder och ett lärt bildspråk. Enander eftersträvar högtidlig värdighet men vill också uttrycka entusiasm och inspiration.

Talet har blivit mest känt för det citat från svenska runstenar, som Enander använder som ledmotiv: »Märket skall vid vägen stånda och till minne mana så länge män lefva.» Detta citat upprepas helt eller delvis sex gånger. Med sin allitteration verkar det som ett slags besvärjelse. Ordet »mana» uttrycker Enanders etiska grundtanke: Linné ska vara ett nationellt föredöme. Han ska väcka det svensk-amerikanska folket och frammana »en lefvande national- och fosterlandskänsla». Viktigt för Enander var dock, att svenskheten skulle förenas med amerikanism ungefär som två sidor av samma mynt; han talar om »nationellt framåtskridande i en sann amerikansk anda».

Enanders fornnordiska citat i Linnétalet blev så nära förbundet med hans person att det återgavs på den minnessten som 1921 restes på hans grav i Chicago. Det är därför ironiskt, att poängen i Enanders tolkning av runorna byggde på ett missförstånd: orden »till minne mana» bör i en korrekt tolkning ersättas med »(vara) till minne av männen».²⁹

Talet i övrigt är dock inte färgat av fornnordiska associationer i så stor utsträckning som man skulle kunna tro. Tvärtom domineras dess historiska föreställningsvärld av antiken eller rättare sagt av renässansens och 1700-

talets antikiserande kult av stora män i populär version. Svensk-amerikanen, både »ynglingen» och »mannen», bör stanna i begrundan inför Linnés »ärestod» och av dennes lysande föredöme eldas till storhet och ära. Ordet »dygd» (virtus) används inte, men innebörden är i stort sett densamma som i traditionen att hylla stora män som »exempla virtutis». Ordet »ära» förekommer dock ymnigt (12 gånger). Latinska citat används också. Och i talets avslutning betecknas Linnéstatyn som »ett nationelt Concordia-altare, betydelsefullare än det, som romarne i forna dagar reste vid Tiberns stränder».

Enanders sätt att blanda historiska traditioner – nordiska runstenar och romerska Concordia-altaren – erinrar starkt om den populära eklekticism som under 1800-talet ofta kom till uttryck, när man ville nå en masspublik, inte minst via nationalistisk monumentalkonst.³⁰

Det är slutligen värt att påpeka, att talet är personligt färgat av alla tidigare strider som Enander utkämpat i syfte att ena de olika svensk-amerikanska lägren. Dess nationella optimism är en optimism »trots allt», trots tidigare desillusionerande besvikelser och misslyckanden. I samband med bråket om Gustaf II Adolf 1882 hade Enander i *Hemlandet* suckat över »huru svårt, ja hardt nära omöjligt, det är att förena våra landsmän till ett gemensamt nationellt företag».³¹ Som tidigare nämnts hade han även i samband med Linnéstatyn drabbats av besvikelser. Önskedrömmen om statyn som ett Concordia-altare formuleras egentligen med tydlig försiktighet: denna dag skall »*möjligen* blifva en vändpunkt i vår nationalitets historia». Men imperativiskt slutar Enander: »Ske alltså!»

En tydlig rollfördelning kan iaktas mellan avtäckningsceremonins två huvudtalare, Robert Lindblom och Johan A. Enander. Lindbloms tal riktades till Chicagos befolkning i allmänhet och hölls därför på engelska; han lyckades också få hela sitt tal återgivet i *Chicago Tribune*.³² Enanders uppgift var att entusiasmera svensk-amerikanerna; hans tal nämndes knappast av de anglo-amerikanska tidningarna. Lindbloms och Enanders roller var anpassade till två skilda offentlighetssfärer. Börsmäklaren Lindblom betonade i sitt tal naturvetenskapens betydelse för industriella och ekonomiska framsteg. Enanders moraliska nationalism och historiska tyngd kompletterades alltså av Lindbloms mera nutids- och framtidsinriktade kulturmaterialism.

Monumentföretaget var en symbolhandling, en kollektiv, identitetsskapande symbolhandling. Men – både Lindblom och Enander betonade, åtminstone indirekt, att det även var en praktisk övning i mobilisering av Chicagos svenskar för gemensam aktion i det politiska livet.

Svenskarna i Chicago och Illinois hade haft betydligt större svårigheter än svenskarna i Minnesota att samarbeta inbördes och att hävda sig i det lokala politiska livet. Monumentprojektet visade, att ett stort antal av Chicagos svenska föreningar faktiskt kunde samarbeta i ett gemensamt företag. Och

även om de religiösa församlingarna inte deltog, kunde Chicagos profana tidningar i detta fall samarbeta med den Augustanaorienterade *Hemlandet*.

Opinionsmässigt bör den omfattande Linnémonumentpropagandan ha haft betydelse för svenskarnas status i Chicago. En stor svensk parad på gatorna – ett viktigt kommunikationsmedel i USA – anordnades av monumentförbundet varje sommar 1888, -89 och -90 förutom den parad som ägde rum 1891. Avtäckningen skildrades utförligt i både anglo-amerikansk och tysk Chicagopress. Symbolhandling, mobiliseringsövning och propaganda i syfte att stärka svensk-amerikanernas identitet och prestige – så kan man kanske sammanfatta innebörden i Chicagos Linnémonumentprojekt.

Noter

Denna uppsats är en reviderad version av ett föredrag under titeln »The Dedication of the Carolus Linnaeus Statue, 1891», som hölls den 15 oktober 1988 vid konferensen »Swedish-American Life in Chicago 1838–1988», North Park College, Chicago.

1. Johan Person, »Oskar och hans folk», *Valkyrian* (New York) 1899, s. 138–143.

2. Se allmänt Allan Ellenius, *Den offentliga konsten och ideologierna: Studier över verk från 1800- och 1900-talen* (Stockholm, 1971).

3. Om Lincoln Park i allmänhet: Bessie Louise Pierce, *A History of Chicago: III, The Rise of a Modern City 1871–1893* (New York & London, 1957), s. 314 ff.

4. James L. Riedy, *Chicago Sculpture* (Urbana, Chicago & London, 1981), s. 176 f, 190–209; Ira J. Bach & Mary Lackritz Gray, *A Guide to Chicago's public Sculpture* (Chicago & London, 1983). Här anges endast monumentens ursprungliga placering. Litteraturen anger tyvärr inte, om Shakespearestatyn i Lincoln Park 1894 ägde någon etnisk (brittisk) innebörd. – Etniska monument restes i Chicago även efter 1914; bl. a. avtäcktes en svensk byst av Emanuel Swedenborg i Lincoln Park 1924.

5. Anya Peterson Royce, *Ethnic Identity: Strategies of Diversity* (Bloomington, Indiana, 1982), s. 7.

6. Vid den tidpunkten hade förberedelserna för Schiller- och Lincolnmonumenten redan påbörjats, 1880 respektive 1881.

7. *Svenska Amerikanaren* 19 och 26 sept. 1882, *Hemlandet* 20 och 27 sept. 1882.

8. Magnus Elmsblads dikt »Esaïas Tegner's minne», som tydligt anspelar på det aktuella bråket, återgavs i *Svenska Amerikanaren* 14 nov. 1882.

9. Ulf Beijbom, *Swedes in Chicago: A Demographic and Social Study of the 1846–1880 Immigration* (Uppsala & Chicago, 1971), s. 273–276.

10. Konsul Charles Sundell höll vid den tyska banketten efter Schillerstatyns invigning den 15 maj 1886 ett skåltal till Carl von Linnés ära. *Illinois Staats-Zeitung* 16 maj 1886. – *Hemlandet* föreslår i två ledare den 19 och 26 maj 1886, att en kopia av Frithiof Kjellbergs Linnéstaty i Stockholm bör resas i Lincoln Park.

11. *Svenska Amerikanaren* 26 sept. 1882.

12. Källmaterial om monumentförbundet:

a) »Linnaean Monument Association, 1886–1892», Swedish Historical Society of America Archive vol. 8, Minnesota Historical Society Archive, St. Paul, Minnesota;

b) »Linnaean Monument Association of Chicago» (6 vol.), Swedish-American Historical Society Archive, North Park College, Chicago, Illinois;

c) G. N. Swans samling, Swenson Swedish Immigration Research Center, Rock Island, Illinois (korrespondens om Linnéinsamlingen J. A. Enander – G. N. Swan).

13. Vid tiden för statyns avtäckning, 1891, hade ytterligare två svenska politiska tidningar grundats i Chicago, *Svenska Kuriren* och *Skandian*. Även redaktörerna för dessa, Alex. J. Johnson respektive C. F. Peterson, arbetade aktivt för monumentprojektet.

14. Enander var entusiastisk efter resor i Michigan och Wisconsin enligt *Svenska Tribunen* 10 sept. 1887.

15. *Svenska Tribunen* 3 sept. 1887 omtalar, att Enander själv gjort skissen till diplomtet.

16. *Linnaea: Poetiskt album av svensk-amerikanska publicister i Chicago* (Chicago, 1887).

17. *Svenska Folkets Tidning* (Minneapolis) 14 mars och 4 april 1888.
18. *Hemlandet* 1 och 8 sept. 1888 (om kritik av Enander i *Hemvännen* och *Vårt land* och *folk*). Se även *Augustana* 7 juni, 30 aug., 6 och 13 sept. 1888.
19. De fyra kvinnliga figurerna invigdes inte förrän sommaren 1892; de gjordes emellertid av ett billigare material, zink, inte brons.
20. Referat i *Svenska Amerikanaren* 28 aug. 1890.
21. Ernst Lindblom, *Svenska teaterminnen från Chicago: Anteckningar och anekdoter* (Stockholm, 1916), s. 18 f. Jag har inte lyckats återfinna själva dramat, som uppenbarligen aldrig trycktes, endast tre av de inlagda sångerna i svensk-amerikanska tidningar: »Chicago-kupletterna» i *Svenska Kuriren* 6 nov. 1890, »Aptiten, den hungriga litteratörens kupletter» och »Linnémönumentkupletterna» i *Humoristen* 30 april och 28 maj 1891.
22. Carl Snoilsky, *Dikter: Tredje samlingen* (Stockholm, 1884), s. 244 ff (»Emigrationen»); *Dikter: Femte samlingen* (Stockholm, 1897), s. 133 ff (»Linnaeus i Chicago»).
23. Werner Sollors, *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture* (New York & Oxford, 1986), s. 7.
24. *Hemlandet* 10 juni 1885.
25. Det är inte osannolikt att de flesta svenska immigranterna i USA omkring 1890 – varav många gått i folkskola på 1850–60-talen – kunde »Bevare Gud vår kung» bättre än »Ur svenska hjertans djup»; i Minneapolis 1888 sjöngs Herman Stockenströms text till »Bevare Gud» gemensamt av de uppåt 15 000 närvarande. Enligt Inger Selander trycktes »Bevare Gud vår kung» i folkskolans sångböcker fram till 1870-talet och i A. I. Ståhls mycket spridda visböcker ännu senare. Inger Selander, »Jordiskt fosterland, himmelskt hemland eller socialistiskt paradiset: Folkrörelsernas nytextningar till nationalsångsmelodier», *Vetenskapssocietets i Lund Årsbok 1986* (Lund, 1988), s. 108.
26. *Ibid* s. 99–102.
27. *Ibid* s. 106 f.
28. Johan A. Enander, *Valda skrifter, I* (Chicago, 1892), s. 65–70.
29. Enligt Henrik Williams, runforskare vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala, utgör Enanders citat en kombination av formelartade uttryck från två olika runstenar: (i modern svensk översättning) »Här skall stånda stenen vid vägen» (sten i Ryda, Nysätra socken, Uppland) och »Detta skall vara till minne av männen, så länge män(niskor) leva» (Runbystenen, Eds socken, Uppland). Runorna »mana» på den senare stenen tolkades av Enander som verbet »mana» men är egentligen genitiv plural av »man» (= »av männen») och bör uttalas »manna» (som i uttrycket »i mannaminne»).
30. Jfr Ellenius, s. 42.
31. *Hemlandet* 25 okt. 1882.
32. *The Chicago Tribune* 24 maj 1891.

Anmärkning. Linnémönumentet i Chicago finns numera inte kvar på sin ursprungliga plats i Lincoln Park. Det flyttades 1976 till Midway Plaisance på Chicagouniversitetets område mellan Ellis Av. och University Av. och återinvigdes på denna plats av Carl XVI Gustaf.

Summary:

THE FLOWER KING IN THE AMERICAN REPUBLIC

The Linnæus Statue in Chicago, 1891

By

ERIC JOHANNESSON

The raising of the Linnæus monument in Chicago, which, after great efforts on the part of Swedes of that city was unveiled in 1891, has never been the subject of a comprehensive study. It is apparent that the statue was intended to be an obvious sign of Swedish presence in the center of Chicago, and a public symbol of Swedish–America. It is also apparent that those responsible for constructing it succeeded in making this symbol well known and noticed. It would be of interest to ask which particular

ideological components were employed in the propaganda and rhetoric surrounding the Linnæus monument project. As this study will show, this project exemplifies a number of questions involving Swedish–American identity and nationalism at that time.

The proposal to select Linnaeus as the object for a monument can be traced back to the spring of 1886. It was without a doubt the unveiling of the German Schiller statue in Lincoln Park in May 1886 which served as a source of inspiration. The reasons for the selection of Linnaeus were twofold. It was, first of all, necessary to choose a figure who could measure up to Schiller in terms of international significance. Secondly, the unification of the Swedish liberal and religious camps was important. For this reason, the symbolic figure could not offend the puritanical code of the “church people”. In addition, Linnæus had the advantage of being known for his piety and Biblically-oriented view of the world. Furthermore, by selecting Linnaeus the practical example of the Germans’ could be followed. They had made a copy of a Schiller statue in their home country, transported it across the Atlantic, and shipped it by train to Chicago. Just one year earlier, in 1885, a Linnaeus statue by the sculptor Frithiof Kjellberg had been unveiled in Stockholm. What was more natural than to make a copy of that monument?

Författarens adress: Docent Eric Johannesson, Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 1909, S-751 49 Uppsala

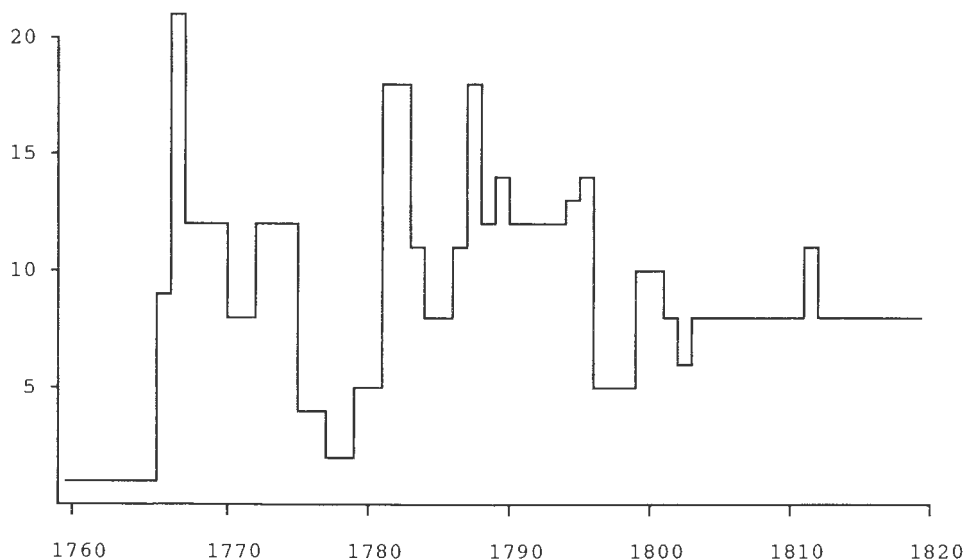
Smärre meddelanden

Banks' biography (Harold B. Carter, *Sir Joseph Banks* (British Museum [Natural History]: London, 1988), 671 + xi pp. ill. Pris 45 pund.) Over the last couple of decades Harold B. Carter has published several books on Joseph Banks as a botanist and as a promoter of sheep breeding and wool manufacture. With the new biography Carter has added substantially to his already impressive contribution to Banks scholarship. Despite its size, however, the book is not intended to be a definite biography. Carter claims only to have made a "personal sifting of the evidence", and the evidence concerning Banks is indeed overflowing (p. x). In fact, Carter has copied much of the scattered Banksian correspondence and made it available at the British Museum (Natural History), which must count as one of the great benefits of his work.

A supplementary volume to Carter's book will soon be published, which hopefully will make up for the irritating lack of bibliographical information in the present volume. Let us also hope that it will be properly proof read, which Carter's biography unfortunately has not been.

Carter has done future Banks scholarship a great service by collecting all this material and making it available in print and at the British Museum. But the biography itself is a bit disappointing for readers who do not belong to the small group of Banks enthusiasts. The historian of science would have liked to see less of the petty detail concerning Bank's day-to-day life and more about his role in leading and perhaps shaping science in Georgian England.

Banks was a major figure in the scientific community of his day, not because of his botanical research but as manager and policy maker. His position as President of the Royal Society was strong, lasting for more than forty years, but at times it was challenged. Banks probably caused more ill feelings within the Society than perhaps any other president during its history. The so-called dissensions 1783–84 brought open conflict to the Society, with a significant minority of fellows demanding that the President resign. In Carter's view the trouble was due to a clash of personalities, and to frustrated ambitions on part of Banks's opponents, and it was resolved because of Sir Joseph's skillful diplomacy. The narrow biographical approach makes it difficult for Carter to view Banks as representing anything but himself. In fact, to many contemporaries he was the image of autocratic rule, social inequality, and scientific bias in favour of natural history and antiquarianism. David Philip Miller has christened the hegemony that Banks managed to uphold after having defeated his adversaries in 1784 the *Banksian Learned Empire* ("Between Hostile Camps: Sir Humphrey Davy's Presidency of the Royal Society of London, 1820–1827", *Brit. Jour. Hist. Sci.* 16: 52, 1983). The term suggests not only the strength of Banks's position but also its character. Banks helped many young scientists and travellers (and, like his maestro Linné, sent a good many of them to their death). They saw in him the benevolent ruler of British science; but to others, mainly mathematically oriented scientists, he was a despot. Carter has followed closely in the footsteps of the benevolent ruler, the skilful politician, the amateur botanist, the successful empire builder who became the "father of Australia". This "personal sifting" has resulted in a slightly biased account, bordering on hagiography.

But a work like this should be judged by its merits, not by its faults. No doubt will it serve as a useful guide for future research. The huge index, with approximately 6 500 entries, is the best tool for exploiting this mine of information. The book also contains 27 appendices, mixing valuable and very odd information. They contain useful tables, for example on the participants of Banks's actual or intended voyages 1766–72, and on the social categories of the fellowship of the Royal Society during Banks's presidency. But also slightly bizarre items, such as a "Check list of the fish species caught in the River Witham between Dog Dyke and the Grand Sluice at Boston in the fishing parties of Sir Joseph Banks 1784–96" (p. 577).

Besides tables Carter uses diagrams in a rather unusual way to illustrate the life of Banks. One of them shows on what location Banks spent his time in any specific month during his long life, and in another his "gout history" is displayed. I have used Carter's method to give an overview of his own book. The diagram below shows the approximate number of pages devoted by Carter to each year of Banks's life. We can see that in diagram two periods receive especially full treatment. First, the years when Banks sailed with Cook on *Endeavour* (1768–71) and, as a consequence, became a celebrity as a man of adventure and science. Second, the years when Banks was most active as President of the Royal Society, as a patron of scientific travel and exploration, wool manufacture, and British expansion in the southern hemisphere. The briefer treatment of Banks's later years corresponds well with his gout history; from the late 1790s Banks was "more or less bedridden or housebound" for six months or more each year (p. 525). The diagram shows a surprising lacuna for the years of Banks's early presidency in the Royal Society. How Banks managed to usurp the power of the Society and achieve autocracy in British science Carter does not tell us.

Sven Widmalm

Folk och Fauna: Dansk etnozoologi 1–3 (Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn 1985–86) av V. J. Bröndegaard (pris 395 da kr per band) utgör den värdiga fortsätt-

ningen på samme författares *Folk og Flora* 1–4 (se Bengt Jonsells anmälan i SLÅ 1979–81). På svenska har vi ingen motsvarighet. Naturligtvis finns en hel del spritt, i Svenska Landsmål och på andra håll. Paul Heurgrens *Djurskrock* (Malmö 1920) tar bara upp husdjuren, vad Bröndegaard i stället helt utesluter – eller kanske reserverar för en egen volym. Hans arbete är å andra sidan av principiell giltighet också för vårt land och bör därför uppmärksammas här. Sammantaget vittnar det om djurens oerhörda betydelse i våra liv, materiellt lika väl som andligt. Här upptas bara ca 5 % av ren zoologi medan resten fördelar sig på folklöre, medicin, ekonomi, nedslagen i konst och litteratur, allt utomordentligt väl dokumenterat med något tusental författare i källförteckningen. Redovisningen blir likafullt aldrig självändamål utan sköts diskret. Arbetet i stort är likaledes överskådligt organiserat: del tre behandlar däggdjuren, del två fåglarna och del ett övriga djur. Början sker med maneten och arbetet avslutas med kronhjorten. En kritisk synpunkt på en sådan uppläggning efter respektive djurart är att läsaren aldrig urskiljer någon kronologi i ämnet. Enskildheterna styr och historien i bredare bemärkelse försvinner. Givetvis finns det grupperingar och stadier i förhållandet människa djur – bonden, fiskaren, stadsbon, den moderna människan uppfattar inte den levande omvärlden på samma sätt. (Den som vill följa en intressant diskussion på temat kan läsa Keith Thomas, *Människan och naturen*, sv. utg. 1988.) I gengäld återfinns snabbt de upplysningar man behöver för mycket varierande syften. Det danska landskapets lugna karaktär speglas i denna väldiga exempelsamling, men lugnet kan också blåsa upp till storm – havet är aldrig långt borta. En exotisk krydda ingår genom de grönländska inslagen. Säkert kommer vi det danska kynnet närmare här än på de flesta andra ställen.

Bröndegaards arbete lever också genom mängden välvalda illustrationer hämtade från äldre och nyare zoologiska arbeten, fotosamlingar, karikatyrer och konst. Det är ett nöje att plocka bland märkvärdigheterna i denna skattkista. Få av oss har tidigare förstått vilken intressant kulturhistoria ostronet, lusen och storken har!

Gunnar Broberg

Laestadius Trädgård. Lars Levi Laestadius är mest känd som en av vårt lands intressantaste religiösa personligheter och skapare av en andlig väckelserörelse som fortfarande är levande och aktuell. Mindre bekant är att Laestadius också var en framstående vetenskapsman. Särskilt inom botaniken blev han tidigt internationellt ryktbar. Sin kärlek till växterna behöll han livet igenom. Han blev en av pionjärerna i utforskandet av Nordkalottens flora – se härom Olle Franzéns avhandling *Lars Levi Laestadius som botanist* (1971).

Laestadius föddes i Arjeplog 1800. Efter gymnasiestudier i Härnösand skrevs han in vid Uppsala universitet 1820. Här fick han som botaniklärare Göran Wahlenberg som delade elevens intresse för de nordliga områdenas växtlighet. Trots sitt botaniska intresse valde Laestadius prästyrket, för att få ett säkert levebröd. Så småningom blev han kyrkoherde i Karesuando, där han verkade i mer än 20 år. Han dog i Pajala 1861.

Som präst besökte Laestadius avlägsna nybyggen och följde samerna på deras vandringar. Han gjorde även egna botaniska forskningsfärder från det bottniska kustlandet över skogslanden och älvdalarna till lappmarkernas fjäll och nordnorska fjordar. Genom den kunskap han på detta sätt erhöll blev han sin tids kanske främste kännare av florin i Nordskandinaviens. Under resorna, ofta till fots, upptäckte han flera för vetenskapen nya växter och gjorde omfattande växtinsamlingar. Som botanisk ledare deltog han 1838 i en fransk vetenskaplig expedition på Nordkalotten. Han belönades för detta med den franska Hederslegionen. Laestadius skrev ett 30-tal botaniska uppsatser, ofta om kritiska växtgrupper. Han hade en skarp iakttagelseförmåga.

måga och lade märke till de minsta avvikelser från det vanliga. Författaren Sten Selander skrev om honom: »kanske den av svenskar som fått mest i arv av Linnés geniala ögon». För sina insatser inom botaniken har Laestadius blivit ihågkommen på många sätt. Laestadiusvallmon, *Papaver laestadianum*, är en av de växter som bär hans namn. Han var den förste som samlade den. I Sverige finns den sällsynta vallmon bara på fjället Pältsa.

En trädgårdsanläggning i Karesuando har tillkommit för att påminna om Laestadius insatser som botanik och hedra hans pionjärbete. Den vill också, liksom han, sprida kännedom om Nordkalottens flora. Trädgården innehåller en representativ samling av vilda växter från detta område, insamlade i älvdalar och björkskogar på fjäll och stränder, i allt omkring 350 arter. Laestadius trädgård planeras att invigas midsommarafton 1989. Själva trädgårdsanläggningen omfattar ca 400 m² och utgörs av ett kombinerat torv- och stenparti jämte en damm. Såväl kalkkrävande som kalkskyende arter skall kunna odlas där i jordar med växlande fuktighetsgrad. Anläggningen har initierats och bekostats av Kiruna kommun. Byggandet av den, 1988, insamlingen av växtmaterial och dettas etikettering har utförts av Uppsala Universitets Botaniska Trädgård.

Örjan Nilsson

The Linnean Society of London 200 år. The Linnean Society of London firade under 1988 sin tvåhundraåriga tillvaro med en rad sammankomster och begivenheter. Utförliga skildringar av detta står att finna i publikationen »The Linnean: Newsletter and Proceedings of The Linnean Society of London», volymerna 4 och 5.

I samband med jubileet hade The Linnean Society till sin årsdag den 24 maj bland andra inbjudit Svenska Linné-Sällskapets ordförande, som i sessionssalen i Burlington House överräckte vårt sällskaps gåvor. Dessa bestod av den engelska facsimileutgåvan av Olof Rudbecks Fågelbok, av ett förgyllt exemplar, ett unikum, av Svenska Linné-Sällskapets silvermedalj, samt av ett diplom med en vinjett av Gunnar Brusewitz föreställande linnearankor mot en bakgrund av mossklädda barrskogsblock och en textad adress på latin av följande lydelse:

»SOCIETATI LINNAEANAЕ LONDINENSI QUAE MEMORIAM LINNAEI SEMPER COLUIT ET VESTIGIA EIUS SUMMA CUM PIETATE PERSECUTA EST ANNUM PERAGENTI DUCENTESIMUM SOCIETAS LINNAEANA SUECORUM ANTE DIEM NONUM KALENDAS IUNIAS ANNO MILLE NONGENTI OCTO ET OCTOGINTA GRATIAS AGENS MAXIMAS D. D.»

Vid överlämnandet uttryckte undertecknad på engelska adressens innehåll, understrykande vår tacksamhet för den goda vård det linneanska arvet fått och får i London och det glädjande i de nära vetenskapliga och personliga relationerna mellan de båda sällskapen.

Vid samma tillfälle överlämnades gåvor från Kungl. Vetenskapsakademien genom prof. Carl-Olof Tamm, från Naturhistoriska Riksmuseet genom prof. Bertil Nordenstam, från Uppsala Universitet genom prof. Olov Hedberg och från Uppsala stad och Botaniska trädgård genom doc. Örjan Nilsson.

Till sammankomsten hade The Linnean Society särskilt inbjudit även prof. Erik Jarvik, Stockholm, och prof. Per Brinck, Lund, vilken vid efterföljande middag på »The Naval and Military Club» framförde de svenska gästernas tack.

Till denna middag sände The Linnean Society's höga beskyddare H. M. Drottning Elizabeth ett budskap i vilket hon bl. a. tackade för den reception som i hennes och Hertigen av Edinburgh's närvaro hade hållits på Burlington House den 17 mars, och som utgjorde inledningen till jubileumsfirandet.

Det avslutande evenemanget var en middag tillsammans med »The Anglo-Swedish Society» i vilken vårt sällskaps Høge Beskyddare H. M. Konung Carl Gustaf jämte H.M. Drottning Silvia deltog. Denna middag ägde rum på Whitbread's bryggeri vid Barbican i Londons City, en institution med band till engelsk kunglighet sedan Georg III:s dagar – denne var The Linnean Society's förste beskyddare.

I båda de sistnämnda evenemangen deltog, fastän mer inofficiellt, några av Svenska Linné-Sällskapets medlemmar. Till tvåhundraårsfirandet skall också räknas den Iter lapponicum som John Packham och Roland Moberg organiserade för medlemmar av The Linnean Society, och som skildras här nedan.

Bengt Jonsell

I Linnés fotspår till Lappland 1988. The Linnean Society of London firade sitt 200-årsjubileum 1988 med ett omfattande program där bl. a. en resa i Linnés fotspår till Lappland ingick. Initiativ till resan togs av dr John R. Packham och undertecknad och planering skedde under flera år och avslutades med en förexkursion 1987 delvis bekostad av båda sällskapen. Ett av huvudmålen var fjällen kring Kvikkjokk som skildras ingående och inlevelsefullt av Linné. Helst ville vi också företa den vandring över fjället till norska kusten som Linné redovisar men dessa planer måste skrinläggas då resan måste genomföras inom ramen för två veckor. Alternativet blev att färdas via Abisko till Narvik och på sätt uppleva kontrasterna mellan fjäll och kust. Jämförelsen mellan Kvikkjokkfjällen och Abiskofjällen blev också intressant.

Sålunda avreste 28 förväntansfulla Linnébeundrare från Uppsala den 25 juli, drygt 256 år efter Linné, med Skuleberget som första dagsetapp. Huvuddelen av deltagarna, 22 st, tillhörde Linnean Society men hade sina hemorter i skilda länder t.ex. Kanada och Schweiz medan övriga tillhörde vårt Sällskap, därav två Linnéättlingar. Deltagarantalet var begränsat och proportionerna enligt planerna.

Skulegrottan imponerade men flertalet deltagare överglänste Linné med att klättra ända upp på bergets topp för att beundra utsikten över delar av den numera så berömda Høga Kusten. En dagstur till Ulvöhamn och det gamla fiskeläget gav ett lämpligt avbrott i resandet eftersom nästa dagsetapp omfattade resten av vägen till Kvikkjokk. Citat ur Iter Lapponicum med anknytning till platser som passerades höll stämningen uppe.

I Kvikkjokk besöktes fjällen Sjnjerak och Vallevare och trots mycket högt vattenstånd kunde en båttur på deltat genomföras. Som på Linnés tid fördes hela tiden noggranna fältanteckningar och kvällarna ägnades till stor del åt diskussioner och jämförelser med situationen på Linnés tid. Elize Palavaaral var en utmärkt värdinna och humor.

På resan till Abisko gjordes besök bl. a. på Jokkmokks museum och en tur ner i Kirunagruvan hamns också med.

Med Abisko turiststation som bas företogs dagsturer till Narvik, fjället Njulla och dalen Kärkevage. Den rika florán i Abiskotrakten imponerade. Återresan via Haparanda ägnades åt besök vid sikfisket i Kukkolaforseen, övernattning i Uleåborg, slagfältet i Oravais, där den svensk-finska hären besegrades av den rysk-engelska 1808. Efter 2 dagars intensivt resande anlände vi till Åbo för övernattning. En solig överfärd till Kappelskär avslutade 15 dagars resande. I stort sett samma resa tog Linné 6 månader att genomföra till häst och till fots. Vi kunde transporteras runt i modern turistbuss med hjälp av Folkes Buss, ett vidunder som säkert skulle ha skrämt Linnés häst i sken och resulterat i ännu en beskrivning av en livshotande upplevelse.

En mer detaljerad redogörelse för resan (på engelska) och en förteckning över de växter som hittades på de olika platserna finns publicerad i ett 57-sidigt, rikt illustrerat

häfte som kan rekvireras från Sällskapet (60 kr + porto). Rosemary Wise, känd botanisk illustratör, ägnade större delen av resan åt att framställa akvareller av växter och djur. Två litografier med växter från Kvikkjokk och Abisko har framställts.

Roland Moberg

»**I Linnés fotspår**«. En artikelserie signerad Elisabeth Bäck under den rubriken som löpte i Göteborgs-Posten juni-juli 1988 är värd uppmärksamhet. Den byggde på intervjuer med bl. a. Birger Strandell (Stockholm), Gunnar Eriksson (Uppsala), Lilly Westin (Sveden), Kjell Lundholm (Luleå-Kvikkjokk) och Gina Douglas (London). Utmärkta foton förhöjde seriens dokumentariska värde. Om den sedan också uppmuntrat till kulturhistorisk turism så desto bättre.

Alternativupplaga av *Systema naturae*. Ur välskötta antikvariatskataloger kan väsentlig vetenskapshistorisk information inhämtas. Sålunda utbjuder Björk & Börjesson katalog nr 521 »two broadsheet leaves» av *Regnum Animale* i första upplagan av *Systema naturae* (Leiden 1735) med den intressanta kommentaren: »Except for one copy of the 'table' issue (sold at Christie's, London, 2nd March 1983), the present two leaves are the only known to have survived of this issue. Contrary to what has been known, there were, in fact, two simultaneous issues of the first edition of *Systema naturae*. The 'table' issue was the most near to the author's original intentions, as he wanted to produce his work as a 'mappa naturae', similar to the very large geographical maps produced in Holland at the same period, for public demonstration and display. Even the other issue, the 'pamphlet' issue, containing seven broadsheet leaves printed on *both* sides (two pages blank) is of greatest rarity. The pages, the type, the text, the contents, and the kind of paper of the two issues are exactly identical.» Det kan tilläggas att Linné kanske fick idén om pedagogiska kartblad för undervisningsbruk redan i Uppsala när han såg hur Rudbeck låtit pryda väggarna på anatomiska teatern med kartor.

Erik Acharius och England. Ämnet behandlas i en färsk skrift, David Galloway, Erik Acharius and his influence on English lichenology (*Bulletin of the British Museum (Natural History)*, Botany series vol 18 No 2). Galloway har spårat hur Acharius' *Methodus qua omnes detectos lichenes* (1803) introducerades av Dawson Turner och James Edward Smith särskilt genom att följa deras korrespondens och brevväxlingen mellan Acharius och Olof Swartz. Det betyder bl. a. ett omsorgsfullt bruk av material i Vetenskapsakademiens arkiv och Uppsala Universitetsbibliotek. Vidare förtecknas Acharius lavar i herbariet på British Museum. Det är bara att tacka för denna noggranna framställning om den annars inte särskilt kände Acharius, kanske också att förvånas över att det finns litet skrivet om honom från svenskt håll.

John Ellis & Daniel Solanders 'Zoophytes'. Daniel Solanders viktiga verksamhet i England har först i vårt århundrade klarnat. Under sin egen livstid publicerade han praktiskt taget ingenting, men hans kvarlåtenskap har lockat forskare till British Museum och till Linnean Society i London. För drygt tjugo år sedan kom Rauschenbergs heltäckande biografi och senare har den stora litteraturen kring Cook-expeditionen kunnat berika bilden. Paul F. S. Cornelius och John W. Wells har studerat Solanders och John Ellis samarbete i fråga om 'zoophyterna', dvs. den grupp som man ansåg förband växt- och djurrike och som innehöll en ganska heterogen samling främst marina organismer; Ellis ska för övrigt ihågkommas som en av Linnés allra viktigaste kontakter i England, en flitig brevskrivare och givmild förmedlare av natura-

lier. Hans och Solanders *The Natural History of many curious and uncommon Zoophytes* (1786) har blivit ett standardverk och ges nu en noggrann taxonomisk penetration. (*Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series* 16:1, 1988.)

Dahlbians Dahl. Ytterligare en linnean har nyligen fått sin biografi och vetenskapliga verksamhet utredd, nämligen Anders Dahl, mest känd för att hans namn är förknippat med dahlia. Det är Sven Kilander som i *Västgötalitteratur* 1988 med känt spårsinne tagit fram vad som finns att berätta om denne tidigt unge dödes verksamhet med anknytning till Västergötland. Genom manuskriptfynd i Skara och Uppsala träder Dahl fram mer levande för oss, en man enligt ett omdöme med »vackert, manligt och frodigt utseende, eldigt snille och skarpsinnigt omdöme, dessutom till lynnet glad och skämtande, vänfast och redlig». Inte illa om vi dessutom adderar den självklara associeringen till den vackra blonman.

Åbo universitets historia. Till Helsingfors universitets trehundraftioårsjubileum 1990 utges en förnämligt redigerad historik, som i sin första del behandlar tiden fram till flyttningen från Åbo efter den stora branden 1827. Arbetet innehåller bl. a. längre avsnitt om naturalhistorien och medicinen författade av professorn i lärdomshistoria Anto Leikola. Den tidigare framställningen av Hjelt från 1896 är här uppdaterad och vackert illustrerad. Vi kan tillägga att den finska lärdomshistorien även kan studeras i den sedan ett par decennier pågående serien *The History of Learning and Science in Finland*.

Nordenskiöld-Samfundet i Finland. Av vetenskapshistoriska sällskap som utger lärda men för den skull inte oläsbara publikationer vill vi den här gången nämna det finska Nordenskiöld-Samfundet, grundat 1939. Det 48:e numret av samfundets tidskrift utkom nyligen med bidrag bl. a. av Gunnar Brusewitz om Gustaf och Kjell Kolthoff, av Torsten Stjernberg om ringmärkningspionjären Johannes Snellman och av Sakari Tuhkanen och Jari Niemelä om Eldlandet som finskt forskningsobjekt. Medlemsavgiften inklusive tidskrift är 65 mark och tidskriftens redaktör FD Carl-Adam Haeggström, Tornfalksvägen 2/26, Esbo, Finland.

José Celestino Mutis och Linné. Linnés spanske korrespondent José Celestino Mutis (1732–1809), ägnades en liten utställning på Uppsala universitetsbibliotek i maj 1989. Föredrag hölls av Professor Bergianus Bengt Jonsell och direktorn för Botaniska Trädgården i Madrid professor Santiago Castroviejo.

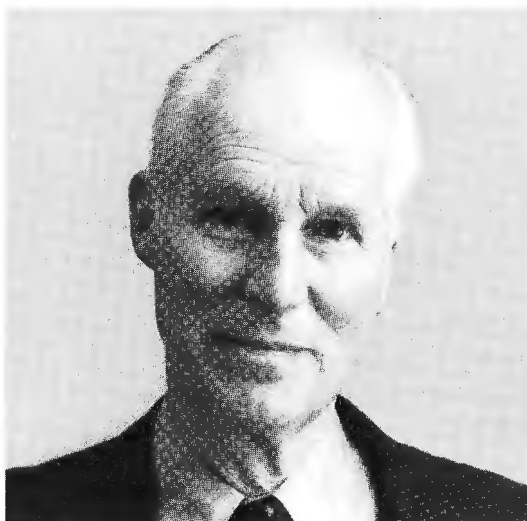
Carl von Linnæus välkomnar! Efter tröttsam färd kan resenären pusta ut i VIP-rummet på Arlanda Airport. Det har fått ett historiskt namn efter en svensk naturforskare som den anlitade konsultfirman letat reda på, Carl von Linnæus. Tidigare har rätt viss förvirring om mannen i fråga skulle heta det han föddes till dvs. Carl Linnæus eller det han adlades till dvs. Carl von Linné men nu har man alltså löst problemet. Diverse dekorationer och reklamsaker visar hur ambitiöst vår flygtrafik går tillväga. Man skriver varken mer eller mindre om den svenska historien.

Gunnar Broberg

Svenska Linnésällskapet egna angelägenheter

Magnus Fries in memoriam

Svenska Linnésällskapet drabbades av en svår förlust, då vår förre ordförande professor Magnus Fries den 1 november 1987 gick bort efter några månaders svår sjukdom. Han var född den 28 mars 1917 och växte upp i Bergianska trädgården i Stockholm, där hans far Robert var Professor Bergianus. Magnus Fries tillhörde en av vårt lands verkliga lärdomssläkter inom vilken botaniken, om än i skilda former, legat medlemmarna särskilt om hjärtat.

Hans uppväxt fram till studentexamen i Norra Latin 1935 ägde rum i en både i yttre och inre mening botanisk lärdomsmiljö. Att företa tradition kan nog kännas som en belastning men för Magnus Fries blev det en utmaning. Hans viktigaste forskargärning utgörs av vegetationshistoriska, i synnerhet skogshistoriska pionjärarbeten, som i tvärvetenskaplig anda överbryggar botanik, kvartärgeologi, arkeologi, innan tvärvetenskap blivit ett modeord. Pollenanalysen utgör den centrala metoden i flertalet av hans större arbeten. I dessa framläggs grundligt och klart föränderlighet och kontinuitet i det odlingslandskap, som i dessa dagar blivit var mans sak att värna om.

Från studie- och docentåren vid Växtbiologiska institutionen i Uppsala, där han hade disputerat 1951, förde dessa verk honom 1963 till en laboratorstjänst i skoglig växtgeografi vid Skogshögskolan i Stockholm, som snart nog blev en professur. Med ålderns rätt kunde han 1978 välja att stanna i Stockholm, när hans institution utlokali-

serades till Umeå. Han fick så möjlighet att fram till 1986 med obruten kraft ägna sig åt det storverk som blev hans sista, fullföljandet av det arbete Eric Hultén hade påbörjat över den nordiska kärlväxtfloras totalutbredning.

Intresset för Linné hade han också från tidiga år – här fanns arvet från farfar Thore Magnus, Linnébiografen, och fadern, som under lång tid var sällskapets ordförande. Magnus valdes in i sällskapets styrelse redan 1945, arbetade många år som biträdande sekreterare och biträdde även tidvis som redaktör, var sedan sekreterare 1964–1969 och åtog sig med stor glädje år 1980 ordförandeskapet, vilket han lämnade 1985. Som i allt han tog sig an ägnade han också sällskapet intensivt och sorgfälligt sin möda, lät det ha förmån av de personliga band han genom åren hade knutit med kulturpersonligheter över hela landet. Med föredömlig kombination av elegans och klarhet företrädde han vårt sällskap både inåt och utåt. När det gäller linneanska insatser skall vi inte heller glömma hans utförliga botaniska kommentarer till flera utgåvor av landskapsresorna.

En sällsynt helgjuten personlighet och bärare av en i ordets bästa mening gammaldags kulturtradition har lämnat oss.

Bengt Jonsell

Sällskapet verksamhet åren 1987–1988

1987

Vårsammankomsten, den 70de i ordningen, hölls den 23 maj på Linnés Hammarby där fil. dr. Rolf Edberg, Karlstad, höll föredrag med titeln »Han tillhör världen». Eftersom femtio år förflutit sedan Linnémuseet öppnade sina portar för allmänheten arrangerades en specialvisning av museet med en efterföljande, subskriberad jubileumsmiddag på hotell Linné.

Höstsammankomsten ägde rum den 5 november på Kungl. Vetenskapsakademien. Ordföranden höll en parentation över Sällskapetets förre ordförande och mångåriga styrelseledamot, prof. Magnus Fries, som avlidit den 1 november 1987.

Till ordförande för 1988 omvaldes prof. Bengt Jonsell och till vice ordförande omvaldes prof. Gunnar Eriksson. Av de styrelseledamöter, som stod i tur att avgå, omvaldes prof. Carl-Johan Clemedson och lekt. Hans Krook. Till suppl. omvaldes prof. Carl-Olof Jacobson. Bankkamrer Jan-Olov Sandberg och doc. Mats Thulin omvaldes till revisorer för 1987 med fil. lic. Börge Pettersson som suppleant. Årsavgiften för 1987 fastställdes till oförändrat 60 kr.

Under 1987 har styrelsen sammanträtt två gånger, den 7 april i Stockholm och den 19 oktober i Uppsala. Viktiga beslut har varit översyn av fonderna med förslag till stipendieringar samt fortsatt upprustning av museet.

Linnémuseet har haft öppet tiden 17 maj–20 september alla dagar utom måndagar. Öppettider har varit 13–16.

Sällskapet har arrangerat 3 vandringar på Linnéstigarna under sommaren, en på vardera Gottsunda, Vaksala och Jumkil.

1988

Vårsammankomsten den 7 maj hölls för första gången på Linnés Sävja. Till ny styrelseledamot efter framlidne prof. Magnus Fries valdes doc. Eva Willén. Ordföranden informerade om The Linnean Society of Londons 200-årsjubileum under året.

Efter sammanträdet berättade med. dr. Birger Strandell om Linnés Sävja och dess traditioner och naturvårdschefen i Uppsala kommun, Anders Lindgren, informerade om restaureringen av huset. Avslutningsvis företogs en rundvandring i byggnaden.

Vid höstsammankomsten den 15 november, som hölls på Kungl. Vetenskapsakademien, omvaldes ordföranden och vice ordföranden för 1989. Av de styrelseladamoeter som stod i tur att avgå omvaldes avdelningsdir. Inger Estham, bankdir Lars Jonasson och med. dr. Birger Strandell samt som suppleant doc. Örjan Nilsson. Till revisorer för 1988 valdes bankkamrer Jan-Olof Sandberg och doc. Mats Thulin med fil. lic. Börge Pettersson och doc. Anders Nilsson (nyval) som suppleanter. Årsavgiften för 1989 fastställdes till oförändrat 60 kr. Informerade ordföranden om den planerade resan till Västergötland under våren 1989. Föredrag av prof. Anto Leikola, Helsingfors, med titeln »Den linneanska traditionen i Finland».

Styrelsen har sammanträtt två gånger, den 11 april i Stockholm och den 24 oktober i Uppsala. Till ny sekreterare fr. o. m. 1 jan 1989 har styrelsen utsetts doc. Eva Willén och samtidigt inrättat en registratorbefattning för att avlasta sekreteraren. Doc. Roland Moberg utsågs till Sällskapets registrator.

Ett brudtäck, som släkten Linné och som med säkerhet kan dateras till 1764 har testamenterats till Sällskapet av fru Lisa Winzell, Linnéättling i sjätte led. Brudtäcket har gått i arv till äldsta dottern i varje generation.

Vissa förändringar har vidtagits i Linnémuseet och Sällskapets medlemmar är välkomna att se förändringarna och eventuellt införskaffa den hemvävda kopian av Linnés näsduk.

Ur Linnefonden har stipendier om sammanlagt 55.000 delats ut till följande ändamål: Urban Emanuelsson, Lunds universitet, för pumpanläggning i skånskt jordbrukslandskap; C. E. Jarvis, British Museum (National History), för projektet »Typification of Linnean Plant Names»; Bergianska stiftelsen, Stockholm, för anläggning av medicinalväxtland.

Vid The Linnean Society of Londons 200-årsjubileum representerades Sällskapet av vår ordf. som överlämnade en förgylld Linnémedalj i silver samt Rudbecks Fogelboken som gåvor. I samband med 200-årsjubileet anordnades en resa i Linnés fotspår till Lappland. Ett 30-tal deltagare från Linnean Society och Linne-Sällskapet genomförde den 15 dagar långa turen. En reseberättelse på engelska är publicerad och kan rekivireras från Sällskapet (60 kr).

Sällskapet har under året erhållit smärre donationer bl. a. av makarna C. Haven Kolb Jr., USA.

Linnémuseet har haft öppet tiden 15 maj–18 september alla dagar utom måndagar. Öppettider har varit 13–16.

Sällskapet har arrangerat 3 vandringar på Linnéstigarna under sommaren, en på vardera Gottsunda, Vaksala och Jumkil.

Roland Moberg

Svenska Linnésällskapetets styrelse 1989

Ordförande

Prof. Bengt Jonsell, Konsumvägen 20 B, 756 45 Uppsala

V. ordförande

Prof. Gunnar Eriksson, Pl 1352, Svind, 190 61 Grillby

Sekreterare

Doc. Eva Willén, Slagrutevägen 4, 756 47 Uppsala, 018/30 27 47 (bost.)
(1988–1990)

Registrator

Doc. Roland Moberg, Öpirs väg 9, 754 40 Uppsala (1987–1989)

Skattmästare

Bankdir. Lars Jonasson, Rälsvägen 4, 752 52 Uppsala (1986–1988)

Redaktör

Doc. Gunnar Broberg, Skogsmyrsv. 27, 756 45 Uppsala (1987–1989)

Övriga

Prof. Carl-Johan Clemedson, Vintervägen 17, 182 74 Stocksund (1988–1990)

Prof. Allan Ellenius, Tjudervägen 3, 756 47 Uppsala (1987–1989) Prefekt för
Linnémuseet

Avd. dir. Inger Estham, Torsgatan 2 IV, 752 22 Uppsala (1986–1988)

Prof. Olov Hedberg, Kåbovägen 3, 752 36 Uppsala, Utsedd av Uppsala univ.
konsistorium.

Prof. Carl-Olof Jacobson, Tallbacksv. 28, 752 46 Uppsala (suppl. 1988–1990)

Lektor Hans Krook, Trädgårdsgatan 2, 193 00 Sigtuna (1988–1990)

Doc. Örjan Nilsson, Bellmansg. 166, 754 28 Uppsala (suppl. 1986–1988)

Prof. Bertil Nordenstam, Krutvägen 4, 191 55 Sollentuna (suppl. 1987–1989)

Med. dr. Birger Strandell, Djurgårdsv. 120 A, 115 21 Stockholm (1986–1988)

Svenska Linné-Sällskapetets adress: Box 541, 751 21 Uppsala

Postgiro 55 18 55-0 el. bankgiro 625-1169

Linnémuseet (Svartbäcksgatan 27), tel. 018/13 65 40

Ewa Wallner tel. 018/25 50 58

Linnés Hammarby, 755 90 Uppsala, Kvetoslav Korostensky, tel. 018/32 60 94

SVENSKA LINNÉSÄLLSKAPETS ÅRSSKRIFT

1988–1989

ROLF EDBERG, Han tillhör världen	7
BENGT LÖFSTEDT, Zitate bei Linné	15
PER HULTQVIST, I Linnés efterföljd. Samuel Liljeblad och hans resa i Dalsland 1797	25
SVEN FRANSSON, Claës Gustaf Myrin, en levnadsteckning	55
ERIK HAMBERG, Michael Denis – En Linné i biblioteket?	83
ERIC JOHANNESSON, Blomsterkungen i republiken USA. Om Linnéstatyn i Chicago 1891	101
Smärre meddelanden	
SVEN WIDMALM, Banks' biography	115
GUNNAR BROBERG, Folk och Fauna: Dansk etnozoologi	116
ÖRJAN NILSSON, Laestadius trädgård	117
BENGT JONSELL, The Linnean Society of London 200 years	118
ROLAND MOBERG, I Linnés fotspår till Lappland 1988	119
GUNNAR BROBERG, Diverse notiser och recensioner	120
Svenska Linnésällskapets egna angelägenheter	
BENGT JONSELL, Magnus Fries in memoriam	123
ROLAND MOBERG, Sällskapets verksamhet åren 1987–88	125
Svenska Linnésällskapets styrelse 1989	127